ALEXANDRU BALACI

LEOPARDI

CUVÂNT ÎNAINTE

Am scris şi altă dată că Giacomo Leopardi poate să fie considerat într-adevăr cel mai mare poet al Italiei secolului al XIX-lea.

De la el a rămas numai un mic volum de treizeci de poezii, dar ele sunt nestemate ale literaturii lumii, versurile de puritatea şi transparenţa apelor diamantului ale unui atât de autentic poet, unul din cei mai expresivi cântăreţi ai durerii şi ai tinereţii. Cei mai mulţi îl definesc pe Leopardi ca poetul zonelor de umbre ale pesimismului universal, dar noi ne numărăm printre aceia care-l consideră poetul tinereţii neliniştite, un spirit magnific, etern agitat, revoltat împotriva destinului advers al propriei fiinţe, al patriei sale sau al umanităţii. În *Giacomo Leopardi trebuie să relevăm, în acelaşi timp, pe protagonistul liric al solidarităţii umane.* S-*a văzut prea mult în Leopardi poetul absolutei tristeţi reflectate prin prisma slăbiciunilor sale fizice.* În *realitate, el este însetat, în modul cel mai uman posibil, de viaţă, şi această sete de viaţă se manifestă mai intens, mai profund, îndeosebi în perioadele cele mai dureroase ale existenţei sale. El a fost un suflet iubitor şi a dorit să cucerească şi iubirea şi prietenia altora. Numai convingerea, până la urmă quasiabsolută, că era imposibil, pentru el, o asemenea atitudine a oamenilor, a mediului înconjurător, îl face să se simtă înfăşurat în mantia neagră a tristeţii. El este, după opinia noastră, un neconformist, un spirit liber care s-a izbit, de cele mai multe ori dureros, de normele societăţii şi vieţii acelui început de secol care îi împiedica pe oameni să fie liberi, care îi constrângea pe oameni să se încovoaie. El ar fi vrut ca oamenii să fie solidari, să încerce să spargă zidurile înconjurătoare, de aceea a fost exigent cu ei şi în primul rând cu sine însuşi. A negat ca un spirit rebel limitarea orizontului uman, s-a revoltat împotriva „gardului viu" din* Infinitul, *obstacol al vederii, obstacol al evadării către zările îndepărtate, către zonele libertăţii. A tins până la absoluta exigenţă de a se* gândi *la schimbarea formelor existenţei, la metamorfozarea unei noi societăţi umane. Dar el a ajuns să-i cunoască în profunzime pe contemporanii săi, starea lor, de multe ori larvară, de aceea, elanul patriotic al primelor sale poezii rămâne fără o ulterioară dezvoltare, poetul nemaiputând spera, nemaiavând acum încrederea primă. Şi tocmai acest elan tineresc, această neliniște perpetuă, această aspiraţie de a se simţi, ca peste ani marele său exeget*

Giuseppe Ungaretti, „fibră docilă a universului1, alături de oameni, nu I-au făcut să alunece în transcendentalism. El se întreabă mereu, nu este mulţumit de răspunsurile pe care şi le dă sau pe care le primeşte prin rezonanţă de la universul înconjurător, oscilează de la plus la minus infinit, dar niciodată poezia sa, poezia leopardiană nu stă sub semnul negru al resemnării, intensul său pesimism nu se învecinează nicicând cu scepticismul.

Îndeosebi în La Ginestra, *Giacomo Leopardi ne-a lăsat clarul său răspuns tuturor oscilărilor şi neliniştilor pricinuite de fisurile sufletului şi ale umanităţii. Şi, toate i această nelinişte a sa se răsfrânge în dorinţa de reînnoire pe care şi-a impus-o ca semn stelar întregii, scurtei sale vieţi.*

Acest poet pasionat a cunoscut seninătatea şi suavitatea, navigând pe mările disperării sale. În el, Antonio Gramsci a putut descoperi în forma „estremamente dramatica" criza de tranziţie spre omul modern, părăsirea critică a regiunilor transcendentale dar şi imposibilitatea de a fi consolidat un nou centru, un nou nexus de fermă ideologie.

Ne amintim de conferinţa pe care Massimo Bontempelli, teoreticianul realismului magic, a ţinut-o cu ani în urmă în *amfiteatrul Haşdeu al facultăţii de Litere din Bucureşti, în care I-a definit pe Leopardi drept „l'uomo solo", îngerul căzut din ceruri pe pământ. El a fost un înger căzut asemenea tuturor oamenilor, semenii săi, şi aidoma lor a recunoscui frumuseţea lumii terestre şi a vrut să se bucure în întregime de ea.*

Unui alt spirit neliniştit, lui Giuseppe Ungaretti, Leopardi putuse să-i apară drept comparabil lui Charles Baudelaire. Şi el avant la lettre, coborâse în întunecimea prăpăstiilor infernale ale chinului şi agitaţiei continui. Şi în el existase un infinit sentiment de pietà. *Magia poeziei leopardiene consta în marile spaţii albe, în vaga imagine care „se stinge în piatră", în mutilarea voită a expresiei, în concentrarea ei maximă şi ale cărei ipostaze prefigurate de Leopardi aveau să atingă zonele extreme ale simbolismului ermetizant până la Mallarmé.*

Poate că nu mai există un alt exemplu în poezia lumii, în afară de Mihail Eminescu, de trăire atât de intensă, în atât de puţini ani, de ardere mistuitoare, de atâta fervoare de meditaţie profundă, de căutări, de investigare în jurul marelui sâmbure de mister al lumii. Poate că între scriitorii italieni, cel mai mare număr de cititori îl are încă Leopardi. Curba interesului pentru poetul din Recanati cunoaşte, în vremea din

urmă o nouă evoluție, în mijlocul unei lumi tinere agitate, pentru că el, în realitate, s-a ridicat împotriva miturilor, împotriva dogmatismului sacralizam, împotriva predicilor formal retorice, împotriva instrumentalizării. La el exista concordanța deplină între etic și estetic. Afirmând totdeauna adevărul, Leopardi a fost o voce clară, umană, conștient de responsabilitatea artei, conștient ca artistul nu poate evada din istorie.

Tinerețea vârstei și a poeziei au stat sub semnul tragic al trecerii, (atitudine romantică), dar orientarea ei permanentă a fost dată de sensul verbului a cunoaște, *a pătrunde în miezul de taine al universului, în a fi martor al contemporaneității. Totdeauna axa timpului este interferată de a spațiului, conexarea lor se extinde în infinitul spre care se înalță treptele ideale ale poeziei leopardiene. Chiar dacă uneori a putut să fie comparat cu seninătatea melodică a lui Mozart, fondul disperării lucide, vigoarea plastică și conștiința artistică I-au impus mai mult acelei familii de artiști din aria infernului baudelairian. El este o treaptă miliară a conștiinței universale și a modernității acestui sfârșit de secol al douăzecilea, ale cărei mari neliniști le-a putut anticipa cu o sută cincizeci de ani în urmă. Acum când omul s-a lansat,* de tac-tu *în spațiile siderale, când piciorul lui a atins zona fabuloasă a* lunii, *desacralizând mitul purității selenare pe care Leopardi a cântat-o ca nimeni altul, s-ar părea că saltul în spațiu ar fi echivalent cu descifrarea tuturor întrebărilor, cu distrugerea indiferenței naturii. Dar nu a fost desacralizată Luna leopardiană, simbolul poeziei. Ea corespunde integral cu sufletul omenesc și profunzimea ei poate să fie cunoscută numai poeților, singuri apți să-i pătrundă secretul. Pentru că idealul integral leopardian este al unei tinereți perpetui și viața trebuie să fie trăită în tumulturi. El impune un temperament eroic, agitat, neliniștit, însetat de cucerire și cunoaștere. Romantic desigur sub acest unghi de vedere, poetul nu naufragiază pe marea calmă a infinitului spațial, doritor intens de emoții plenare, de furtuni afective, de trăire exemplară cu sorginte clară în* Viețile *plutarchiene. Viața lui scurtă a fost însemnată cu negru de sentimentul dominant al durerii, dar poetul, voce gravă a conștiinței umane, el care a spus totdeauna adevărul, a mai transmis și un alt mesaj umanității neliniștite, acela de a lupta împotriva durerii prin strângerea unanimă, solidară, a tuturor care au fost atinși de aripa ei neagră.*

Leopardi nu a vrut niciodată să-și transfigureze personalitatea.

Niciodată nu s-a fardat artistic. Probitatea lui artistică, față de sine însuși este într-adevăr exemplară și reprezentând durerea umană el s-a reprezentat în primul rând pe sine, parte integrantă din universalitatea vieții și a lumii spirituale pe care o închidea epoca sa. El a spart îngrădirile școlilor spirituale anterioare, ridicându-se deasupra imitației ca manieră artistică. Pentru el arta este o creație genială, originală, care poate să utilizeze cuceriri artistice anterioare dar subordonându-le, pecetluindu-le totdeauna cu propriul sigiliu. Poate că din acest punct de vedere cazul literar al lui Giacomo Leopardi este singular în aria literaturii italiene pe care o transcende prin timbrul lui absolut unic. Vibrație și son poetic echivalente, nu se mai pot descoperi în alte literaturi.

Intransigența estetică, pasiunea etică, tensiunea înaltă, încordarea cu care trăiește orice experiență, cu care ia atitudine față de problematica spiritualității contemporane, îl impun ca exemplar tipic nu numai al începutului de secol XIX, ci pentru tot ce înseamnă orientare modernă contemporană. El nu a fost un foc care arde solitar, sensibilitatea lui a iradiat, revărsându-se, dincolo de sterilitate, spre ogoarele roditoare ale creației. De aceea niciodată vastele zăcăminte de minereu ale poeziei leopardiene nu vor fi epuizate, oricât de profundă va fi explorarea și oricât de vaste încărcăturile prețioase aduse la suprafață. Lectorul modern va adera totdeauna la poezia și la personalitatea leopardiană, la intransigența lui intelectuală pasionată.

*S-a spus despre Leopardi că a teoretizat alienarea, elimi*narea *omului de către natura indiferentă, predicând starea calmă, în echilibrul pe care îl dă resemnarea. Nimeni poate că nu s-a avântat mai eroic în lupta de sens umanist pe care o dă omul împotriva forțelor oarbe ale Naturii sau ale Istoriei. Omul lui Leopardi este omul integral, acela care aruncă totdeauna un mare protest, acela care contestă tot ceea ce poate știrbi din imaginea sa integral umană, proporționată de geometriile celor mai înalte valori spirituale. Leopardi este pasionat de problematica omului, de integralitatea lui și-i analizează (folosind în primul rând introspecția), până la ultima sa fibră, pe care o află totdeauna vibrând, consonă, cu întreg universul. Omul leopardian, echivalent desigur cu poetul, stă sub semnul caducității și al disperării dată de sensul acesta al trecerii, dar el este și faurul prometeic al propriei sorți, iar viața sa poate să fie dramă interferată de undele poeziei. Niciodată atemporal, aspațial și deci aistoric, omul lui Leopardi,*

poetul poartă întreaga încărcătură a speţei sale, a sufletului şi a trupului său, în drumul spre stele, în drumul spre moarte. Acesta este omul care poate să fie considerat cea mai vie făptură din toate fiinţele care trăiesc, mereu nemulţumit de sine, totdeauna aspirând spre alte ceruri. Dacă în urmă cu treizeci de ani existau aproximativ 4.000 de volume dedicate exegezei leopardiene, astăzi Centrul naţional de studii leopardiene din Recanati şi-a mărit considerabil partea bibliografică a bibliotecii dedicată imensei opere de interpretare şi de căutare, de cunoaştere a arcului trăirii şi operei poetului. Marea majoritate a celor care s-au apropiat de fenomenul recanatez, au urmat investigaţia lui Francesco de Sanctis sau Benedetto Croce pe un drum care recunoştea introspecţia, contemplarea solitară, claustrarea în ch dia de dincolo de marea istoriei, trăirea nu în viaţă ci exclusiv în poezie. Această atitudine critică îl prezintă pe poetul recanatez „uno spettatore alia finestra", sau ca pe un descendent metastasian al Arcadiei, care se considera dincolo de sfera vieţii active, cu ochii înălţaţi contemplativ spre cerurile înstelate şi reci din care nu se răsfrângea niciun răspuns. Dar Leopardi în interpretarea modernă se încorporează, se ridică deasupra explicărilor fiziologice ale cauzelor poeziei sale, se interesează de marile dimensiuni spirituale ale operei sale, generând o nouă aură poetică în literatura italiană, în care transpare marea forţă a capacităţii sale intelectuale, de aderenţă la istorie şi la oameni. O nouă „reconsiderare" a lut Leopardi pune întreaga problemă a sfărâmării formulei schematice de poet al „idilelor", a personalităţii sale încărcată de energie şi de voinţa creaţiei în concordanţă şi nu în alienare de uman. Poezia sa naşte din încrucişarea unor asemenea forţe, asupra ei se proiectează un fascicol de lumini concentrate, este tensionată de energii spirituale care sfărâmă imaginea schematică a disperatului din Recanati. Leopardi nu se rătăceşte pe drumurile căutării adevărului şi nu străbate un imens pustiu aistoric. Poezia leopardiană este şi cristalizarea unei torsionate experienţe, pragmatismul ei fiind intens funcţional, axă ordonatoare a purităţii expresive şi a înaltului sens etic. Leopardi va câştiga totdeauna în urma unei lecturi integrale, opera sa prezentând starea compactă a rocii dure dar şi elasticitatea şi fragilitatea unui organism articulat, care este viu în toate pendulările şi mutaţiile pe care i le da trăirea intensă. Şi opera filologică a lui Giacomo Leopardi merită o altă lectură integrală pentru a nu se demonstra element accesoriu, fals eruditism, ci tenace şi obstinată preocupare a unei încordate şi aplicate activităţi intelectuale,

încărcată de energie, altă manifestare a polivalenţei actului de creaţie leopardian. Izvorând din tensiuni intelectuale întreaga creaţie a lui Leopardi poartă amprenta omului modern, iar prin forţa ei energică trece dincolo de criza romantică a disperării transcendentale, spre regiunile umanităţii laice care-şi poate propune soluţii terestre.

În democratismul ei originar poezia leopardiană a recunoscut în om posibilitatea propriei eliberări şi a încercat să învingă efemeritatea trecerii sale pe pământ, prin apelul lansat solidarităţii umane, de a se „confedera" în primul rând în înţelegerea conştientă a condiţiei umane, în tragicul caducităţii ei, în faţa naturii care poate să fie totdeauna *înfruntată, deşi nu poate fi totdeauna învinsă. Omul îşi construieşte civilizaţia care-l reprezintă, acesta este crezul social al lui Giacomo Leopardi care merită într-adevăr o nouă prezentare care să-i smulgă de la fereastra „sălbaticului său burg". Ultimul exeget cronologic al poetului, Walter Binni propune o astfel de „reconsiderare", în prezentarea* Operei *Omnia a lui Leopardi, atunci când afirmă*: *„… La «rădice» dunque della personalità e della poesia leopardiana non e idillica, mă tensiva, energica ed «eroica» (nel vario senso che tale parola prende negii atteggiamenti intellettuali, morali e poetici del Leopardi – coraggio della verita, opposizione e protesta personale e storica, lotta contro la scomparsa degli ideali e contro la mediocrita e stoltezza, contro gli inganm della ragione sterile o della natura matrigna) …"* 1 *Opera lui Leopardi poate să aibă caracteristica unei adevărate lecţii de etică, fiind o altă clară demonstraţie că poeziei îi este întotdeauna indicat să fie străbătută de luminile adevărului şi ale istoriei oamenilor. Lecturii diletante trebuie să-i fie opusă investigarea riguros ştiinţifică a criticii revelatoare nu a formelor stilistice şi lexicale, ci a sensului uman, al descoperirii caracteristicilor fundamentale, de mesaj, pe care îl are orice înaltă poezie. Mesajul poeziei leopardiene, profund emoţionant, are perenitatea valorilor etice – opera de artă întovărăşeşte un asemenea ideal etic.*

Ni se pare surprinzătoare pentru vremea sa, ascuţita judecată critică a poetului francez Alfred de Musset care în sextinele din Après une lecture, *îi defineşte drept fundamentală poetului italian aspiraţia spre adevăr, spre libertate, în tonurile cele mai viguroase*:

Telle fut la vigueur de ton sobre genie Telle fut ton chaste amour pour l'ăpre verité.

Qu'au milieu des langueurs du parler d'Ausonie Tu dedaignes la

rime et sa molie harmonie.

Pour ne laisser vibrer sur ton luth irrite Que l'accent du malheur et de la liberté.

Et pourtant îl's y mele une doceur infinie… 2

Într-un studiu despre Poezia contemporană *pe care l-a publicat cu douăzeci şi trei de ani în urmă, Salvatore Quasimodo considera că Leopardi închide şi epuizează „maturitatea unei limbi şi a unei literaturi. „… Dopo Leopardi, infatti, la poesia italiana ha dovuto tutto rifare e ancora oggi e* în *cammino…"* 3

După părerea noastră toată varietatea tematică a poeziei lui Leopardi stă sub semnul neliniştitei aspiraţii umane către fericire, al luptei încordate, esenţiale împotriva destinului advers, împotriva durerii. Versurile sale exaltă trecutul sperând în viitorul strălucit al patriei care să confirme speranţele arzătoare ale prezentului. Energia virilă leopardiană a putut să-i înfiereze laşitatea şi să declare că moartea este preferabilă nefericirii Patriei. Omul a vrut să cunoască mai mult, să încerce totul, să îndrăznească totul şi de aceea de multe ori a suferit. Cum a suferit şi poetul Leopardi şi a fost nefericit în simbolicul său Recanati. A suferit pentru că voia să treacă dincolo de limitele înguste pe care i le dădea trăirea în epoca contemporană. Uneori în viaţă se succed serii de deziluzii şi moartea poate apărea ca singura consolatoare. Dar există o forţă extraordinară care se ridică înalt deasupra vieţii şi îi acordă aura fericirii. Este iubirea şi ei Leopardi i s-a dăruit cu toate dezamăgirile, cu toate suferinţele, încă din adolescenţă. Nicio altă voce poetică a secolului nu-i poate fi alături în exprimarea accentelor tristeţii devenită lege inexorabilă, căreia nu i se poate sustrage niciun muritor.

Ar fi o imensă eroare să ne închipuim că Leopardi a negat vreodată total viaţa. Simţurile sale au fremătat totdeauna în prezenţa ei, a fost totdeauna profund atent la miile de voci cu care viaţa îl chema. În versurile sale, scrise sub semnul celei mai negre depresiuni, în ultimii ani de suferinţă fizică extraordinară, când singura speranţă care-i mai rămânea era moartea, nu a putut să nu invoce mai departe fraternitatea, solidaritatea umană. Şi atunci el s-a ridicat împotriva unor dogme, exaltând îndrăzneala umană, exalând omul capabil să se ridice în cele mai înalte zboruri. Giacomo Leopardi a fost şi pin cântăreţ al energiei umane, al acelei încordări a omului împotriva violenţei naturii. Afirmând uneori că moartea este unicul remediu, Leopardi a fost însă totdeauna profund îndurerat în versurile sale în care cristalizează

*sentimentele cu care se separă de viaţă. Chiar în dezamăgirea pe care i-o acordă iubirea neîmpărtăşită freamătă viaţa puternică, exemplară pentru acea extraordinară intuiţie poetică şi aderentă la tot ce este uman, atât de caracteristice „pesimistului" Giacomo Leopardi. Este prezentă totdeauna în versurile nemuri*toare *leopardiene acea spontaneitate ingenuă şi pură, atât de specifică poetului recanatez. Interpretarea pierde orice caracter de fantezie şi devine corespondenţa realităţii celei mai apropiate, celei mai imediate. Marele liric, Giacomo Leopardi, porneşte totdeauna pe căile artei sale poetice de la impresiile sale directe şi imediate. În el a existat totdeauna aspiraţia spre reînnoire, aspiraţia spre fericire, o mare exigenţă morală. Ultimul mare cânt leopardian* La Ginestra *est-e ca o epopee a acelei lupte înverşunate pe care o dă împotriva omului natura. Versurile lui Leopardi descriu o imensă viziune a forţelor oculte încă, şi care se ridică. împotriva umanităţii întregi. Dar ele sunt şi o magnifică exaltare a luptei continui umane, a imensei energii a omului, care niciodată nu se lasă învins. Simbolul ginestrei, această plantă umilă care creşte pe flancurile „*formidabilului munte, distrugătorul Vezuviu*", este simbolul umanităţii mereu neînfrânte.* La Ginestra *este o imensă chemare care se adresează omenirii întregi, îndemnând la unirea tuturor forţelor în faţa obstacolelor pe care le pun puterile adverse, fie ele ale naturii încă necunoscute* – l'empia Natura – *încă neînvinse total, dar împotriva căreia muritorii s-au strâns într-un lanţ social.* La Ginestra *este sinteza întregii nelinişti leopardiene, dar şi semnul cel mai hotărât al solidarităţii umane în faţa forţelor oarbe ale unui destin potrivnic.*

Claritatea este calitatea majoră a formei poeziei lui Giacomo Leopardi, armonia sa clasică corespunzând integral unei depline concordanţe între conţinut şi expresie. Leopardi este totdeauna profund original, fiind el însuşi, mereu, necomparabil cu alţi poeţi în intimitatea şi alternanţa stărilor sufleteşti, care merg de la dorinţă la dezamăgire şi revoltă. Din acest punct de vedere Leopardi poate fi considerat ca un hotărât afirmator al unei evoluţii şi solidarităţi, progresive şi umane.

Drumul spre Recanati urcă mereu în soarele sfârşitului de toamnă 1970. De mai mult de un secol micul oraş este locul unui pelerinaj meditativ, alături de burgul vecin Loretto, în care se păstrează într-un veşmânt de marmoră casa de naştere a Fecioarei Maria purtată aci în zbor legendar pe aripi de înger. Giacomo Leopardi nu a fost desigur adus aci pe aripi angelice, deşi despre el s-a putut

scrie că este un înger căzut din ceruri pe pământ.

„Burgul sălbatic" are şi astăzi caracteristicile de fier şi de piatră ale veacului de mijloc. De sus, de pe Colina Infinitului, vederea se pierde spre marile spaţii, spre Apeninii ale căror creste violete sfâşie evanescenţa cerului, spre nesfârşita tremurare a mării care palpită profund albastru şi perpetua la orizontul extrem.

Da, există Colina Infinitului şi în frunzişul ei etern de lauri, bătaia vântului a adus armonia versurilor nemuritoare şi prezenţa puternică a lui Giacomo Leopardi.

Mai puternică, mai vie, mai frumoasă decât statuia de marmoră din latura Centrului naţional de studii leopardiene, la 200 de metri de *Infinit*, la 50 de metri de Palatul naşterii şi adolescenţei Poetului. Sculptorul nu a putut să transfigureze marmura şi dimensiunile esteticii lui realiste au transmis prezentului o imagină plastică în neconcordanţă cu Poezia.

Micile străzi în pantă converg spre Piazza del Sabato del Villagio, spre frontul auster al palatului Leopardi, cu toate edificiile settecenteschi, constelate de albele lapide pe care sunt înscrise versuri ale Poetului. Pe acele înălţimi pe care se ridică severa clădire care a închis copilăria şi adolescenţa, este aeriană prezenţa copleşitoare a spiritului leopardian. În marea clădire a Centrului de studii dedicate poetului sunt acumulate 10.000 de fotograme echivalente cu reproducerea întregului fond leopardian, existent în manuscrise în bibliotecile mari din Florenţa, din Napoli, din Forli, Modena şi chiar din Cambridge. Aci, în viitorul apropiat vor exista, în publicaţii tipărite sau microfilmate, toate ediţiile Leopardi, precum şi întreaga bibliografie a scrierilor despre marele poet recanatez, apărute oriunde în lume. Recanati, „sălbaticul burg", cuibul solitudinii şi al disperării va deveni locul de pelerinaj obligatoriu pentru aceia care vor dori să cunoască în profunzime viaţa şi opera nemuritoare. Palatul Leopardi cu extraordinara bibliotecă pentru începutul de veac XIX, îşi păstrează şi astăzi vechea, austera sa splendoare. Zidurile pictate ale bibliotecii, cele treizeci şi cinci de mii de volume şi incunabule, mândria şi ruina financiară a contelui Monaldo Leopardi, evocă şi astăzi, atât de pregnant, întreaga aură de studiu „mato e disperatissimo" a precocelui copil, a cărui frunte s-a înclinat, în fiecare noapte peste tomurile eteroclite, acordându-i o profundă cunoaştere menită să-i cucerească gloria literară, pe care a visat-o, ca o compensaţie a stării umile a

micului burg pierdut undeva la periferia teritoriilor pontificale, într-adevăr, pe acele înalte coline sau în austeritatea vastei biblioteci s-a putut trăi ca în afara lumii fremătătoare.

Stratificarea socială împărţise de veacuri lumea şi moravurile feudale dăinuiau la apariţia lui Giacomo Leopardi pe lume, cu toată bătaia uriaşă a vântului Revoluţiei franceze. Jocul etichetei aristocratice, la o noblețe decăzută financiar, impunea o viaţă travestită, de paradă, dincolo de faţada settecentească a palatului, la rarele recepţii în care oaspeţii puţini puteau urca pe o scară de marmoră spre etajul superior sau ascende la biblioteca în care se consuma adolescenţa lui Giacomo. Aci el va da marile bătălii spirituale, apărându-se în spatele zidurilor de cărţi de ceea ce îi apăreau ca vicisitudini ale stării sale fizice, ale imposibilităţii zborului, de dincolo de zidurile care-l claustrau, spre infinitele spaţii şi noi orizonturi. Şi astăzi ferestrele, pe care le deschide custodele bibliotecii, acordă aceeaşi vedere. Privirile pe care le arunca poetul spre îngusta lor deschidere se loveau de zidurile umile ale caselor dependente de palat, de zidurile care nu puteau închide vocile primăverii care sunau în nemuritoarele sale iubiri neîndeplinite, Silvia sau Nerina.

Lumea aceasta umilă care se descopere de la ferestrele palatului nobilitar, Leopardi nu a privit-o niciodată cu superbia originii familiei sale ci cu dorinţa pe care o ştia imposibilă, de a i se integra, de a-i fi parte componentă. Din acel cuib de acvile, care poate fi Recanati, arierata feudă a posesiunilor Bisericii, spiritul leopardian a planat deasupra întregului său secol.

Ca un simbol, actul de naştere al lui Giacomo Leopardi arată naşterea sa de *conte cetăţean*. Revoluţia franceză măturase şi la Recanati titlurile şi privilegiile. Aşadar la 29 iunie 1798, se naşte la Recanati, în palatul strămoşilor săi, din contele Monaldo Leopardi şi Adelaide Antici, aparţinând unei nobile ascendenţe de marchizi, Giacomo Leopardi, cel mai agitat spirit al *ottocento*-ului italian. Actul este redactat în latina clericală, emoţionant în simplitatea în care se comunică lumii un asemenea excepţional eveniment.

Die 30 junii, 1798 – Iaicobus Taldegardus Franciscus Sales Xaverius Petrus, natus heri hora 19 ex cive Monaldo quondam Iacobi Leopardi et Adelaide filia civis Philippi quondam Josephi Antici legitimis coniugibus ex hac ei vitate et parochia, baptizatus fuit de licenţia reverendo parte Aloysio Leopardi ex oratorio Divi Philippi.

Patrini fuere cives Philippus Antici et Virginia Moşca Leopardi4.

În cursul anului Recanati fusese atins de marşul triumfal al ideilor revoluţiei franceze şi de şase luni micul oraş devenise o cetate republicană în care se aboliseră titlurile ca rămăşiţe feudale, ale unui trecut care nu mai trebuia să se întoarcă niciodată.

Dar „cetăţeanul" Monaldo Leopardi crescuse cu prejudecăţile castei căreia îi aparţinea şi desigur conservatorismul lui nu putea adera la spiritul noii clase, al burgheziei care se impunea clar pe scena istoriei, purtată dincolo de graniţele Statelor Pontificale cărora le aparţinea Recanati, de către trupele lui Buonaparte. Contele nu putea desigur dansa *Carmagnola* lângă arborele libertăţii, intransigenţa lui conservatoare izbucnind la primul prilej. La o jumătate de an de la naşterea cetăţeanului Giacomo Leopardi, Monaldo, tânărul său tată (avea numai 22 de ani, fiind născut la 16 august 1776) avea să ajungă guvernator al oraşului după alungarea francezilor. El însuşi narează cu deosebită vioiciune episodul în *autobiografia sa* „Inaspettatamente ai 16 di gennajo del 1799 arriva în Recanati una truppa o masnada di Montagnuoli, venendo dalie parţi di Camerino e urlando a tutto fiato, *Viva Maria*, *Viva il Papa*. Venţi o trenta Francesi che crano qui, să ne andarono alia volta di Ancona, e gli insurgenţi sopravvenuti stritolarono gli alberi della liberta, calpestarono le bandiere e dispersero le coccarde tricolorate.

Altora io avevo ventidueanni e non piu, mă era il capo della famiglia, e il popolo mi reputava del partito papale. Percio i popolani di qui accompagnati con gli insurgenţi suddetti, vennero a prendermi con molta turba e mi proclamarono governatore della cittâ" 5. Zadarnic tânărul cetăţean redevenit conte, condus în piaţa publică protestează împotriva alegerii, declarând că nu atinsese o armă nici măcar cu degetele, că natura lui era excesiv de timidă. El este ales guvernator al oraşului şi izbuteşte să „salveze" câţiva cetăţeni recanatezi, care arătaseră prea mult zel în a servi republica. Două sute de francezi înaintează spre Recanati, urmează zile de confuzie, guvernatorul fuge cu soţia care era însărcinată şi se adăpostesc într-o căsuţă în afară de Recanati. Francezii îl vor condamna la moarte pe guvernatorul de o singură noapte al oraşului. Notaţia autobiografică este deosebit de simpatică în comentarea condamnării: „Ognuno puo immaginare come passassi quelle ore con una pillola di tal natura riposta dentro lo stomaco…" 6

Acesta era contele Monaldo, tatăl nemuritorului Giacomo, care putea să se autoportretizeze în magnilocventa sa autobiografie ca sănătos, fără a fi robust, nici înalt, nici mic de statură, nici frumos „mă senza alcuna bruttezza". Capitalul lin intelectual consta din educaţia îngrijită pe care o primise şi dintr-o serie de maxime, din principiile despre onoare şi tendinţe religioase, ereditare în familia sa. Putea să afirme despre el că este un „galantuomo" şi că inima lui prea bună era „grande quanto una piazza". Se îmbrăca încă de la 18 ani în întregime în negru şi purta spada precum cavalerii antici, e „fui probabilmente l'ultimo spadifero d'Italia…" 7 în tinereţe, lui Monaldo Leopardi i se prevestea un destin interesant. Crescut între prea multele femei aparţinând casei sale, sub conducerea spirituală a unui bătrân călugăr iezuit don Giuseppe Torres, Monaldo s-a arătat a fi reverenţios faţă de ordinea prestabilită, faţă de prerogativele castei nobile şi ale religiei. Inexpert în problemele financiare pe care inexorabilul apus al aristocraţiei le purta cu el, pasionat cumpărător de cărţi şi manuscrise, curând el s-a aflat în pragul unui dezastru economic. Va trebui să lase grijile acestea financiare soţiei sale Adelaide, care în curând, cu toată vârsta ei tânără, avea să-i domine total. Avea să lase impresia însă totdeauna că a atins zonele fericirii aşa cum apare dintr-o „meditaţie" a sa:

„… *Corn e felice*

Goluri che a fida amata sposa unito Fra le cure di Padre e di Consorte Mena l'ore tranquile…" 8

Îşi iubea copiii cu o iubire *sviscerata*, dinlăuntrul măruntaielor.

Împrumuta pe ascuns sume de bani pentru a-şi putea îmbogăţi biblioteca, iar camera lui de studiu (existentă şi astăzi, cu toate obiectele necesare, în palatul din Recanati), demonstrează permanenţa acestei mari pasiuni ale sale. A scris cincizeci şi cinci de lucrări şi a avut doisprezece copii, dintre care primul născut a fost genialul Giacomo Leopardi. Părinte afectuos, soţ supus unei tutele nu totdeauna binevoitoare, dar totdeauna acceptată, scriitor activ. Dintre lucrările sale pot să fie amintite, prin vâlva pe care au stârnit-o (şase ediţii în câteva luni în limba italiană, mai multe traduceri în limbi străine) faimoasele sale *Dialoghetti sulle materie correnti nell'anno 1831* 9. Lucrarea, un comentariu dinamic asupra evenimentelor anului 1831, an al mişcărilor revoluţionare, este scrisă în cheie conservatoare, dacă nu reacţionară. (Ea avea să fie repudiată cu

violenţă de Giacomo Leopardi, căruia la un moment dat i se atribuise ca operă proprie).

În afară de *Autobiografie* a mai scris şi o serie de lucrări de istorie recanateză, în special voluminoasele *Annali recanatesi* la care a lucrat aproape treizeci de ani, până la sfârşitul vieţii (1 mai 1847). Lucrarea avea să rămână inedită până în anul 1946, când a fost publicată sub egida Centrului naţional de studii leopardiene din Recanati. Îngrijită de profesorul Romeo Vuoli opera de peste o mie de pagini a Contelui Monaldo Leopardi oglindeşte întreaga istorie a oraşului Recanati de la originile sale, probabil etrusce, până în pragul noului secol (1799). Eruditul Conte a folosit un material imens pentru elaborarea istoriei oraşului natal, de la arhivele secrete ale comunei până la un corpus uriaş de documente pe care le-a putut consulta în alte arhive sau prin achiziţii proprii. Scrupulozitatea de investigare a eruditului cercetător este întovărăşită de un comentariu luminos, de observaţii de rară arguţie, de apostile concise care se revendică de la un profund bun sens. Monaldo raţionează cu capul propriu în acest lung comentariu unic, nemaifiind atât de tributar concepţiilor sale conservatoare despre religie şi despre privilegii.

Din ce în ce mai mult vechea imagine de prepotent, de asupritor spiritual al propriilor săi copii, a Contelui Monaldo Leopardi dispare. El a avut totdeauna dorinţa de a-şi strânge sub acoperişul casei din Recanati pe toţi ai săi. Tatăl liniştit, înclinat asupra documentelor, iubindu-şi profund copiii, nu I-a putut înţelege pe neliniştitul său prim născut în dorinţa lui de a cunoaşte şi altceva decât prea micul oraş al naşterii. Şi Giacomo şi-a iubit tatăl, aşa cum o dovedesc primele sale încercări de versificaţie dedicate părintelui, aşa cum o dovedesc nenumăratele scrisori din acea adâncă, poliedrică oglindă a sufletului său, care este mirificul *Epistolar*. Un singur exemplu poate să fie total edificator: scrisoarea trimisă de Giacomo contelui Monaldo Leopardi din Boiogna la 25 decembrie 1825"… Pensi, care Papa, che ferita debbono fare în un cuore che l'ama, piu di se stesso, nel cuor di un figlio che darebbe volontieri il suo sangue (e glielo giuro) per ricomprare un solo dei di Lei giorno. Ella pensi un poco piu lietamente, e şi persuada che il suo figlio, non ha cosa al mondo piu cara e piu adorata di Lei, come non ha maggior desiderio che di strângerla nuovamente tra le braccia…" la

Monaldo nu a fost un erou al gândirii dar a fost un om activ, un

căutător de documente dar şi de afecţiune. Inima lui a fost totdeauna alături de aceea a fiului său. Contrastul lor ideologic, îndepărtarea fizică (atâţia ani) nu a distrus sincera lor afecţiune. Ei s-au iubit fără a se înţelege. Meritul lui incontestabil este de a-l fi îndreptat pe nemuritorul său prim născut pe calea aspră a studiului, spre orizontul clar al ştiinţei. Prezenţa lui a izbutit totuşi să facă mai puţin rece atmosfera austerului palat, a cărui severă, absolută stăpână era soţia şi mama de duritatea stâncilor înconjurătoare, a cărei devoţiune religioasă putea atinge extremele limite ale bigotismului. Adelaide Antici Leopardi avea o tenacitate remarcabilă în insensibilitatea ei, urmărind cu o facultate excepţională de rece calculatoare, scopul pe care-l considera primordial, de refacere a patrimoniului pe care inadaptibilitatea lui Monaldo îl risipise. În acelaşi timp ea considera că în faţa devoţiunii religioase orice alt sentiment trebuie să tacă. Giacomo a avut pentru ea de la începuturile vieţii sale spirituale un resentiment profund şi, în *Zibaldone*, îi trasează un profil teribil, în culori rembrandteşti, una din cele mai îngrozitoare pagini pe care le-ar putea scrie un copil despre părintele său: Această mamă „esattissima" în credinţa creştină şi în exerciţiile religioase „… non solamente non compiangeva quei genitori che perdevano i loro figli bambini, mă gl'invidiava intimamente e sinceramente, perche questi crano volati al paradiso senza pericoli, e avevan liberato i genitori dau incomodo di mantenerli… Vedendo noi malati qualche segno di morte vicina, sentiva una gioia profonda… e il giorno della loro morte, se accadeva, era per lei un giorno allegro ed ameno… Considerava la bellezza come una vera dizgrazia, e vedendo i suoi figli brutti o deformi, ne ringraziava Dio…11 Educatoarea fără de inimă Adelaide Leopardi a rămas conturată astfel şi în mărturisirile celorlalţi copii ai săi Paolina şi Carlo care o considerau (Carlo) de-o „imperiosita" devenită cu neputinţă de îndurat, de o austeritate care făcea ca în casa din Recanati, (cum scria Paolina unei prietene, Marianna Brighenţi) să nu se poată trăi: „… Io vorrei che tu potessi stare un giorno solo în casa mia, per prendere un'ideea del come şi possa vivere senza vita, senza anima, senza corpo…" 12

Numai trei scurtescrisori i-a putut scrie din peregrinările sale îndurerate fiul său, pe care Adelaide nu I-a înţeles niciodată, pe care l-a considerat un rebel, un îndrăzneţ răzvrătit împotriva dogmelor infailibile ale castei sale, dar mai ales un damnat care s-a ridicat

împotriva învăţăturilor religiei care pregăteşte, în viaţă, pe oameni pentru moarte.

Niciodată nu a crezut în suferinţele reale ale nefericitului său fiu, pe care le considera imaginare, aşa cum apare dintr-o teribilă scrisoare scrisă de Giacomo din Firenze, la 28 mai 1830: „… Pare impossibile che şi accusi d'immaginaria una cosi terribile incapacită d'ogni minima applicazione d'occhi e di mente, una cosi completa înfelicita di vita, come la mia. Spero che la morte, che sempre invoco, fra gli altri infiniţi beni che ne aspetto, mi fără ancor questo, di convincer gli altri della verită delle mie pene…" 13

Când în anul 1847, la zece ani de la moartea poetului care se impunea net în conştiinţa Italiei ce pregătea Risorgimentul, Filippo Zamboni, vizitând Recanati şi palatul Leopardi, o felicită pe Adelaide cu versul dantesc *Benedetta colei che nu te şi intime*, austera femeie îşi păstrează rigiditatea marmoreană, şi, gândind la caracterul profan al literaturii aceluia care îi fusese fiu, îi va răspunde cu toată austeritatea de călugăriţă bătrână, admiratorului entuziast „Să nădăjduim că Dumnezeu I-a iertat…!" Aceasta a fost mama poetului (10 august 1778 – 2 august 1857), care I-ar fi putut îngheţa sau zăbreli între zidurile de carceră pictată ale palatului recanatez dacă Giacomo n-ar fi evadat pe cărările infinitului spiritual, pe care nicio reprezentantă devotată a contemplaţiilor mistice nu I-a putut urma. În el au avut însă rezonanţe vaste ecourile primei sale întâlniri cu femeia, echivalentă cu autoritatea sălbatică.

Bigoţii au încercat reabilitarea unei asemenea atitudini, dar unor asemenea reprezentanţi Antonio Gramsci le-a dat un lucid şi incisiv răspuns, denunţând integral iezuitismul ideologic al unor asemenea judecăţi respingătoare intelectual şi moral: „… La difesa della madre del Leopardi (făcută într-un articol al lui F. Crispolti), non e un puro fatto d'erudizione curiosa, e un elemento ideologico, accanto alia nabilitaziorie dei Borboni…" 14

La 12 iulie 1799 se naşte Carlo Leopardi iar la 6 octombrie 1800, Paolina. Ei vor fi mari confidenţi ai copilăriei şi adolescenţei lui Giacomo, fidelii lui corespondenţi, legătura cu Recanati, atunci când Giacomo va pleca în peregrinările sale.

Despre Carlo, Leopardi îi va scrie marelui său prieten Giordani că este un alter ego al său, că au fost crescuţi împreună din copilărie, că-i este, alături de Giordani, tot ceea ce are mai scump pe lume, că

este excepţional de talentat, având o inimă „excelentissima", fiind de totdeauna confidentul lui universal.

La 10 februarie 1803 se naşte şi un alt frate Luigi, dar va muri 9 zile mai târziu. În *Ziarul* contelui Monaldo Leopardi apare o însemnare semnificativă sensibilităţii viitorului poet care întâlneşte pe drumul vieţii abia începute moartea „... Prima che uscisse di casa ho voluto che i suoi Fratelli lo vedessero e lo baciassero, e Giacomo Taldegardo ne ha pianto dirottamente la perdita, quantunque în età di soli anni quattro e mezzo..." 15

Primii ani ai copilăriei lui Giacomo Leopardi nu au fost desigur nefericiţi, frăgezimea vârstei excluzând marile întrebări care nu-şi găsesc răspunsuri. Aceştia sunt anii fabuloşi ai fiecărei vieţi, cum avea să scrie el însuşi, peste timp în *Pensieri*. El putea suplini cu imaginaţia decorul auster al palatului recanatez, evadând în lumea magică a basmelor. La trei sau patru ani Giacomo era un mare căutător de persoane care îi puteau povesti. În comentariul pe care avea să-i facă unor asemenea notaţii, considera că un copil îndrăgostit de poveşti da totdeauna dovadă de un talent precoce. Capacitatea de a asculta sau de a citi poveşti el o considera o plăcere intelectuală, aparţinând imaginaţiei, spiritului şi nu simţurilor, propice dezvoltării facultăţilor minţii şi sufletului, menite să dezvolte talentul înnăscut. De multe ori, Giacomo, îndrăgostit de fabulos, secondat de fraţii mai mici, inventa scenarii întregi, dând reprezentaţii ca în Commedia dell'Arte. Autoritatea părinţilor se transfigura în tirani sau căpcăuni, el era totdeauna triumfător, liberatorul celor aflaţi în sclavie. În anii aceştia primi ai copilăriei Giacomo era expansiv, sănătos, vioi, în toate jocurile pe care le inventa cu brio pentru fraţii săi. Nu-i putea suferi pe misionari, pe călugării care erau îmbrăcaţi în saci negri cu glugi pe cap, care-i tulburau îndelung somnul şi pe care-i numea *bruttacci*.

Chipul lui în copilărie era fără umbra melancoliei, senin în permanenţă. Venind vremea studiilor, Monaldo se îngrijeşte ca potrivit uzurilor aristocratice, pentru domnul „contino" să fie însărcinat cu educaţia mai întâi, şi pentru puţină vreme iezuitul don Giuseppe Torres, iar mai târziu abatele don Sebastiáno Sanchini, care a rămas cu Giacomo şi cu fratele său Carlo, mai mult de cinci ani. Cei doi discipoli puteau învăţa gramatica italiană şi latină (desigur nu atât a clasicilor antichităţii cât a ecleziaştilor) şi rudimentele de limbă franceză pe care le recomanda moda centemporană. Aşa cum apare dintr-o scrisoare a

lui Monaldo Leopardi către Antonio Ranieri lângă care Giacomo avea să trăiască în „socializio", ultimii săi şapte ani, la 20 iulie 1812, cei doi fraţi dau un ultim examen (public) de filosofie „... in quel giorno finiscono gli studi scolastici di Giacomo... perche îl precettore non aveva piu altro da insegnarli..." 16 Şi într-adevăr bietul preot nu mai avea ce să predea precocelui său discipol, care la vârsta de mai puţin zece ani putea să traducă în versuri din limba latină sau chiar să compună poezii în limba moartă a antichităţii sau în aceea vie a contemporaneităţii pe care avea s-o ridice, în secolul XIX, la înălţimi comparabile cu începuturile sale magnifice, când italiana fusese ilustrată de Dante, Petrarca sau Boccaccio.

Există unele încercări „poetice" ale acestor ani, pe care cercetări minuţioase le-au putut purta la lumină şi multe dintre ele contribuie să demonstreze, o dată mai mult, afecţiunea profundă pe care Giacomo o avea în copilărie pentru tatăl său. Versuri scrise la 1 ianuarie 1810 exaltă bucuria sinceră, candidă a copilului, pe care nu o poate ascunde austeritatea voită, neoclasică, a unor reguli estetice învăţate din cărţi, din exemplele latine:

1 ornasti alfine a tuoi paterni lari.

O genitor da noi tanto brarnato;

Possiamo în fine su Vamata destra Imprimer baci di contento e affeto Al suonante fragor del presto cocchio Lieti esultammo, e a noi balzava in petto l'ansioso cor pel giubilo improvviso.

E terminata la mestizia e il duolo;

E per goder di tua bramata vista.

Termino anch'io, poiche ristretto e il tempo în cui vergar în e dat-o îl *brève foglio...17*

În alte „lucrări poetice" din acelaşi an, cu „pana lui aspră" scria alte versuri pentru a-şi „dezvălui" stima şi „respectul" pentru părintele său „prea învăţat". „Ţitera" lui nu va putea să scoată sunetele armonice cele mai dorite şi dacă versurile nu vor zbura la înălţimi eliconice, singura lui speranţă este că totuşi ele vor fi plăcute „al dotto genitor".

Părintele său era desigur mulţumit de precocitatea prea înzestratului său fiu şi nu de puţine ori se preta chiar unui fel de exhibiţionism savant, făcându-l pe Giacomo să se „producă" în faţa unui public totdeauna doritor să aplaude „faptele literare" ale micului conte. De altfel Contele Monaldo întemeiase în propriul său palat o Academie (Italia din Renaştere şi până la epoca contemporană a rămas

ţara cu cele mai numeroase Academii din lume), care urma unei Academii recanateze dei Disuguali, activă încă din Quattrocento. El va fi deschis publicului din Recanati şi propria, bogata sa bibliotecă, al cărei unic cititor, în afară de eruditul Conte, va fi fost în anii aceştia Giacomo Leopardi. Pentru că, lecţiile normale luate cu preceptorii săi fiind terminate, Leopardi va începe, cu o extraordinară tenacitate, cei şapte ani lungi de studiu (individual), „mato e disperatissimo" care vor ajunge să-i vatăme profund sănătatea, să-i facă să ajungă un „monstru" de erudiţie în domeniul filologiei. Va învăţa perfect latina şi greaca, va începe aprofundarea ebraicei, se va apropia, prin cunoaşterea directă a textelor de marile spirite iluministe ale Franţei, Voltaire, Diderot, DAlembert, Jean Jacques Rousseau. Trăia în bogata bibliotecă paternă într-o stare de tensiune intelectuală supremă. O scrisoare a lui Carlo Leopardi este revelatoare pentru imensul efort intelectual al lui Giacomo, absorbit, drogat parcă, trăind imensa febră a studiului acaparator: „... Certo nessuno e stato testimonio del suo aflaticarsi piu di me, che, avendo sempre nella prima età dormito nella stessa camera con lui, lo vedevo, svegliandosi nella notte tardissima, în ginocchio avanti îl tavolino per poter scrivere fino al Pultimo momento col lume che şi spegneva..." 18

Dar în acelaşi timp excepţionalele cunoştinţe pe care le cucerea, ridicau un zid în jurul lui, claustrându-l, izolându-l de viaţă, izolându-l de familie, de trăirea în Recanati. Începe să se manifeste un anumit tip de aversiune pentru tot ce nu este exact, pentru tot ce nu este riguros şi armonic proporţionat. O geometrie inflexibilă domină spiritul adolescentului, care se ridică împotriva a tot ce este emfatic, a. tot ce pare sonor în formă. Cucerirea adevărului multiform este dată numai de cunoaşterea care tinde spre a deveni integrală. Veghea de noapte a studiului I-a antrenat spre sensurile riguroase ale erudiţiei care a putut să fie pentru el echivalentă cu justificarea existenţei umane. Universul familiei sale a căpătat o formă larvară, familiarii săi devenind umbrele care nu-i populau viaţa. Cărţile, voluminoasele tomuri, strânse cu atâtea jertfe de contele Monaldo nu mai cuprindeau nicio taină pentru adolescentul care avea să-şi încovoaie definitiv coloana vertebrală, să-şi stingă puterea ochilor la pâlpâitul incert al lumânărilor. O sete mistuitoare îl ardea pe adolescentul pierdut în imensitatea paginilor pe care le străbate înfiorat, zi de zi, noapte de noapte. În anii aceia de studiu „nebunesc şi disperat" ochii lui Leopardi

nu au privit nicio stea în cerul de noapte al orizontului de munte şi de mare, luna, pe care avea s-o întovărăşească ca niciun alt poet al lumii, nu revărsase asupra înaltei sale frunţi nicio rază.

Patosul personalităţii leopardiene este generat de marele şoc dintre sentimentul autodominator al setei de a cunoaşte, ne a deveni erudit şi de marea sensibilitate a poetului viitor.

Perioada este fecundă şi pentru scrisul de început. Se dedică traducerilor din Horaţiu şi compune la 13 ani tragedia în trei acte *la virtu indiana*, pe care o dedică doctului său părinte. Scrie epigrame şi tragedia *Pompeo în Egitto* în care se demonstrează a fi un experimentator al literaturii, nu un artist. Retorismul dialogurilor, uneori prolixe, înclina spre exaltarea umanităţii şi mai ales a figurii magnanime a lui Cezar. Nu este o imitaţie pedestră a unor modele ilustre, suflă o adiere alfieriană peste replicile personajelor care luptă zadarnic împotriva destinului. Nu scapără scânteile geniului, dar literatul a izbutit să scrie lucrarea cea mai realizată a epocii sale de debut. Dezinvoltura literară depăşea vârsta scrierilor dar nu-l purta spre „portul gloriei", la care se gândeşte că va ancora cu ajutorul filologiei, şi în felul acesta între 13 şi 18 ani se încarcă cu redactarea unor lucrări de erudiţie care vor fi citite în adunările Academiei întemeiată de Monaldo, ca *Disertazioni filologiche* în care intransigenţa faţă de cucerirea adevărului absolut, precocele său raţionalism sunt revelatorii.

Din anul 1813 este redactarea faimoasei *Storia delfastronomia*, un voluminos tratat, o tentativă absolut temerară de a trasa istoria astronomiei de la începuturi până în anul 1811, o ştiinţă ale cărei date el nu le putuse experimenta, ci cunoaşte numai, prin compilaţie şi comparaţie, din îndelungile sale investigaţii livreşti. Imensa cantitate de ştiri se înfăţişează ca un uriaş *schedario*, ca fişele disparate, nefinisate, nelegate între ele de o concepţie ordonatoare. Tentativa enciclopedică conţine într-adevăr dorinţa demonstraţiei de epuizare a tuturor posibilelor izvoare contemporane de informaţie într-un asemenea domeniu. Autorii sunt chemaţi la apel prin citate copioase care aparţin fiecărui secol, pentru a sublinia teza iniţială a tânărului autor: „La piu sublime, la piu nobile tra le Fisiche scienze el la e senza dubbio l'Astronomia. L'uomo's innalza per mezzo di essa come al di sopra di se medesimo e giunge a conoscere la causa dei fenomeni piti straordinari…" 19

La 15 ani Giacomo Leopardi poate fi considerat dacă nu un maestru al erudiţiei un mare maestru al izvoarelor bibliografice şi al citatelor care pot înspăimânta prin vastitatea lor. Adolescentul este un benedictin al cercetării, un cetitor care simte un mare respect în faţa autorilor săi pe care nu îndrăzneşte să-i comenteze. De multe ori respectul său este total, până la însuşirea, ca parte proprie, dar fără a fi revelat împrumutul, de fragmente întregi din scriitorii consultaţi. Citatele sale nu sunt totdeauna de prima mână.

Există prezentă în *Storia delv astronomia* o tendinţă foarte subliniată, de orientare iluministă, de încredere în forţele raţiunii, într-un progres al vieţii şi al ştiinţei care se extinde într-un spaţiu continuu, fără zigzagurile pe care Giambattista Vico le putuse indica în *Corsi e ricorsi*. Exista şi încrederea absolută a adolescentului în cultură, în a cărei completă cucerire el vede o cale deschisă larg către glorie. Pentru cucerirea ei profundă se poate dedica întreaga viaţă, se poate deveni erou sau martir. Pentru el a interpreta ştiinţa înseamnă a da o bătălie pentru însuşirea culturii dar şi pentru difuzarea ei. El îşi depăşeşte în felul acesta catolicismul educaţiei sale prime, acordând un rol providenţial naturii, dar ridicându-se, nu revoluţionar ci reformist, împotriva explicaţiilor total teiste ale vieţii şi omului. Dar poate că mai interesantă este afirmaţia care se poate face în legătură cu anumită valoare autobiografică pe care o pot avea unele fragmente ale surprinzătorului Tratat. În ele străluminează „argintiu" luna, se observă mişcarea astrelor pe firmamentele care se boltesc deasupra pustiilor, germene sigur pentru mirifica meditaţie a *Cântecului nocturn al unui păstor rătăcitor din Asia*. Stimuli pentru creaţia viitoare, aceste fragmente se detaşează din imensa zidărie pe care, în căutarea gloriei prin erudiţie a ridicat-o, la 15 ani, Giacomo Leopardi.

Anul 1814 îi aduce în dar contelui Monaldo Leopardi manuscrisul de aproape 400 de pagini scris în limba latină: *Porphyrii de vita Plotini et ordine librorum ejus Comentarius*, care avea să fie cunoscut şi lăudat de marele filolog suedez G.D. Akerblad.

În numai două luni de zile la începutul anului următor scrie *Saggio sopra gli errori popolari de gli antichi*, trecând dincolo de imitarea prea fidelă a modelelor, mai încrezător în propriile forţe. Şi acest *Saggio* este un fel de tratat, de dicţionar enciclopedic, cu un comentariu mai viu al superstiţiilor, al erorilor, al prejudecăţilor mitice. Şi aici izvoarele citate, mai mult sau mai puţin fidel, sunt

nenumărate, şi aici nu sunt totdeauna de prima mână, atitudine caracteristică unor asemenea tentative enciclopedice leopardiene. Totuşi faţă de *Storia dell'Astronomia*, progresul este evident, maturizarea marcată mai apăsat. Comentariul este mai personal pentru că şi atracţia spre lumea antichităţii era mai fascinantă pentru adolescentul erudit.

Confruntarea cu păreri anterioare este mai vie, nu se mai accepta ca lege afirmaţia autorului: *magister dixit*, *ipse dixit*. Se fac manifeste şi anumite trăsături noi ale personalităţii în formare a lui Giacomo Leopardi, tendinţa spre accente satirice, gustul ironiei amare. Modernitatea unei asemenea noi perspective sparge zidul dogmelor catolice pe care le impunea educaţia primilor ani. Dicţionarul este o oglindă a acestor zbateri interioare, ale psihologiei leopardiene.

Fişele întrebuinţate pentru alcătuirea dicţionarului sunt căutate şi extrase din vastele zăcăminte ale antichităţii, scriitorii latini fiind citaţi în original, iar cei greci în traduceri. Erudiţia minuţioasă de data aceasta este înveşmântată şi într-un văl literar, uneori retoric. Tendenţiozitatea lucrării este iluministă (Leopardi a fost influenţat puternic de secolul luminilor în ipostaza lui franceză), cu puternice filoane însă de scepticism. Nu lipseşte nici vâna ironiei care se dovedeşte a fi mânuită cu dezinvoltură de adolescentul literat. Stimulul principal este dat tot de dorinţa de a întâmpina gloria pe drumul aspru al erudiţiei. Nivelul cultural este manifest şi în acest *Saggio*, care se revendică şi de la un imens travaliu intelectual: „… Per trattar con fundamento degli antichi pregiudizi ho dovuto rimescolar molti libri e consultar molti vecchi autori…" 20 Lumea este plină de erori, va scrie mai departe Leopardi – şi prima grijă a omului trebuie să fie aceea de a cunoaşte adevărul. Este regretabil că omul care are o atât de scurtă viaţă trebuie să utilizeze, pentru a se elibera de erori, cea mai mare parte a trăirii sale. Iar mai departe spiritul său iluminist va sublinia apăsat: „… La storia degli errori e lunga come quella del Puomo… La superstizione e una gran fonte di errori în materia di Religione… La superstizione e un abuso della Religione nato dall'ignoranza… La Religione ha prodotto la superstizione…" 21

Raţiunea umană trebuie să înveţe să navigheze între stâncile pe care eroarea le ridică, sau să împiedice căderea în prăpăstiile pe care ignoranţa le sapă profund în calea omului.

În pagini avântate, Leopardi face un elogiu filosofului raţional,

cu accente care amintesc energia unor fragmente aparţinând lui Tommaso Campanella: El este acela care în noaptea neştiinţei poate fulgera eroarea, către el aleargă cei asaltaţi de eroare, sub vasta lui mantie se află adevărul.

Erorile antice sunt întrevăzute într-un halou de poezie, echivalate cu produse ale unei imaginaţii care dilată nucleul de realitate până la a-l transforma în mit. Exista la scriitorul adolescent un surâs superior de înţelegere iluministică, dar şi de mirare în faţa constatării că oamenii istoriei îndepărtate au putut cunoaşte asemenea erori. Pentru demonstraţia în favoarea tezei sale, el utilizează numeroase texte poetice ale anticilor, comentate de spiritul său lucid, aparţinând secolului al XIX-lea, grupate în nuclee de erori sau superstiţii ca acelea despre *zei*, despre *oracole*, despre *vise*, despre*centauri* şi *ciclopi* etc. Gustul fabulos pentru mit al antichităţii (copilărie a umanităţii după concepţia leopardiană), este dimensionat modern, este desacralizat. Nesfârşitul studiu din Biblioteca paternă I-a dus spre o asemenea operă, şi ea de compilaţie până la urmă, de rod al unei imense lecturi. Există însă pagini în care descrierea naturii este făcută de o mână sigură, surprinsă de un ochi lucid de observator. Caracteristica *Cânturilor* viitoare se face uneori manifestă prin acea iradiere a sensibilităţii leopardiene, revărsată asupra lucrurilor exterioare, de la firul de iarbă până la stea. Când scrie despre *terorile nopţii* provocate în imaginaţia copilului de miturile narate, Leopardi izbuteşte să-şi proiecteze întreaga copilărie asupra scrisului, transfigurat, cu ochii dilataţi în faţa marelui mister care este natura. Acestea ca şi cele despre natură sunt paginile cele mai vitale artistic şi par trăite adevărat şi nu generate de lectura în Bibliotecă a unor prăfuite tomuri.

Manuscrisul avea să fie rătăcit la editorul Stella, regăsit şi publicat parţial, postum, în 1846. Pentru Sainte Beuve „il presente deja les rezultats d'un esprit bien ferme" … P. Viani îl denumea *opera virile*, prietenul Ranieri îi va admira profunda şi vasta erudiţie, iar de Sinner îl va caracteriza drept „admirânde lectionis et eruditionis opus" 22.

Lui Francesco de Sanctis căruia i se pare îl *Saggio* mai mult un material „arheologic" al talentului leopardian, nu i-a putut scăpa desigur deosebita importanţă a lucrării, privitoare la psihologia leopardiană, fiind prima revelaţie a sufletului său. Există în *Saggio* un amestec de elemente moderne şi vechi, de clasic şi de contemporan,

există un ecou puternic al istoriei care a izbutit să pătrundă dincolo de zidurile de cărţi, dincolo de Bibliotecă. Exista în spiritul său, cum spune de Sanctis, „una stoffa rivoluzionaria în formazione… Îl demonio e entrato malgrado la guardia del prade, e şi fa vaiere în mezzo a tutti quegli elemenţi ereditari, scolastici, locali, divenuti materia abituale e monotona…" 23

Numai două luni i-au fost necesare lui Giacomo Leopardi pentru redactarea voluminosului său *Saggio*. În primăvara aceluiaşi an fecund, 1815, în alte două luni va redacta *Orazione agii italiani*, în *occasione della liberazione del Piceno 24*.

Uorazione ar fi putut să fie scrisă de pana legitimistă a contelui Monaldo şi nu a iluministului său fiu, în descrierea acelei ultime, falimentare tentative a lui Murat, de a fi reunit în jurul lui forţele iubitoare de independenţă ale Italiei, în apărarea idealurilor franceze. Niciodată misogalismul lui Leopardi nu va fi cunoscut un mai înalt grad, niciodată nu se va fi făcut mai teribil proces Franţei. „Tiranul" Bonaparte este considerat de legitimismul leopardian cauza primă a tuturor relelor Italiei contemporane. Giacomo vede în francezi pe distrugătorii gloriei şi zestrei artistice a celei mai frumoase ţări a planetei, care este Patria sa. Dezamăgirea lui în sublinierea „trădării" idealurilor libertăţii îl reaminteşte pe protagonistul *Ultimelor Scrisori ale lui Jacopo Ortis*, pe împătimitul erou foscolian, care se va sinucide, nu din dragoste ca Werther, ci din iubirea de patrie, mizerabil trădată de francezi (consideraţi iniţial ca eliberatori), la Campoformio. Dezamăgirea lui Leopardi are toată puritatea încrederii unui spirit deschis, înşelat în aşteptările sale, fremătând de italienitate, sub un semn care prevesteşte desigur pe autorul viitoarelor canţone patriotice. Dar acest fior patriotic nu consună cu freamătul care agitase întreaga Europă, a cărei poartă spre noi orizonturi istorice fusese deschisă de armatele de Sansculots. Leopardi îşi însuşea astfel teza legitimistă a antifrancezilor, bucuroşi de înfrângerea lui Murat de către trupele austriece, care dusese la căderea ultimei redute napoleonice în Europa. Dacă Alessandro Manzoni putuse să apere orientarea în istoria contemporană a Franţei, pentru Leopardi ţara tiranului Bonaparte era o „naţiune neleală", scelerată şi orice francez este demn de ură: „… Quella nazione sleale, che ha pierdut-o ormai ogni diritto alla storia d'Europa, potre bbe mai tornare ad exercitare il suo tirannico imperio sopra îl piu bel paese della terra? No, francesi. Noi meritiamo altri

destini…" 23 Există, desigur, multă ingenuitate în frazele sonore ale tânărului legitimist, care vrea să fie un Demosthenes exaltator al libertăţii ţării sale, există lipsa de orientare în politica şi istoria contemporană, dorinţa pedagogică de a poza în maestru, apt să dea lecţii de patriotism conaţionalilor săi. Dar este prezentă şi o excepţională dorinţă de pace, de trăire în liniştea atât de necesară artelor şi dezvoltării spirituale. Misogalismul său nu este circumstanţial, nu aparţine numai acestei perioade de început, el este o stare permanentă aşa cum poate să apară şi peste mulţi ani într-o scrisoare din 1832, adresată lui de Sinner, ridicând încă odată scutul împotriva acelei „presimtosissima, superficialissima e ciarlatanissima Francia…" Unda lirică a coardei patriotice interferează fragmentele istorice care au putut avea drept modele livreşti, proza istoricilor latini, dintre care i se impunea în primul rând Sallusti: tutta fuoco.com e di sacri ricordi e di bellici squilli…" 26 Despotismul iluminat este o perspectivă depăşită de istoria contemporană, dar ecourile sale vaste mai dăinuie în biblioteca din Recanati, sub egida paternalismului monaldian.

În vara aceluiaşi an, 1815, traduce idilele lui Mosco, care nu sunt o echivalare realizată, cu toată rezonanţa unor ritmuri care preced versurile leopardiene viitoare, cu toate unele fascicole de lumină lunară care generează întrebări fără răspuns. Din acelaşi an este şi traducerea *Batracomiomachiei*, interesantă pentru gestaţia viitoarelor *Paralipomeni* şi pentru un Leopardi, foarte modern teoretician al esteticii traducerilor în afirmaţiile sale, cu care se poate fi total de acord: „… Cercai d'investirmi dei pensieri del poeta greco, di rendermeli proprii, e di dar cosi una traduzione che avesse qualche aspetto di opera originale, e non obligasse îl lettore a ricordaşi ad ogni tratto che il poema, che leggea, era stato scritto în greco molti secoli prima…" 27

De la începutul anului 1816 este traducerea şi *Discorso sopra la vita ele opere di M. Cornelio Frontone* 2S, pe care cardinalul savant Angelo Mai îl va considera drept „eruditissimo". Scrie idila *Le Rimembranze* şi *Inno a Nettuno* şi îndrăzneşte să scrie în greceşte două *Odaie adespotaie*. Cu o traducere literară în latineşte, prima dintre Ode, *în Amorem* este o contaminare anacreontică de imagini livreşti iar cea de a doua *în Lunam* este un elogiu sideral adus „stăpânei nopţii" eminesciene al cărui drum în mijlocul cerului este al solitudinii şi

tăcerii: Medium per coleum tacite/Nocturna solaque iter facis.

Tot anul acesta îi aduce lui Giacomo Leopardi bucuria tipăririi (desigur pe cont propriu) a unui opuscul de investigaţie istorică: *Notizie istoriche e geografiche sulla città e chiesa arcivescovile di Damiata* 29.

În două numere consecutive din *Spettatore italiano e straniero 30* i se tipăreşte încercarea sa de traducere din Odiseea. Publicarea, drept *încercare* a primei cărţi este însoţită de o propunere pe care tânărul traducător o adresează literaţilor contemporani. El nu ar vrea să se angajeze la o asemenea excepţională trudă artistică, mai înainte de a fi primit o estimaţie de valoare din partea scriitorilor italieni în faţa cărora „îngenunchează" pentru a-i implora să-i comunice părerea lor asupra acestei prime probe şi asupra unei temerare tentative de a traduce integral capodopera lui Homer: „M'inginocchio innanzi a tutti i letteraţi d'Italia per supplicarli…" Dar Giacomo Leopardi nu va primi niciodată, din partea nimănui, niciun răspuns.

Tot acum Giacomo Leopardi schiţează începutul unei tragedii inspirate de figura patetică a reginei *Marie Antoinette*. Tendenţiozitatea sa legitimistă în faţa marii mişcări a revoluaţiei franceze se menţine în conturarea portretului dramatic al nefericitei regine, simbol al suferinţelor unei societăţi care dispare din arena istoriei. Există o încordare sentimentală, există un puternic contrast dramatic, pe care îl vor exploata atât de mult romanticii, între trecutul strălucitor, demn de a fi exaltat şi prezentul încărcat de durere, există anumite ecouri care îl pot aminti pe marele tragic al Italiei, Vittorio 7\lfieri. O sensibilitate modernă pătrunde în fibrele tramei schiţei tragediei, centrată pe mari sentimente umane.

La 18 iulie 1816 scrie din Recanati faimoasa *Lettera ai Sigg. compilatori della Biblioteca italiana în riposta a quella di Mad. la Baronessa di Staël Holstein ai* medesimi32. Leopardi se ridică împotriva „sfaturilor literare pe care scriitoarea franceză le dădea scriitorilor italieni de a-şi deschide larg ferestrele pentru a primi semnele şi mesagerii întregii culturi contemporane şi îndeosebi a literaturii nordului. Poetul italian declara hotărât incompatibilitatea congenială a temperamentului şi caracterului italian, de oameni ai Sudului, îmbibaţi de marea tradiţie a antichităţii, de a primi şi de a-şi însuşi asemenea „mode" literare. El se afirma a fi un hotărât adept al clasicilor şi un susţinător înflăcărat al literaturii italiene care are atâtea

afinităţi cu literatura greacă şi latină. Dar literatura antichităţii nu trebuie imitată în forma ei, în spiritul ei originar, în spontaneitatea şi ingenuitatea ei, necontaminată de niciun adaos superfluu, sondând în zonele cele mai profunde şi arcane ale inimii. Concluzia sa are incisivitatea unei sentinţe de gravat în marmoră: „Leggetei Greci, i Latini, gPItaliani, e lasciate da banda gli scrittori del Nord…" 33

Traducând acum cea de a doua carte a *Eneidei* (care avea să fie publicată de editorul Stella venit special la Recanati pentru a-l cunoaşte), Leopardi o trimitea lui Vincenzo Monti, figura poate cea mai marcantă a literaturii contemporane italiene, cu marea teamă de a se înfăţişa astfel unui principe al literelor. Singura lui scuză era totala devoţiune acordată literaturii, dorinţa de a trăi numai prin literatură, de a-şi simţi apartenenţa la lume şi la viaţă, numai *Sub specie litterarum*. Traducerea unei poeme pătrunsă de frumuseţea divină îi crease lui Leopardi, după propria-i mărturisire din *Cuvântul* către cititor, infinite dificultăţi, dar această aspră încercare îl întărise în convingerea că numai un poet îl poate traduce pe un altul: „… senza esser poeta non şi puo tradurre un vero poeta, e meno Virgilio, e meno îl secondo Libro della *Eneide*…" 34 Pentru această traducere pe care Francesco de Sanctis nu o aprecia, Giacomo Leopardi primeşte diploma de membru corespondent al Academiei de Ştiinţe şi Arte din Viterbo. Avea numai 19 ani şi, în scrisoarea de mulţumire, retoric academică, se angajează să fie un apărător al frumuseţii şi incoruptibilităţii limbii italiene. (Peste ani Leopardi avea să mai fie chemat să facă parte dintr-o Academie latină, să fie membru al Academiei florentine sau al unei Academii din Forli). Acuma (1829) însă era pe culmile disperării şi mulţumindu-le reverenţios iluştrilor academicieni dei Filergiţi îşi afirma lipsa de valoare: „… Prego V.S. Illustrissima di fare a coteşti Signori Accademici i miei umili ringraziamenti, ed offerir loro în mi-o nome tutto quello ch io sono; che e nulla veramente…" 35

În luna martie a anului 1817, Giacomo Leopardi îşi începe corespondenţa cu Pietro Giordani, martorul cel mai lucid al confesiunilor tânărului scriitor căruia îi arată o totală încredere şi devoţiune, vrând să-i aibă drept maestru pe asprul drum al literaturii şi al gloriei = „… Che io veda e legga i caratteri del Giordani, che egli scriva a me, che io possa sperare d'averlo d'ora innanzi a maestro, son cose che appena posso crederle… io ho grandissimo, forse smoderato e

insolente desiderio di gloria… Di Recanati non mi parii… Ma mia patria e PItalia per la quale ardo d'amore, ringraziando îl oielo d'avermi fatto Italiano…" 36 Cine era Pietro Giordani, această importantă figură a contemporaneităţii italiene, primul reprezentant al unei vieţi active culturale, primul real contact al tânărului recanatez cu aerul viu al mişcărilor literare europene, cu poziţiile neconformiste. Acest spirit poliedric, excelent vorbitor, erudit profund, a putut să fie considerat într-adevăr cel mai prolific epistolograf din Ottocento. Celebru nu numai în Peninsula italică ci şi în străinătate, este absolut de neînţeles cum un asemenea spirit dinamic, viu, nu a scris o operă într-adevăr estimabilă, care să rămână în istoria literaturii italiene. Era conştient de efemeritatea lucrărilor sale tipărite în şapte palide volume, care conţin mai mult panegrice, elogii, prefeţe, note, însemnări şi desigur epistole. El s-a impus ca un model de scriitor cetăţean, de participant direct la toate evenimentele istoriei ţării sale, viaţa sa fiind a unui spirit integru, devotat literaturii căreia îi recunoaşte o înaltă misiune educativă. Idealurile sale liberale, inima sa generoasă, deschiderea spirituală către toate problemele care agitau contemporaneitatea, I-au impus în mişcarea culturală a ţării sale, I-au impus, ca un fecund catalizator, personalităţii lui Giacomo Leopardi. În corespondenţa sa cu Giordani s-a revărsat întreaga plasmă a sufletului izolatului din Recanati. Giordani a fost o vastă oglindă în care s-a reflectat Leopardi care mărturisindu-se integral marelui său prieten, putea să ia el însuşi cunoştinţă de propria sa personalitate. Coarda sa patriotică a vibrat prelung în contact cu Giordani, a cărei activitate pasionată se îndreaptă împotriva oricărui despotism, spre idealurile naţionale şi patriotice ale Risorgimentului. Pentru Italia acum Giacomo Leopardi vrea să-şi dea întreaga, intensa sa viaţă. Lui Giordani, martorul fidel şi iubit îi va lansa strigătele sale de disperare din peştera recanateză, unde totul este solitudine şi moarte spirituală, lui îi va explica atotcuprinzătoarea, sufocanta senzaţie a absolutei melancolii care îl devora şi împotriva căreia, zadarnic, luptă cu studiul nebunesc al cărţilor care totdeauna dau răspunsuri la chinuitoarele întrebări. Din lumea dezolarii, din lumea fără iubire, Leopardi ar vrea să evadeze pentru a întâlni pe drumurile vieţii iubirea şi gloria. Scrisorile către Giordani conturează biografia spirituală a poetului, fiind în acelaşi timp şi comentarii luminoase ale poeziei. Acesta este marele sens al prieteniei dintre tânărul de 19 ani şi bărbatul de 43, acel spirit activ care fugise de

tirania domestică, prefect republican, pentru scurtă vreme profesor universitar şi secretar al Academiei de Belle Arte la Bologna, redactor al revistei milaneze *Biblioteca Italiana*. Era mai mult decât un scriitor, un „parolaio", cum spunea el însuşi despre sine, un epistolograf. Şi la el se poate vorbi de o tragedia dell'incompiuto, nelăsând desăvârşite nicio operă literară, el „vorbitorul" care îl putuse încânta cu arta conversaţiei pe însuşi Byron. În imaginaţia lui Giacomo Leopardi, Giordani, care după mărturisirea unui contemporan era un nume ce făcea să palpite toate inimile, se afla lă o mare înălţime. Şi niciodată el nu şi-a preţuit mai puţin prietenul chiar atunci când a putut să-şi dea seama de jocul real al valorilor în lumea literelor.

La rândul lui, Giordani are meritul de a-l fi descoperit pe Leopardi nu atât lumii înconjurătoare cât sie însuşi, tânărul literat devenind îl poeta di se stesso.

Travaliul intelectual este continuu şi în luna iunie a anului în care I-a întâlnit, în corespondenţă, pe Pietro Giordani îi apare în *Spettatore*, traducerea *Titanomachieii* lui Hesiod. Această traducere poate fi considerată un alt act de reverenţă a lui Leopardi în faţa clasicilor, în faţa antichităţii despre care există atât de numeroase notaţii în *Jurnalul* scris, în faimosul *Zibaldone*, început chiar în această perioadă. Pentru el, concepţia antropomorfică a universului antic era demnă de omul care nu se temea de moarte, care nu considera că e. vistă un mai mare bun decât viaţa terestră. Umanizarea zeilor era echivalentă cu înălţarea omului care se considera demn de a le fi comparat. Iar scriitorii clasicismului antic scriau, după regulile de aur care le acordau pecetea eternităţii. Un asemenea scriitor putea să fie Hesiod a cărui poezie esenţială este generată de interferenţa universului cu sufletul uman, în personificarea cerului şi a pământului în bătălia uriaşă pe care au dat-o în sistemul titanic al cosmogoniei sale. „E maraviglioso.com Esiodo ci trascini dietro alia fantasia…" 37 va scrie Leopardi în preambulul traducerii sale, considerată a fi una dintre cele mai reprezentative proze leopardiene. Ajuns la o deplină maturitate expresivă, Leopardi izbuteşte să transmită într-un stil elevat, de maximă concentrare, idei asupra clasicismului antic, asupra scriitorilor italieni care au făcut şi opera de traducător. Exâstă o tonalitate solemnă, care nu este contrastantă cu poezia esiodică, tradusă şi comentată cu voinţa de a crea în limba italiană un echivalent de limbaj artistic demn de armoniile şi euritmiile clasice.

Arde cu o mare flacără interioară, aşa cum apare din scrisorile acestea lungi pe care le trimite lui Giordani. Nu este sănătos deplin, gândeşte prea mult, este prea singur, la numai 19 ani. Simte o frică de moarte, de mediocritate, vrea să se înalţe şi să devină *grande ed eterno* psin studiu înverşunat şi prin talent. Îşi citeşte în fiecare zi clasicii, Grecii dimineaţa, Latinii după masa, Italienii seara. Şi scrisoarea (din 5 decembrie 1817), se termină cu o mărturisire patetică, de tânăr neînţeles la înălţimea zborului său: „… Alia fine io sono un fanciullo e trattato da fanciullo, non dico în casa, dove mi trattano da bambino, mă fuori…" 38

Şi în curând copilul va cunoaşte un mare sentiment care-l va maturiza. Îi lipsea, desigur, experienţa cea mai importantă a vieţii, întâlnirea cu femeia. Începuse să simtă, cum scrie el însuşi într-un fel de *diario*, de *memorial al primei iubiri*, dominaţia frumuseţii, dorea, de mai mult de un an să converseze, cum fac toţi, cu femei încântătoare. Şi, în sfârşit, într-o zi din decembrie se face prezent, în casa Conţilor Leopardi, prilejul revărsării unui asemenea sentiment opresiv dat de aşteptarea înfrigurată a adolescentului. Este o vară a contelui Monaldo, Geltrude Cassi Lazzari, în vârstă de douăzeci şi şase de ani, întovărăşită de soţul ei, bineînţeles având mai mult de cincizeci de ani, gras şi pacific. Doamna nu avea graţia şi fragilitatea clorotică a unei romantice Clotilde. Leopardi nu mai văzuse niciodată o femeie aşa de înaltă (s-ar putea evoca delineerea puternică a Gigantei baudelairiene). Tânărul înclinat în permanenţă cu fruntea pe tomurile voluminoase constată cu mare uimire că vederea unei asemenea frumuseţi robuste, vii şi în mişcare îi provoacă o mai mare plăcere decât contemplarea unei picturi oricât de artistice. Privirea lui încărcată de candori şi fascinată o atrage pe Signora care părăseşte jocul de cărţi pentru a-i cere lui Giacomo, jucător de şah, s-o înveţe mişcările acestui joc al inteligenţei. Inima adolescentului devine fluidă, noaptea nu poate dormi de o nelinişte indistinctă, de mulţumire, de melancolie dulce. Aude astfel zgomotul de plecare în zori al femeii care i-a traversat pentru prima oară cu surâsul ei înflorit tânăra lui viaţă. El se poate retrage în solitudinea bibliotecii pentru a nu mai asculta alte glasuri, pentru a păstra în urechile sale acum închise la rumorile vieţii exterioare, numai inflexiunile armonice ale vocii absente. Se poate întreba cu toată sincera sa anxietate: „… Se questo e amore, che io non so, questa e la prima volta che io lo provo în età da farci sopra qualche

considerazione, ed eccomi di diciannove anni e mezzo, innamorato. E veggo bene che l'amore dev essere cosa amarissima…" 39

Somnul îi este mereu întrerupt şi delirant. Săparea în cele mai profunde straturi interioare pentru a ajunge la nucleul generator al unor asemenea necunoscute stări este făcută cu o minuţiozitate extremă. Analiza ascuţită a unor asemenea pagini ca ale *Primei iubiri* demonstrează oricărui atent cititor cât de organic este legată trăirea poetului de transfigurarea operei sale. Durerea, neliniştea, melancolia, solitudinea, semnul adolescenţei perpetue, amintirea" şi visul, lansarea dincolo de categoriile spaţiului şi timpului în asemenea surprinzătoare pagini de început (în realitate nu mai mult de douăsprezece pagini de comentariu asupra unor versuri scrise „înfierbântat de melancolie", cu o mare sete de a se mărturisi), toată excepţionala complexitate a unor asemenea senzaţii, emoţii, sentimente, îl desprind pe Giacomo Leopardi din începutul de secol al XIX-lea, proiectându-l în neliniştita noastră contemporaneitate.

Revărsarea în poezie a tumulturilor i-a adus poetului liniştea navigării spre portul cu faruri intermitente al gloriei şi Leopardi, anticipând metoda modernă a introspecţiei îşi va încheia însemnările cu luciditatea de cristal, striată de fibra ironiei care-l caracterizează în această perioadă: „… Chiudo oggi queste ciarle che ho fatte con me stesso per isfogo del cuor mi-o e perche mi servissero a conoscere me medesimo ele passioni…" 40

O dată mai mult Giacomo Leopardi nu izbutise să spargă zidurile invizibile care îl încarcerau, o dată mai mult solitudinea îl reînvăluise între zăbrelele fascinante ale palatului său. Leopardi îşi afla în cauze interioare transfigurarea artei sale, iar femeile viitoare i-au traversat viaţa ca fantasme neîncorporate.

Dar scriitorul care la 19 ani şi jumătate vibrase, mărturisit, sub semnul femeii reale, care va deveni însă curând imagine şi efervescenţă, simte datoria cetăţenească a italienităţii sale şi în martie 1818, trimite editorului Stella prima parte a prozei intitulată *Discorso di un italiano intorno alia poesia romantica41* „Discursul" este prima încercare sintetică a lui Giacomo Leopardi, de a defini esenţa estetică a poeziei. Pentru el antiromantic teoretic, natura poeziei este echivalentă cu armonia riguroasă, clasică a naturii. Marii poeţi ai trecutului au fost genuine spirite cu ochii dilataţi în faţa universului, vibrând în armonie cu natura de la firul umilei ierbi până la freamătul

cosmic al furtunilor galactice. Poeţii trecutului nu călătoreau ca fluviile alogice, drumul lor nu cunoştea sinuozitatea meandrelor, civilizaţia nu-i însemnase cu fardul ei istoric. Ei trăiau sub semnul antropomorfic al miturilor şi luciditatea filosofiei nu-i desacralizase. Poezia era echivalentă şi cu intima şi spontana sensibilitate „ineffabile, inesplicabile, donata dalia natura a pochi…" 42

Dar poetul modern în concepţia lui Leopardi nu trebuia să fie un imitator pedestru al clasicilor antici ai literaturii. El trebuie să fie un aed al Italiei contemporane, al virtuţilor ei exaltate într-o intensă fervoare patriotică. Scriitorii Italiei nu trebuie să se ruşineze a fi compatrioţi lui Dante, Petrarca şi Ariosto, ai lui Alfieri şi Michelangelo, ai lui Raffaello sau Canova. El nu se adresează tinerilor scriitori ai Italiei ca un maestru sau ca un comandant. El este un simplu soldat care vrea să rămână în rândurile strânse ale tineretului Italiei înflăcărat de patriotism: „… Prometto a voi, prometto al cielo, prometto al mondo, che non manchero finch io viva alia patria mia…" 43

În faimoasa scrisoare din 2 martie 1818, Leopardi îşi reafirmă tăria convingerii şi a idealului de a nu se înclina niciodată şi în faţa nimănui, fermitatea lui morală având esenţa granitului. Aceasta este concluzia unei scrisori care-l reprezintă pe poet în prada suferinţelor care I-au dus spre prăbuşirea fizică în urma îndelungaţilor ani de studiu „mato e disperatissimo". Este conştient că ruinarea fizică va avea durata întregii sale vieţi. Înfăţişarea lui a devenit mizerabilă. Oprit poate în dezvoltarea armonioasă a complexităţii sale fizice, Leopardi nu a fost, desigur, modelul de simetrie umană pe care l-ar fi visat. Era în mod cert de talie mică, curbat de spinare (i se spunea *îl gobbo di Leopardi*), cu capul disproporţionat, neintrând în scara de aur a antropomorfismului elen care îl vrea să fie egal cu de şapte ori jumătate înălţimea trupului întreg. Picioarele nu-l puteau purta prea departe, rahitismul copilăriei se perpetua, chipul îi era fixat ca într-o mască de aur. Fruntea îi era magnifică boltindu-se înalt deasupra a doi ochi imenşi, profund albaştri ca lacurile alpine, cu iradierea romantică a privirilor pierdute în spaţiile infinitului său interior. O însemnare din paginile de început din *Zibaldone* aduce o patetică mărturisire, o încercare suferită de a justifica preponderenţa spirituală asupra trupului, a frumuseţii talentului superioară fizicului = „Oggidi e cosa molto ordinaria che un uomo veramente singolare e grande şi

distingua al di fuori per un volto o un occhio assai vivo, mă del resto per un corpo esilissimo e sparutissimo, e anche difettoso. Pope, Canova, Voltaire, Descartes, Pascal. Tant'e: la grandezza appartenente all'ingegno non şi puo ottenere oggidi senza una continua azione logoratrice dell'anima sopra il corpo, della lama sopra îl fodero…" 44

Dar, dându-şi seama că viaţa nu-i poate aduce decât nefericire, el nu se înspăimântă. Va trebui să se aplece mai mult asupra propriului univers interior, neavând putinţa de a cunoaşte lumea, de a cunoaşte oamenii.

Există pentru el o singură mare bucurie: gândul de a fi găsit în lume un prieten, al visul lui şi al speranţei.

Şi marele prieten se va mişca aşa cum a făcut muntele spre Mahomet, călătorind îndelung, către pierdutul burg sălbatic Recanati pentru a-l cunoaşte pe înflăcăratul, melancolicul său corespondent. Vor fi pentru Giacomo cinci zile extraordinare. Face alături de maturul său prieten o serie de planuri menite să-i smulgă din starea sufletească, să-i azvârle ca pe un astru literar care se năştea într-o zodie propice, pe traiectoriile luminoase ale marilor centre intelectuale. Celebrul Pietro Giordani este extrem de surprins de imensa capacitate intelectuală şi talentul tânărului Giacomo Leopardi. Unui prieten bolognez Pietro Brighenti îi va scrie că Leopardi este de „un talent infinit, înspăimântător: „… Immaginatevi che

Monti e Mai uniţi insieme, sono îl dito d'un piede di quel colosso…" 45

„Colosul", speranţa reală a literaturii italiene scrie, poate rivificat de prezenţa benefică a prietenului, primele sale două canţone patriotice (*AU Italia şi Sopra* îl *monument o di Dante che şi preparava în Firenze* 4B, dedicate lui Monti şi tipărite, în Roma, pe socoteala autorului. Canţonele vor străbate oraşul ca focul electric. Expresia aparţine lui Giordani entuziasmat la extrem, scrisoarea lui fiind o mare exclamaţie admirativă: „… Non ho mai (mai mai) veduto ne poesia ne prosa, ne cosa alcuna d'ingegno tanto ammirata ed esaltata. Şi esclama di voi, come di un miracolo. Capisco che questo mi-o povero pase non e Pultimo dd mondo…" 47.

Succesul acesta îi dilată dimensiunile speranţei şi ale visului care transcend limitele universului său concentraţionar recanatez. Giacomo hotărăşte să fugă dincolo de claustrare pe drumurile largi care conduc la portul fără greş al gloriei. Criza existenţială pe care o

traversează îl face să penduleze între datele „naturii" şi ale „raţiunii", ale naturii care-l duce lent spre o destrămare fizică definitivă, ale raţiunii care îi propune cunoaşterea şi experimentarea lumii înainte de întunericul total. Căci ochii profunzi ai poetului, mai strălucitori decât orice stea se stingeau, apuneau lent, în urma veghelor îndelungi la lumina tremurătoare a lumânărilor din biblioteca studiului suprauman. Aventura evadării, cu rezonanţe minime în viaţa unui tânăr normal, are ecoul vast al bătăii marilor clopote în biografia leopardiană, şi fiorul dramatic al celei mai intense trăiri.

Există o îndelungă pregătire, lucidă a actului îndrăzneţ. Neliniştea pe care atâţia ani o ascunsese este gata să facă explozie. Cu aproximativ o lună înainte de încercarea de fugă, îi scrie lui Giordani anunţându-i că nu mai are nicio linişte, că se zbate ca un urs în cuşcă şi între gratii, în micul lui oraş monahal, în casa blestemată în care locuieşte şi în care toţi ar vrea ca el să devină un călugăr, la vârsta de douăzeci şi unu de ani şi cu marea lui inimă. Finalul scrisorii pregătitoare face aluzie la fuga spre lucrurile mari, chiar dacă pe drumurile care poartă spre asemenea idealuri el ar putea cerşi… într-o altă scrisoare, scrisă pe culmile disperării din 26 iulie 1819, aluzia la fugă este mai evidentă, considerată fiind ca ultima diversiune, ca ultima încercare pe un drum care altfel ar putea duce la sinucidere, la „aruncarea" vieţii. Se hotărăşte acum şi la 29 iulie îi scrie Contelui Saverio Broglio d'Ajano, la Macerata pentru a-i cere un paşaport pentru Lombardia, pentru Milano. Termină cu o formulă de politeţe menită să risipească orice suspiciune: „… La mia famiglia vi rende i piu distinti saluţi e mi-o padre în particulare, îl quale vi sara tenuto ancor egli del favore ch io vi domando…" 48

Scrie apoi fratelui său predilect Carlo şi tatălui. Nu-l avertiza pe Carlo de plecare pentru ca el să nu fie încărcat de nicio responsabilitate şi nedoritor fiind de a mai asculta vreun sfat contrar, el fiind absolut hotărât să fugă. Este obosit de a mai fi prudent şi îi este teamă să nu-şi piardă inutil tinereţea. Este obsedat de melancolia, de plictisul de neîndurat pe care i-l aduce imposibilitatea fizică de a mai putea studia.

Scrisoarea către Monaldo este din partea unui fiu care I-a iubit totdeauna şi este nemângâiat acum că-l îndurerează. Scrisoarea este o îndelungă confesiune, ea are accentele disperării dar şi ale celei mai ferme hotărâri. Părintele este acuzat că nu a înţeles dorinţa de zbor a

copilului înzestrat, că nu a înţeles caracteristica talentului fiului său, lăsat să se mistuie în studii distrugătoare sau să se claustreze în melancolie.

Încrederea lui Leopardi în steaua artei sale este neoscilantă: „… Se che saro stimato paz zo, come se ancora che tutti gli uomini grandi hanno avut-o questo nome… Voglio puttosto essere înfelice che piccolo…" 49 Tânărul aspirant spre aventură se pare că se pregătise să „împrumute" şi o sumă de bani, forţând scrinul patern, dar nu a putut s-o facă. Neliniştea lui, febra călătoriei, I-au făcut să se comporte suspect şi să fie supravegheat în permanenţă de fraţii săi predilecţi, Carlo şi Paolina. Pe de altă parte paşaportul atât de dorit cade, întâmplător, în mâinile Contelui Monaldo. El poate să fie văzut şi astăzi într-o vitrină a palatului recanatez şi poartă înscrise semnalmentele compilate de Giacomo Leopardi, el însuşi: „Età 21 anni. Statura piccola. Capelli neri. Sopraciglia nere. Occhi cerulei. Naso ordinario. Bocca regolare. Mento simile. Carnagione pallida" B0.

Palidul contino a fost învins. Aripile i-au fost mutilate şi marele zbor nu a putut să fie îndeplinit. Dar nu se va da bătut. Aşa cum apare dintr-o scrisoare din 13 august 1819 către Saverio Broglio d'Ajano, căruia simte nevoia să i se explice de ce I-a „înşelat" atunci când i-a cerut să-i faciliteze procurarea paşaportului eliberator. Scrisoarea. este ca un strigăt disperat al tinereţii care se vrea îndeplinită: „Voglio vivere anch'io, e questo da giovane e non da vecchio".51 Nu s-a căit pentru actul său nici nu s-a resemnat. Ce îl va îndurera cel mai mult era faptul că erau făcuţi responsabili de actul lui temerar, în realitate corespunzând unui foarte vechi proiect, unii literaţi pe care el îi cunoscuse recent. (Aluzia este directă la Contele Monaldo care avea să-i inculpe pentru tentativa lui Giacomo, pe Pietro Giordani).

Va scrie în zilele din septembrie nemuritoarele versuri ale *Infinitului*. Este, desigur, sub impresia neguroaselor zile ale evadării nerealizate şi, pentru el, Recanati are acum absoluta echivalenţă a închisorii. Gardul viu, care şi astăzi freamătă la bătaia vântului ca în urmă cu o sută cincizeci de ani, este un hotar fix, un termen, o ultimă Thule, un zid viu, lipsit de ostilitate, neadvers. El are familiaritatea unui zid de cortile interior al vastei închisori şi împiedicând evadarea fizică el permite, kafkian, evadarea interioară, rătăcirea pe meandrele sinuoase ale sufletului, naufragierea pe o asemenea mare fluidă fiind o necesară, singură posibilă evadare în largul zărilor.

Nu va mai spera nimic altceva de la oameni şi anihilarea va fi aproape totală aşa cum apare în disperarea ultimă a scrisorii din 19 noiembrie adresată prietenului, singura fiinţă din acest formidabil pustiu al lumii, Pietro Giordani: „... Se in questo momento impazzissi, io credo che la mia pazzia sarebbe di seder sempre cogli occhi attoniţi, colla bocca aperta, colle mani tra le ginocchia, senza ne rudere, ne piangere, ne muovermi altro che per forza dai luogo dove mi trovaissi. Non ho piu lena di concepire nessun desiderio, neanche della morte, non perch io la tema în nessun conto, mă non vedo piu divano tra la morte e questa mia vita, dove non viene piu a consolarmi neppure îl dolore... 52

Introspecţia se dilată infinit şi Leopardi trasează punctele de canevas pentru un roman autobiografic Wertherian, intitulat *Ricordi d'infanzia e di* adolescenza53. Iar o schiţă de tragedie *Telesilla*, este o transfigurare romantică (în contrast cu teoreticianul clasicizant), a ocaziei care nu a putut să fie adusă la îndeplinire, filonul autobiografic străbătând astfel şi o vagă idilă pastorală aflată sub semnul unei nesfârşite tristeţi.

Dar clasicistul care a rămas Giacomo Leopardi freamătă la vestea descoperirii de către eruditul cardinal Angelo Mai a faimosului tratat ciceronian de *Republica*. Pentru a nu rămâne „negligénte" la o asemenea excepţională descoperire el scrie, numai în zece sau douăsprezece zile canţona intitulată *Ad Angelo Mai*, tipărită pe propria socoteală, şi a cărei difuzare este interzisă în Lombardia. Se ridică de către prietenul Pietro Brighenti speranţa ocupării unei catedre universitare de literatură la Bologna, dar, aşa cum apare dintr-o scrisoare amară a lui Giacomo, Monaldo Leopardi nu este în stare să se „mişte" pentru interesele fiului său. El nu poate sparge atmosfera recanateză a oraşului cel mai incult din întreaga provincie Marche şi doreşte să târască mai departe în viaţa lentă, sufocantă a mortului oraş pe toţi care aparţin familiei sale. Într-un asemenea loc în care nu se întâmplă nimic, fericirea este de a trece orele fără istorie ca apele lente ale unui fluviu fără întoarcere. El nu mai poate împărtăşi niciuna din senzaţiile „primei" tinereţi, nici din satisfacţiile simple ale exerciţiilor corporale. Considera anul 1819, anul imposibilelor evadări ca an al mutaţiei totale spre polul nefericirii, când din poet devine filosof care percepe profunda nefericire a lumii pe care nu a putut-o totuşi cunoaşte. Se îndepărtează în felul acesta de starea senină a

clasicismului orientându-se spre modern, spre florile negre care se dezvoltau sub cupola de umbre a romantismului. Tânărul nu poate să se împace cu absenţa trăirii integrale, el nu poate să fie inactiv, pasivitatea purtându-l spre imensul plictis, la orizontul căruia se profilează creasta dezolantă a disperării. Dar şi încarceraţii pot aspira spre viaţă şi concluzia acestor întunecate notaţii din *Zibaldone*, lasă să filtreze palida străluminare a speranţei: „La speranza, cioc una scintilla, una goccia di lei, non abbandona l'uomo, neppur dopo accadutagli la dizgrazia la piu diametralmente contraria ad essa speranza, e la piu decisiva…" 54

Şi singura lui speranţă, acum, în martie 1820 (când scrie lui Giordani că se considera o „trestie uscată") este de a aştepta definitiva întoarcere a primăverii, leac unic pentru destrămarea sufletului său. Singura lui speranţă este de a regăsi mila naturii a cărei voce începe din nou s-o audă, ca o imensă chemare. El nu poate înţelege şi îngheaţă de spaimă, că viaţa poate să fie îndurată fără iluzii. Este singur şi fără de stea călăuză, naufragiat pe o infinită mare, imobilă, peste care nu bate nicio furtună, pentru a risipi ceaţa melancoliei. Natura, a cărei voce poate că a auzit-o din nou, nu-i va da marele răspuns aşteptat, ci dimpotrivă i se va dovedi contrară cu întreaga tendenţiozitate negativă a contrastului romantic omnatură, axa centrală a *Operelor morale* pe care Leopardi le schiţează lucid în conturul lor etico-satiric încă din acest an.

În dorinţa plecăr. Îi din oraşul cel mai mort al Italiei speră să fie redactor de limbă latină în uriaşa bibliotecă a Vaticanului şi solicită, personal şi prin prietenul Giordani, acest post lui Angelo Mai. Postul fusese desigur făgăduit altcuiva şi explozia lui Leopardi la aflarea veştii depăşeşte întreaga educaţie monaldiană şi schemele de orator creştin cum fusese, „spre gloria bigoţilor recanatezi, încă de la 11 ani: „… Pazienza fin che son qui e saro qui fin che il diavolo non impareră la Dottrina Cristiana per invogliarsi a far le opere di misericordia, che altora forse mi caveră di questa prigione…" *01* Avea să denunţe Vaticanul cu cuvinte arzătoare, mai direct, într-o scrisoare către Giulio Perticari, ca pe o vizuină a superstiţiei, a ignoranţei şi a viciilor.

În aceste luni, deşi îi declarase lui Giordani că poezia aproape a uitat-o, este deosebit de activ, compunând la *vita solitaria*, *Nelle nozze della sorella Paolina* (care însă nu avea să se mărite niciodată), *A un vincitoare nel pallone*, *Bruto Minore*, *Ultimo canto di Saffo*, *l'Inno ai*

Patriarchi58 şi aproape termină voluminosul *Zibaldone*.

Se ridică acum împotriva destinului contrar, el cel batjocorit, ironizat, călcat în picioare de toţi. Dar el râde în faţa tuturor şi nimeni nu-l va putea învinge, decât atunci când cenuşa lui va fi aruncată în cele patru vânturi. Lumea este răsturnată în valoarea ei şi laşii sunt dominatorii ei. Ridicoli sunt aceia care încearcă s-o repună în echilibrul anterior, corespunzător Legilor armoniei şi valorii, oamenii înţelepţi trebuie să se mărginească în a o contempla, fluierând! Niciun părinte schilod nu va putea să-şi vadă cu plăcere copiii sănătoşi şi nu va putea fi împiedicat să nu-i urască. Aceleaşi sentimente le încearcă (paralelismul nu are nevoie de niciun comentariu), părinţii puţin talentaţi pentru copiii lor mult mai talentaţi.

La 17 noiembrie 1822, Giacomo Leopardi păşeşte dincolo de zidurile sălbaticului său burg, însoţindu-şi rudele din familia Antici, oaspete al lor la Roma. Marea iluzie a cunoaşterii unor alte ceruri capătă contururi concrete, Leopardi călătoreşte în sfârşit către Urbs, către Cetatea Eternă, *capul mundi*. Experienţa romană este absolut catastrofală şi contribuie la agravarea crizei existenţiale leopardiene. Realitatea tristă îl contaminează pe poet cu morbul atotdistrugător al iluziilor. Mediocritatea poate să domine nu numai oraşul pierdut în pulbere Recanati, ci şi capitala lumii. Şocul deziluziei este atât de puternic, încât poate să-i anihileze ca personalitate. Aşa apare din scrisorile acestei perioade trimise familiarilor săi (îndeosebi lui Carlo). Se simte prost în Casa Antici, dezordinea este oribilă, domină nulitatea, toţi sunt infatuaţi de starea lor romană. Se simte într-adevăr rătăcit şi chinuit departe de ai săi, face declaraţii de absolut devotament părintelui său, Paolinei îi declară că cel mai stupid recanatez are mai mult bun-simţ decât cel mai înţelept roman. Străzile lungi, clădirile înalte sunt spaţii goale imense între oameni, iar întreaga măreţie a Romei nu serveşte la altceva decât la a mări distanţele. Va consola-o şi pentru căsătoria ei nerealizată. Trebuie arătat că Giacomo Leopardi s-a agitat extraordinar, făcând de multe ori pe peţitorul direct, pentru a găsi o partidă pentru sora sa, pe care o vrea fericită, trăindu-şi viaţa ei, neinterferată de aceea a părinţilor. Sunt multe scrisori către prieteni cărora le cere stăruitor să găsească tineri merituoşi pentru această fiică unică a Contelui Monaldo, care a trăit îndelung, fără nicio aventură, împărtăşind, ca cea mai atentă confesoare, toate tainele mai înzestraţilor săi fraţi. A dorit extraordinar să se mărite (n-o interesa

nici vârsta nici frumuseţea eventualilor pretendenţi), dar nu a izbutit. În schimb Carlo a fost, s-ar putea spune un homme a femrnes, de a cărui curte asiduă nu au scăpat actriţele, de operă sau de teatru, care atingeau chiar şi oraşul Recanati, sau chiar rudele sale mai îndepărtate de gen feminin. Scrisorile către Giacomo, prin care-şi anunţa orgolios noile conchiste, conţin frecvent termeni quasilicenţioşi. La rândul lui, Giacomo, de

Ia Roma, îl putea felicita „sommamente" pentru noul său amor. Mărturisirea poetului nu are amărăciunea celui care nu s-a împărtăşit din potirul iubirii: „... Veramente non so qual migliore occupazione şi possa trovare al mondo, che quella di fare al Pamore, sta di primavera o d'autunno; e certo che il parlare a una bella ragazza vale dieci volte piu che girare, come io fo', attorno, alPApollo di Belvedere o alia Venere Capitolina..." 57 ÎI felicita, mai puţin călduros însă pentru unele sonete scrise, în care găsea nu numai influenţa, dar şi imitarea pedestră a lui Vittorio Alfieri.

Nu simte nicio picătură de plăcere în Roma. Relaţiile între oameni într-un mic oraş există, sfera raporturilor fiind restrânsă şi proporţională naturii umane, pe când într-un mare oraş sfera este imensă şi nu poate să fie cuprinsă de indivizi.

Viaţa culturală care pulsează în marele oraş impresionează negativ, literatura romană este mizerabilă, autorii ei sunt demni de a fi dispreţuiţi. Oamenii de cultură ai Romei se interesează numai de arheologie, deşi nu cunosc nici latina, nici greaca (indispensabile). Abatele Cancellieri pe care îl stimase din depărtare este un mare flecar, cel mai plictisitor om de pe pământ, un uşuratic impertinent. Nici Angelo Mai nu este scutit de judecata ascuţită a lui Giacomo care îl consideră un politician de fapt, ins care ştie să făgăduiască, dar niciodată să se ţină de cuvânt. De aceea poate poetul se apropie mai mult de intelectualii străini prezenţi la Roma ca Niebuhr, Bunsen, Jacopssen sau Reinhold. Istoricul şi filologul G. Niebuhr, ministrul Prusiei pe lângă Sfântul Scaun, îl aprecia pe Leopardi pentru concluziile la care ajunsese din punctul de vedere al filologiei, iar K. Bunsen ar fi dorit să-i ofere învăţatului său tânăr prieten un post universitar la Bonn sau Berlin. Ideea nu a fost părăsită, Bunsen revenind asupra propunerii şi în 1825, dar „sventuramente" Giacomo a trebuit s-o refuze din cauza tristei sale sănătăţi care nu i-ar fi îngăduit să trăiască în clima aspra a Nordului.

Căutându-şi asiduu o funcţie, el va renunţa însă totdeauna la acele posturi care ar fi avut contingenţe cu teologia, cu funcţiile abaţiale. A considerat totdeauna o injurie să i se vorbească despre „prelature”. De altfel, într-un raport aflat în Arhivele Vaticanului relativ la posibilitatea ocupării unei funcţii, se putea citi concluzia raportului că Leopardi era un cetăţean suspect, care trebuia să fie „vegliato nella sua morale e politica condotta” 58.

Prima şi unica plăcere pe care a încercat-o Giacomo Leopardi în Roma a fost vizitarea mormântului lui Tasso. L-a izbit năprasnic contrastul dintre măreţia artei magnificului poet şi umilinţa mormântului însemnat cu o lapidă simplă în ungherul unei mici biserici de pe Gianicolo: „Şi sente una trista e fremebonda consolazione pensando che questa povertà e pur suficiente ad interessare e animar la posterité, laddove i superbissimi mausolei che Roma racchiude, şi observano con perfetta indiferenza per la persoana a cui lurono innalzaţi… 59

Roma a fost o altă dezamăgire iar starea ei clasică i-a apărut efemeră. Leopardi a învăţat din nou despre caducitatea zidurilor arhitecturii care s-a vrut dominatoare peste secole. Nu a putut iubi o lume din care filosofia era izgonită, în care literatura cunoştea excesele formelor retorice. Roma era o vastă necropolă iar locuitorii ei erau paznici şi comentatori plictisiţi ai apusei ei grandori. În deşertul istoriei Leopardi; se rătăcise încă odată, fără stele călăuzitoare.

La 3 mai 1823 Giacomo Leopardi, pelerinul trist de pe drumurile Romai se reîntoarce la mormântul din Recanati, ca unul care nu a putut să înveţe marea artă de a trăi.

La Recanati reintră în circuitul studiilor, trăieşte într-o lume a tăcerii. „Nu caut decât adevărul”, îi va scrie lui Giordani, adevărul pe care în trecut îl detestase. Vrea să atingă cu mâna mizeria oamenilor şi a lucrurilor şi să se înfioare de taina nefericită a vieţii universale. Va trimite prietenului Brighenti zece Canţone, să fie tipărite la Bologna, dar Cenzura refuză bunul de tipar. Leopardi va răspunde prietenului supărat că nu putea să obţină licenţa de tipărire, că nici el nu are licenţa călugărilor atunci când scrie. În timpul acesta Vieusseux, directorul *Antologiei* care apărea la Florenţa, îi propune, în urma recomandării lui Giordani, să devină colaborator permanent scriind dări de seamă despre activitatea culturală în Statul Pontifical. Leopardi refuză, declarând o dată mai mult că el se află departe de oameni,

într-un mormânt în care nu pătrunde nicio rază de lumină. Se va apleca cu o perseverenţă excepţională asupra *Operetelor morale* cele mai multe din lucidele dialoguri fiind elaborate în această perioadă. Va scrie (important pentru estetica actului de creaţie leopardian) unui văr, Giuseppe Melchiori, despre îndelunga gestaţie a operei sale, după o primă, instantanee schiţare a poemului, datorită unui act frenetic de inspiraţie.

În aprilie 1825, Giacomo Leopardi, care se zbătuse inutil să găsească o funcţie, primeşte o invitaţie din partea editorului Stella pentru a coordona lucrările de editare ale unei colecţii de clasici, în primul rând a operelor lui Cicero. Desigur că îi era imposibil să refuze o atât de „generoasă invitaţie" şi cere paşaport prin unchiul Carlo Antici, iar unui alt unchi, acesta recanatez, Ettore Leopardi, îi cerea un mic ajutor bănesc pentru călătorie.

Drumul spre Milano trecea prin Bologna, oraş pe care îl găseşte „quietissima, allegrissima, ospitalissima" poate şi pentru faptul că şi-a întâlnit aci pe prietenii Giordani şi Brighenti. Se va opri zece zile în prea ospitalierul oraş şi va face o cerere pentru postul de secretar la Academia de Belle Arte.

Milano, spre deosebire de Bologna, unde „tutto e bello", este cu totul necorespunzător ca oraş pentru spiritul lui Leopardi, care nu are nicio înclinare către distracţie. Îi scria lui Carlo că oraşul este o grădină Tuileries, „uno *specimen* de Paris" (Giacomo cunoştea şi rudimentele limbii engleze). îl va vizita pe Vincenzo Monti încă pontiful literelor italiene, exasperat de efortul vocal pe care trebuia să-i facă pentru a învinge surditatea mereu mai accentuată a scriitorului. îl cunoaşte pe abatele Cesari, mare exeget al secolului al XIV-lea italian, căruia (inimaginabil pentru spiritul leopardian) îi joacă o reuşită festă literară, prezentându-i ca un manuscris găsit în arhiva mănăstirii un text îl *Martirio dei Santi Padri*, scris de el într-o artistică pastişă trecentistă, elogiat extrem de marele specialist spre ilaritatea lui Giacomo şi a prietenului A.F. Stella, care nu uită să-i impulsioneze mereu către redactarea „blestematei ediţii ciceroniene". Aspira către Bologna, dar nu doreşte să plece înainte de a-şi termina opera pentru care fusese angajat, supunându-se legilor civilizaţiei şi prieteniei.

Stella îi îngăduie până la urmă, cu mari regrete, să plece, asigurându-i pentru lucrările elaborate şi pentru cele viitoare zece scuzi pe lună. Leopardi se stabileşte în Bologna, oraş de predilecţie,

într-o casă liniştită lângă Teatrul del Corso, în

Strada San Stefano. Va mai primi 8 scuzi lunar de la un tânăr nobil, Antonio Papadopoli, pentru lectură şi comentare de texte clasice ale limbii latine sau greceşti. Aşa cum îi va scrie Contelui Monaldo, el nu caută decât „libertatea şi putinţa de a studia". Dintr-o scrisoare către Carlo Leopardi se desprinde orariul unei existenţe calme, din care aventura este total eliminată: „... Mi alzo alle 7. Scende subito al caffe a far colazione. Poi studio. Alle 12, vado da Papadopoli, alle 2 dai Greco. Torno a casa alle 3. Vado a pranzo alle 5, per lo piu în casă. La sera la passo come Dio vuole. Alle

11 vado a letto..." 60 Era plictisit de Iseţii dar mulţumit că prezenţa lui nu trecea neobservată de literaţii oraşului, care-l considerau o achiziţie importantă pentru gloria doctei Bologna.

Plecarea lui Antonio Papadopoli îl va afecta mult. îl iubise pe acest tânăr care, după părerea lui generoasă, avea foarte puţini egali pe lume. Activează mai departe, pentru obţinerea postului de secretar la Academia de Belle Arte, ajutat de intervenţiile lui Bunsen. Nu va putea obţine postul respectiv niciodată, în urma unui referat adresat Sanctităţii sale Papa şi în care se informa într-un spirit foarte „obiectivist": „informatosi dell'indole e della condotta del Leopardi, e venuto a conoscere essere egli un vero dotato di molta dottrina, massime nelle lettere greche ed italiane, e d'un ingegno veramente grande e straordinario..." dar existând şi motive de îndoială legate de comportarea lui, fiind prieten cu persoane „gia note per il loro non savio pensare e avendo, benche con molta astuzia, fatti trapelare i suoi sentimenti assai favorevoli alle nuove opinioni morali e politiche în odi italiane da lui stampate..." 61

Este invitat să recite versuri Ta Academia dei Felsinei, în faţa intelectualilor şi a „florii" aristocraţiei bolognese. Versurile lui au mare succes şi bărbaţii şi femeile prezente vor toţi să le citească. Dar mai ales una dintre ele, care va pătrunde ca un meteor în viaţa lui Leopardi. Giacomo Leopardi, poetul Silviei şi al Nerinei, mai mult apariţii de vis, cunoscuse primul fior (dacă aceasta este iubirea), alături de statuara Gertrude Lazzari Cassi. Idealul lui feminin era un ideal de frumuseţe fizică şi de armonie spirituală. Asemenea exemplare nu puteau fi cucerite de încă necunoscutul poet şi al cărui fizic ingrat nu le putea aduce lângă el. Dar poetul nu a căutat mângâieri lângă altele, mai puţin înzestrate. Mândria lui, conştiinţa personalităţii sale I-au împiedicat să

coboare spre zonele amorului tarifar, spre mezalianţe spirituale. Îndepărtarea femeilor de el i-a acordat o altă trăsătură pesimistă şi generalizând, a putut considera „la scelleraggine delle donne" ca pe o altă determinantă a mizeriei universului. Este sigur că da: a ar fi fost puternic sau bogat, femeile ar fi căutat să-i înlănţuiască. Dar în condiţia în care se afla nu putea să atragă mângâierile lor. Putea, de aceea, să declare într-o scrisoare din august 1820 către prietenul Brighenti că, înainte de a fi iubit, a pierdut facultatea de a iubi şi că nici măcar un înger de frumuseţe şi de graţie nu ar putea să-i înflăcăreze: „tanto che cosi giovane, potrei servire da Eunuco în qualunque serraglio…" 62

Atitudinea lui însă în a judeca iubirea nu este totdeauna constantă. Va fi declarat, în contrast, cu o poză ca aceea de mai sus, că nu este de marmoră. Şi că iubirea, oricât de profundă şi de disperată, este totdeauna dulce. Notele din *Zibaldone* despre iubire sunt absolut revelatorii: „… Io non ho mai sentito tanto di vivere quanto amando, benche tutto îl resto del mondo fosse per me come morto. L'amore e la vita e il principio vivificante della natura, come l'odio îl principio distruggente e mortale…" 63 Când omul cunoaşte iubirea întreagă lumea se dizolvă în faţa ochilor săi, neexistând decât obiectul iubirii. Niciun alt gând nu mai poate dăinui în afară de al dragostei care te abstrage din viaţa înconjurătoare.

O asemenea iubire a fost aceea a lui Giacomo Leopardi, în Bologna pentru contesa Teresa Cariniani Malvezzi, atotdominatoare, centru al existenţei. Avea 40 de ani, căsătorită cu contele Francesco Malvezzi de Medici, întreţinea un fel de salon literar, fusese prietena şi corespondenta lui Monti şi versifica nu prea fericit inspirată, romantic, din lumea evului mediu. În scrisoarea către confidentul de totdeauna, Carlo Leopardi, Giacomo se mărturiseşte total în legătură cu „relaţia" care-i reprezenta acum cea mai mare parte a vieţii sale. Graţia şi spiritul, care-i păruseră în trecut ca imposibil să fie atinse de o femeie, sunt concentrate într-un grad suprem în această întrupare a femininului care este Teresa: „Nei primi giorni che la conobbi, vissi în una specie di delirio e di febbre…" 64 Versurile lui aveau asupra ei puteri depline, iar pentru poet, lacrimile vărsate de ea erau mai preţioase decât orice elogiu. Iubea filosofia şi literatura ca nimeni alta şi înalta conversaţie dintre cele două spirite alese continua în fiecare zi de la înserare jJână după miezul-nopţii. Convingerea lui Leopardi despre lume este desrădăoinată acum când el, la chemarea iubirii, se

trezeşte din îndelungul somn, din moartea care durase atâţia ani, când este convins „che ci sono veramente al mondo dei piaceri che io credeva impossibili, e che io sono ancor capace d'illusioni stabili…" 65

La rândul ei, contesa îi scria „des billets doux" gentilisinului Leopardi, în care-i aducea la cunoştinţă că trebuia să îndure reproşurile soţului pentru vizitele îndelungi ale poetului prelungite, literar, dincolo de miezul nopţii. Apăruse între timp la Stella volumul de *Rime* al lui Francesco Petrarca, cu clarul comentariu ai contelui Giacomo Leopardi, alt prilej pentru dispute literare. Dar luna octombrie, în care toamna bologneză îl face pe Giacomo să viseze la ierni mai calde, ca în natalul burg Recanati, aduce sfârşitul visului de iubire.

Giacomo înţelege, în sfârşit, că prea frumoasa contesă! dorea în preajmă numai ca pe o nestemată a salonului său literar. Scrisoarea lui de adio, cu toată reţinerea demna a termenilor, este un strigăt de deznădejde: „Contessa mia. L'ultima volta che ebbi îl piacere di vedervi, voi mi dicete cosi chiaramente che la mia conversazione e! a solo a solo vi înnoiava, che non mi lasciaste luogo a nessun pretesto per ardire di continuarvi la frequenza delle mie visite" B (i. Nu se considera ofensat pentru asta, era mortificat de a nu fi înţeles mai degrabă ca vizitele sale nu erau dorite şi reproşa cu eleganţă partenerei sale de corespondenţă faptul de a nu-i fi arătar mai degrabă şi mai clar dorinţa sa de a nu-l mai vedea. Tonul acesta reţinut al scrisorii demne este dezminţit în final de apelul pe care-l face de a mai fi primit o dată.

Leopardi a suferit, este clar, atins din nou în posibilitate! de a mai crede în facultatea iluziilor, în orgoliul lui de poet. Atât de mult, încât putea să se exprime, foarte puţin literar, într-o scrisoare către tânărul său prieten Antonio Papadopoli, despre „palavragioaica" de Malvezzi. O considera o „putana" şi întorcea acum capul atunci când o întâlnea pe strada pentru a nu fi obligat a o saluta. Această atitudine declarata nu-l putea împiedica să-i scrie din Recanati, la 18 aprilie 1827, o scrisoare de mulţumire pentru o carte trimisă cu dedicaţie şi în care dorea să fie considerat în continuare de prea frumoasa contesă, *your most jaithful friend*, *or servant*, *or what you like* 87. Malvezzi fusese într-adevăr o vrăjitoare şi lui Leopardi îi trebuise o extraordinară tărie în a-i tezista, fără a se umili.

Îşi găsesc acum justificaţia notaţiile din *Zibaldone* în care

femeile apar mai puţin înclinate spre compasiune decât bărbaţii, orientate spre minciună şi înşelătorie, spre simulare, toate aceste caracteristici fiind generate de complexitatea mai fragila a femeii, dar şi de convenţiile sociale care au dus la inegalitate de tratament între femeie şi bărbat. Femeia trădează natura, sofisticând-o, fiind un produs al civilizaţiei, femeia a devenit misterioasă şi chiar şi fascinaţia ci este o pură amăgire.

Şi încă o dată, în viaţa sufletească a marelui poet locul concret al femeii îl ocupă din nou arta.

Femeia adevărată a iluziilor este cea plăsmuită la focul poeziei. Este mai intens, mai satisfăcător pentru el contactul cu fantezia creatoare decât cu realitatea, care I-a dezamăgit perpetuu.

Leopardi putuse face o excursie de la Bologna la Ravenna, acolo unde se află închise marile minuni ale Italiei, mozaicurile şi mormântul lui Dante Alighieri. Se va considera el însuşi un mormânt călător, în care există un om mort, o inimă în trecut prea sensibilă şi care acum nu mai simte nimic. Disperarea lui cunoaşte treptele pe care el le determinase pentru tinereţe, speranţa dezamăgită, disperarea furibundă, disperarea resemnată.

Moartea unui unchi canonic îi oferise posibilitatea lui Leopardi de a se bucura de un beneficiu ecleziast, ic condiţionat de primirea veşmântului de abate, a tonsurei şi chiar de obligaţia de a asista la slujbele religioase. Giacomo va răspunde clar, cu toate condiţiile materiale precare în care se afla, că-i este cu neputinţă „di conciliare la mia vita presente colla condizione di benefiziato eclesiastico" 68.

La 3 noiembrie Giacomo Leopardi părăseşte Bologna, pentru a-şi revedea oraşul după care suspinase în zilele grele din octombrie. Va rămâne în timpul iernii corectând *Operette morale* şi bucurându-se de *Crestomazia italiana*, vastă antologie de proză pe care o alcătuise pentru Stella.

La 27 aprilie, la o zi după ce ajunge în Bologna, îi va scrie tatălui la Recanati. Nu mai suferea de stomac, ci numai de ochi şi nu-şi putea îngădui o corespondenţă mai susţinută. După două luni fără istorie în Bologna va pleca la Horenţa, aşteptat de Pietro Giordani. Se va instala în Locanda della Fontana, unde (îi scria Paolinei) se plăteşte mult şi se mănâncă puţin, dar cearşafurile se schimbau în fiecare zi. Suferea de ochi şi de dinţi (probabil paradentoza), pe care trebuia să-i scoată „senza rimedio". Era bine primit de literaţii Florenţei. îl considerau ca

un mare elenist şi scriitor italian de o rară eleganţă, un tânăr excepţional de înzestrat pentru vârsta sa.

Leopardi, întovărăşit de Giordani, începe să frecventeze *îl gabinetto* al lui Vieusseux, intră în contact cu scriitori şi mari oameni de cultură ca G.B. Niccolini, Niccolò Tommaseo, Pietro Colletta, Alessandro Poerio şi cunoaşte pe acela care avea să-i fie tovarăş nedespărţit timp de 7 ani, pe Antonio Ranieri, pe care-l caracteriza „giovane di ingegno raro di ottime lettere italiane, latine e greche, di cuore bellissimo e grande…" 69 Spirit arzător, neconformist, Ranieri s-a apropiat cu devotament absolut de claustratul poet. Leopardi îl va întâlni la o recepţie la Vieusseux pe Alessandro Manzoni despre a cărui operă, *I Promessi Sposi*, vorbea atunci cu admiraţie toată Italia. Nu au vorbit decât puţin, pentru că Giordani era acela care acapara toate discuţiile cu spiritul lui de frondă, cu laicismul care-l arunca pe poziţii adverse „marelui lombard" Alessandro Manzoni venit la Florenţa pentru a-şi scălda zdrenţele în Arno, pentru a-şi ameliora! a izvoarele pure ale toscanei, forma stilistică a capodoperei sale.

Contactele acestea literare, primirea afectuoasă de care se bucura în cercurile culturale îl fac din nou pe poet să freamăte la chemarea vieţii, să nu se refugieze permanent, cum o făcuse, în solitudine. Scrisorile sale din această perioadă florentină care se va continua în oraşul vecin, Pisa, sunt pătrunse de neliniştea şi aşteptarea unor evenimente menite să schimbe viaţa.

În noiembrie va pleca spre clima mai caldă a Pisei, aflată lângă mare. Dintr-o scrisoare către contele Monaldo aflăm de ce nu a plecat la Recanati. Nu putea suporta rigorile iernii (atât de blândă totuşi în Italia), nu putea suporta fizic focul care ar fi putut aduce căldura în încăperile vaste din palatul recanatez. În această scrisoare din 24 decembrie 1827 ţine să-i asigure pe tatăl său de dragostea pe care i-o poartă, cum niciun alt fiu nu şi-ar putea iubi mai mult părintele şi că şi-ar da bucuros pentru el tot sângele „non per solo sentimento di Dovere, mă di amore…" 70 Paolinei avea să-i scrie cât de mult îi place Pisa, mai mult chiar decât Florenţa, că promenada de-a lungul cheiurilor Arnoului depăşeşte tot ceea ce el a văzut mai frumos la Florenţa, Milano sau Roma. Avea o stradă pe care se plimba visând cu ochii deschişi şi pe care o denumise *V ia delle Rimembranze*. Bătea peste tot un vânt uşor de primăvară şi sănătatea lui Leopardi nu mai lăsa atât de dorit. Perioada aceasta pisană a fost fecundă şi artistic.

După doi ani de abandonare a muzei poeziei reîncepe să scrie versuri*all' antica*, izvorâte generos din inima lui de altă dată. Renaşte în el speranţa de a regăsi seninătatea în echilibrul creaţiei. Renasc şi dorinţele. Şi aici literaţii pisani, Carmignani, Guadagnoli, Rosini sau Savi îl înconjoară cu admiraţie, cu solicitudine. Îi apare *Crestomazia italiana poetica*, cealaltă antologie pe care o pregătise pentru Stella. Scrie *Risorgimento*, scrie capodopera *A Silvia* şi speră (aşa cum notează în *Zibaldone*) că versurile acestea îi vor încălzi bătrâneţea cu căldura tinereţii sale.

În iunie 1828 se va reîntoarce la Florenţa, unde îl cunoaşte pe Vincenzo Gioberti care va scrie despre îl *mirabile* Leopardi ca despre o glorie extraordinară a Italiei, care într-un secol nu a avut decât două uriaşe personalităţi comparabile prin geniu, Vico şi Leopardi: „… entrambi vissero oscuri, poveri, disprezzaţi, perche troppo superiori al volgo dei loro coetanei, entrambi ottennero una fama postuma, mă solitari ancor dopo la morte, risplendono come soli nomadi e non costellati, perche mâncano di paragone e non trovano imitatori…" 71 Tot el îi va fi scris cu prilejul apariţiei *Ciuturilor* că există unanimitate de păreri în a considera versurile leopardiene cele mai frumoase care s-au scris în Italia după Francesco Petrarca.

Va rămâne în Florenţa până în noiembrie când însoţit de Gioberti se va întoarce la Recanati, unde, însemnările de început de an, 1829, conchid că filosofia sa nu duce spre mizantropie, cum ar părea judecătorilor superficiali, ci, dimpotrivă, vrea să demonstreze că nu omul, ci natura este causa causarum, origina tuturor relelor existenţei umane.

Întregul an îl trăieşte la Recanati, cu înrăutăţirea sănătăţii. În septembrie, (când îi scrie lui Bunsen) nu mai poate nici scrie, nici citi, nici gândi. Va scrie totuşi, în luptă încordată cu fizicul destrămat alte capodopere ale poeziei sale şi ale lumii ca II *passero solitario*, *Le ricordanze*, *La quiete dopo la tempesta*, *11 Sabato del villaggio*, *Canto notturno 12*.

Îi plăcea să se plimbe de-a lungul străzilor solitare ale micului oraş şi să arunce priviri prin ferestrele deschise ale caselor liniştite şi să-şi imagineze care ar fi fost viaţa lui petrecută în asemenea interioare. Nu dorea să rămână în Recanati, aspira cu toate forţele să plece pentru a nu muri de melancolie.

Foloseşte prilejul acordării unui premiu de o mie de scuzi de

către Accademia della Crusca, ca să-şi prezinte *Operetele Morale* şi să-i roage pe Vieusseux să intervină în favoarea lui la prietenii care puteau să vorbească cu membrii juriului. Premiul Academiei este acordat operei lui Carlo Botta, *Storia d'Italia dai 1789 al 18 1 4* 73, care obţine 13 voturi. Aveau să mai obţină câte *un* vot celelalte opere prezentate la concurs, *La Sacra Scrittura illustrata con monumenti assiri ed egiziani 74*, de Michelangelo Lanzi şi *Operette Morali* de Giacomo Leopardi.

Lui Vieusseux avea să-i scrie că-şi pierduse ochii, dar nu amintirea celor dragi şi că este absolut hotărât să plece din

Recanati şi să nu se mai întoarcă niciodată, în acest centru european al ignoranţei. îl roagă să-i găsească lecţii pentru a putea câştiga o sumă minimă.

Va primi, în această stare sufletească o scrisoare de invitaţie la Florenţa din partea prietenilor din Toscana pe care îi reprezenta Colletta. Generalul şi istoricul napoletan Pietro Colletta (1775 – 1831), participant activ la mişcările carbonarilor din 1823, a scris (publicată postum) o *Storia del reame di Napoli* 75. El îi propusese lui Giacomo Leopardi o colectă între prieteni, pentru asigurarea traiului în afară de Recanati încă din 1829, dar poetul respinsese cu hotărâre propunerea, declarând că între a cerşi şi a muri de foame (deşi nu se afla în această situaţie), va alege totdeauna cea de a doua alternativă.

Dar obsedat de imposibilitatea de a mai putea vreodată părăsi Recanati, prin scrisoarea din 2 aprilie 1830, acceptă condiţiile cu care generalul şi prietenii pe care îi reprezenta înţelegeau să-i ajute (18 „francesconi" pe lună pe timp de un an, „împrumut", pe care l-ar fi putut restitui oricând în timpul vieţii sale). Mai mult aşa cum va conchide, scrisoarea lui Colletta, după şasesprezece luni de noapte oribilă, a fost o rază de lumină, „piu benedetto che non e il primo bariume del crepuscolo nelle regioni polari…" 76

La 29 aprilie 1830, Leopardi părăseşte Recanati şi după o săptămână de şedere la Bologna se stabileşte în Florenţa la cunoscuta Locanda della Fontana, iar mai târziu într-un mic apartament în Via del Fosso. Dă ştiri despre sănătatea sa arătând că medicii declară că toate organele îi sunt sănătoase, dar niciunul nu-i funcţionează strălucit din cauza excepţionalei lor sensibilităţi. Trimite un portret gravat în aramă Paolinei, pentru a fi arătat recanatezilor „ca să le demonstreze cât de cunoscut este îl *gobbo di Leopardi* în locuri în care numele oraşului său nu a fost pomenit niciodată. Va fi vizitai cu asiduitate de Antonio

Ranieri, care nu va putea să-şi explice tristeţea continuă a prietenului, până într-o seară a confesiunilor totale, în care Leopardi îi va declara absoluta sa disperare, voinţa de a nu se mai întoarce niciodată la Recanati, simbol al morţii pentru el, umilinţa de a nu putea returna „împrumutul" prietenilor generalului Colletta. Aşa cum scrie Ranieri, în cei şapte ani de *socializio*, i-a văzut pe marele poet d singură dată plângând; era în noaptea aceea florentină.

Totuşi, perioada din 1830 din oraşul crinilor este una dintre cele mai active ale lui Leopardi, însetat de concret şi de realitate. de cunoaştere mai profundă a propriei personalităţi şi a valorii ei.

Îl va cunoaşte pe filologul elveţian Luigi de Sinner, partener activ al unei viitoare corespondenţe, iar Alessandro Poerio îi va prezenta pe literata Fanny Tărgioni Tozzetti, de care se va îndrăgosti. Se pare că în schimb noua sa „donna angelicata" suspina, nu pe ascuns ca Leopardi, pentru prietenul acestuia, pentru „rebelul", nonconformistul Antonio Ranieri. Legende, pe care le dorim apocrife, circulau în restrânsa lume literară a Florenţei, despre îl „gobbetto" îndrăgostitul fără de nicio speranţă, Leopardi. Ei putea să-i scrie rânduri arzătoare în scrisori, ei care era atât de frumoasă şi avusese înaltul privilegiu de la natură de a străluci triumfător în viaţă. Marile mişcări, tumulturile sociale şi naţionale care agitau Europa acestor ani treceau ca un ecou îndepărtat, care nu avea nicio rezonanţă în sufletul trist al celui mai melancolic dintre îndrăgostiţi. Iubirea aceasta este cea mai. precis conturată în tot ce a însemnat viaţa sentimentală pentru poet. Ea nu are evanescenţa vagă a experienţelor anterioare, ci are semnificaţia voinţei puternice de a se concretiza, de a deveni o prezenţă de carne, nu numai una a visului şi a iluziei. Tensiunea în care trăieşte acum Leopardi are toate caracteristicile unei conştiinţe ferme de propria valoare, care ar putea îngădui chiar şi realizarea celei mai omeneşti, mai desăvârşite iubiri. Maturitatea poetului nu-l mai alungă în zonele trecutului, ci doreşte consumarea celor mai vitale acte umane. Fanny Tărgioni Tozzetti era Vittoria Colonna acelui grup de literaţi florentini pentru că în afară de Ranieri, mai gravita în orbita ei chiar şi gravul Pietro Giordani, cu care a întreţinut o corespondenţă vie până aproape de moartea acestuia. În ceea ce priveşte sentimentele pe care i le poartă aceluia despre care se spune că îl mângâia cu diminutivul Gobbetto, ele apar clare dintr-o scrisoare către Ranieri din octombrie 1835: „... E di Leopardi che n e? io gia sono nella sua

dizgrazia, non e vero? ed îl grand *amore* şi converti în ira…" 77 Iar mai târziu când inconstantul Ranieri va răspândi zvonul că ea fusese modelul *Aspasiei*, în care este transfigurată toată negaţia bucuriei dată de dragostea înşelată, toată imensa angoasă a dezamăgirii, a spargerii definitive, de moarte, a ultimei iluzii, ea va protesta cu violenţă, la un an după moartea poetului: Voi piu d'ogni altro sapette se mai diedi la menoma lusinga a quel povero uomo di Leo, e să il mio carattere e tale da prendersi gioco d'un înfelice… 78 Istoria literară va fi însă recunoscătoare „ingratei" Fanny, inspiratoarea negativă şi a *Aspasiei* şi a versurilor negre din *Amore e morte* sau II *Pensiero* dominante79.

În martie 1831, aşa cum apare într-un document din Arhiva comunei Recanati, cu douăzeci şi unul de voturi pentru, cu niciun vot contra, contele Giaicomo Leopardi este ales ca unic deputat recanatez pentru Adunarea Deputaţilor privind Provinciile italiene reunite. Dar deputatul nu-şi va putea exercita niciodată mandatul, Austriecii reocupând Bologna şi alungind guvernul provizoriu. Leopardi va mulţumi acelora care îl aleseseră, explicând şi condiţiile nefavorabile care I-au împiedicat să-şi exercite funcţia mandatului încredinţat. „… Le circonstanze cambiate rendono dunque, almeno par îl momento, ineseguibli le disposizioni delle SS. W. III. me a me relative, mă non distruggono ne la gratitudine ben viva che io senta alia confidenza dimonstratami da esse SS. W., ne îl desiderio ardenţissimo di servire contesta mia patria, a qualunque mi-o costo e fatica…" 80

În aprilie îi apare ediţia *Ciuturilor* dedicată *Amicilor din Toscana* (Este foarte curios că lui Colletta nu i-au plăcut versurile lui Leopardi în care găsea aceeaşi „eternă şi insuportabilă melancolie", tristeţea afectată, dar stilul frumos).

În octombrie împreună cu Ranieri pleacă spre Roma şi până la urmă se vor stabili în Via Condotti 81, un palat lângă acela pe care îl va locui peste ani Duiliu Zamfirescu, însemnat de o lespede care-i poartă numele. Îi va scrie lui Carlo că starea sa la Roma este echivalentă cu cel mai aspru exil. Nu vrea să-i povestească totul fratelui confident despre viaţa sa în burgul roman plin de durere şi de lacrimi. Îi va scrie şi Paolinei despre locuinţa lui din P.iazza di Spagna, plină de străini, despre Via Condotti locul cel mai frecventat din Roma, despre viaţa scumpă şi despre plimbările până la favorita lui Piazza del Popolo. Roma nu mai era urâta cetate a primei sale plecări în lume, îi apărea plină de „infinite belle cose". Picioarele îi erau slabe şi nu-i puteau

îngădui lungile plimbări pe care ar fi dorit să le facă. Medicii numeroşi consultaţi nu-l ajutau cu nimic.

Pleacă din nou spre Florenţa cu Ranieri la 17 martie 1832. Va ajunge după şase zile de călătorie fără întâmplări, deşi traversase Apeninii în zilele de echinocţiu, cu primejdia de a fi asasinaţi pe oribilele drumuri dintre Roma şi Siena. Firenze, aşa cum îi scrie la 23 martie 1832 contelui Monaldo, îi apare o oază de linişte: „… Qui tutto e tranquillo, ed e imposssibile esprimerle îl sentimento di pace e di sicurezza che şi prova entrando în Firenze… * 81

În timpul acesta apar faimoasele *Dialoghetti sulle materie correnti nell'anno 1831* 82, aparţinând contelui Monaldo Leopardi, iscălite încifrat 1150 (în numere romane MCL = Monaldo Conte Leopardi), care s-au bucurat de un mare succes publicistic, datorat frecvenţei cu care au circulat mai ales în mediile conservatoare. În *Antologia* lui Vieusseux Giacomo dezminte că el ar fi autorul lucrării, iar lui Giuseppe Melchioni îi va scrie clar că nu voieşte să aibă această pată pe frunte de a fi scris acel opuscul, „infame, infamissino, scelleratissimo…" Dar tatălui, pentru a-şi justifica seaca dezminţire îi scria desigur cu pondere diplomatică că el 1111 dorea să se împăuneze cu meritele altora: „Non sono io Fuonio che sopporţi di farsi bello degli altrui meriţi…83

Continuă să scrie la amplificarea *Operetelor morale* cu noi dialoguri, îl cunoaşte (fără a fi impresionat), pe Stendhal la o întâlnire în Cabinetul Vieusseux, conchide marele jurnal de notaţie, *Zibaldone*.

Rămâne singur în timpul verii, libertinul Antonio Ranieri este plecat pe urmele unei iubiri rătăcitoare, primadonă în turnee prin Italia, iar Giacomo îi scrie misive de intermediar, asigurându-l de iubirea Fanny-ei. Scrisoarea îndrăgostitului Giacomo, prin care îşi asigură prietenul de iubirea femeii pe care el o adoră, are o vastă rezonanţă tragică, cu toată demnitatea omului care nu se vrea înfrânt: „… La Fanny e piu chemai tua, e ti saluta sempre. Ella ha preso a farmi di gran carezze, perch io la serva presso dite: al che *sum paratus…'1* S!

La începutul anului 1833 din nou se simte prost, îndeosebi ochii îl fac să sufere îngrozitor. Medicii îi recomandă schimbarea climei şi Giacomo se hotărăşte să-i însoţească pe Ranieri la Napoli. Boala lui Leopardi nu a putut niciodată să fie definită clar. Se ştie sigur că oasele scheletului îi erau moi, a fost totdeauna foarte slab, cu pielea veşteda, nu putea să asimileze integrai alimentele. Nu respira cu uşurinţă poate

şi din pricina prea îngustei cavităţi toracice care nu le permitea dilatare suficientă plămânilor apăsaţi. Ameninţat şi de tuberculoză şi de hidropisie, cu ochii arşi de veghea îndelung a studiului, cu nervii slăbiţi până la ultima limită a îndurării… se hotărăşte să f? «că *îl socializio* cu Antonio Ranieri care-i va fi cea din urmă legătură cu lumea, în ultimii ani ai vieţii, înscriind astfel în biografia lui Ranieri cel mai înalt capitol al ei. Exilatul politic, temperament exuberant, înclinat spre retorism – Ranieri a încercat literatura sociologică, scriind unele romane, comparabile cu *Misterele Parisului* (ale lui

Eugene de Suc pe care de altfel îl va fi şi acuzat că s-a „inspirat" dintr-un roman al său). A publicat şi unele lucrări istorice ca *Della storia d'Italia dai quinto al nono secole* 8 – 5, *Discorso circa le cose dell'Italia meridionale* 86, sau opuscule lingvistice, lăsând şi un important *Carteggio* alcătuit dintr-o vastă corespondenţă cu personalităţi contemporane. Dar titlul său de glorie îl va constitui cartea publicată în 1880, *Sette anni di socializio con Giacomo Leopardis7*, şapte ani de convieţuire prietenească, din 1830 decembrie în Florenţa până în iunie 1837, la moartea poetului în Napoli.

Ranieri I-a iubit sincer pe Leopardi şi cartea lui, *Sette anni*, cu toate defectele sale rămâne un document din care apare şi mai precis, tragic şi uman conturat, profilul poetului, care se înalţă din oceanul mizeriilor cotidiene spre creasta senină a *Ginestrei*.

Leopardi şi-a iubit profund sincer prietenul ultimilor şapte ani. Scrisorile lui numeroase sunt pline de referiri arzătoare la acest mare dar al vieţii pe care îl considera a fi prietenia cu exilatul napolitan: „… Vedi Ranieri m.io poi, che noi dobbiamo ricongiurci în eterno, volendo io poi seguirti în qualunque parte…" (25 decembrie 1832). «… Anima mia – gli occhi non mi lasciano che salutării…" (16 febr. 1833) … che de la tua lontananza non mi e che una continua lezione di come tu mi sii piu necessario che l'aria. (23 febr. 1833) … „Ranieri mi-o. Ti sospiro sempre come îl Messia… (2 martie 1833) … 88

Într-adevăr, în aceste scrisori există o dezlănţuire de sentimente, o descordare de arc întins până la extrema limită a curbei, o flacără pasională atotmistuitoare. Există o stare romantică, convulsivă.

Ranieri călătorise foarte mult, era amabil şi frumos. Era mai mic cu 8 ani decât Leopardi şi, mai ales după moartea poetului, avea să-şi demonstreze mândria de a-i fi fost atât de alături, în ultimii şapte ani. A

aspirat să rămână singurul investit cu aureola gloriei leopardiene care s-a răsfrânt şi asupra sa.

În Napoli, iniţial, aşa cum apare dintr-o scrisoare către Monaldo, spera în dulceaţa climei, în frumuseţea oraşului şi în amabilitatea locuitorilor lui pentru a-şi ameliora sănătatea precară. Îi plăcea să locuiască pe înălţimi, pentru a găsi aerul cel mai bun şi pentru a se bucura de panorama unică a golfului Porţiei şi a Vezuviului atunci înflăcărat. Ochii îi erau supuşi unei cure de sublimat coroziv. Despre înfăţişarea lui nefericită avea să-şi noteze cu profundă tristeţe în *Jurnalul* său, Platen, la 5 septembrie 1834 că era mic şi cocoşat, că nu se putea mişca, că era în total contrast cu imaginea pe care şi-o creează un cititor atent al minunatelor lui versuri. La fel avea să-şi amintească peste ani marele istoric literar Francesco de Sanctis de vizita pe care Leopardi o făcuse în şcoala lor: „Tutti gli occhi crano sopra di lui. Quel colosso della nostra immaginazione ci sembro, a primo sguardo, una meschinita. Non solo pareva un uomo come gli altri, mă al di sotto degli altri. in quella faccia emaciata e senza espressione tutta la vita's era concentrată nella dolcezza del suo sorriso…" 89

Transforma la Napoli noaptea în zi, nu se plimba decât foarte rar, oraşul îi părea acum locuit de o populaţie semibarbară şi semiafricană. Scria în februarie 1835 lui Monaldo că singurul lui gând este de a se dezrădăcina din Napoli pentru a reveni la Recanati „essendo nel fondo del Panimo impazientissimo di rivederla, oltre îl bisogno che ho di fuggire da questi, Lazzaroni e Pulcineli nobili e plebei, tutti ladri e b. f. degnissimi di Spagnuoli e di forche…" 90 Dar pe altă parte îl scria lui de Sinner ca să-i găsească o ocupaţie la Paris. Se pare că, cu tot mecenatismul lui Antonio Ranieri, nu o ducea prea bine financiar, fiind la un moment dat obligai să emită în numele lui Bunsen o poliţă în valoare de 12 ludovici pe care spera să-i restituie în cel mai scurt timp. Între timp editorul Saverio Straiţa încheiase cu Leopardi un contract de *Opera omnla*, în şase volume, de publicat într-un an. Îi vor apare, un prim volumi *Canti* şi apoi *Operette morali* sechestrat imediat din dispoziţia autorităţilor burbonice. Scrisoarea către Sinner la Paris este străbătută de accente de amărăciune, de violentă diatribă împotriva reprezentanţilor dogmatismului catolic: „… La mia filosofia e dispiaciuta ai preti, i quali e qui ed în tutto il mondo, sotto un nome o sotto un altro, possono ancora e potranno eternamente tutto…" 91

În aprilie 1836, pentru a se salva de epidemia de holeră care se

abătuse cu violenţă asupra oraşului, se stabileşte împreună cu Ranieri şi cu sora acestuia Paolina, în vila Ferrigni, lângă Torre del Greco, dominată de conul înflăcărat de lavă al Vezuviului. Lui Leopardi, căruia ochii aproape stinşi nu-i mai îngăduiau lectura, cititoare atentă i-a devenit angelica, celestiala Paolina. În afară de ochii bolnavi mai avea picioarele umflate, un fel de astm nervos şi o înspăimântătoare ptiriazis! Vila aparţinea cumnatului lui Ranieri, jurisconsultul Giuseppe Ferrigni. Asculta cu multă plăcere legendele despre frământatul pământ vulcanic, mergea uneori în oraşul scufundat în lave, Pompei, sau urca lent ca în *Ginestra* pe coastele „formidabilului" Vezuviu. Nu scria cu lunile părinţilor (la o scrisoare din martie a contelui Monaldo va răspunde la sfârşitul lui octombrie). Tonului sec al scrisorilor recanateze le găsea justificare, dar arată că cei 7 ani de separare nu fuseseră petrecuţi pe roze, ci între asprele trestii marine.

Într-adevăr, se putea spune că Leopardi era „un tronco che sente e pena", lovit de toate trăsnetele durerii. Dar el va dărui poeziei italiene, de aici de la poalele Vezuviului, capodopera numită *Ginestra*.

În martie 1837, revenit în oraş, îi va scrie din nou lui Monaldo pentru a-i nara tribulaţiunile existenţei sale, echivalentă cu tot atâtea trepte ale durerii şi etape de boli diverse.

Scrisoarea din 27 mai 1837 este ultima din viaţa lui Giacomo Leopardi! Ea poartă în filigran pecetea morţii apropiate: „... Se scampero dai cholera e subito che la mia salute lo permetterà, io faro ogni possibile per rivederla în qualunque stagione, perche ancor io mi ho fretta, persuaso ormai dai fatti di quello che sempre ho preveduto che il termine prescritto da Dio alia mia vita non sta molto lontano. I miei patimenti fisici giornalieri e incurabili sono arrivati con l'età un grado tale che non possono piu crescere: spero che superata finalmente la piccola resistenza che oppone loro îl moribondo mi-o corpo, mi condurranno all'eterno riposo che invoco caldamente ogni giorno non per eroismo, mă per il rigore delle pene che provo" ...92

Este 14 iunie 1837, o zi în care aripa morţii va bate peste oraşul Napoli. Pregătit să plece din cetatea aflată din nou sub semnul negru al holerei spre oaza de la Torre del Greco, Leopardi se simte brusc rău. Prietenul credincios Ranieri fuge spre locuinţa faimosului medic, profesorul Niccolò Mannella, care al îngrijise cu mult devotament pe sensibilul pacient.

Leopardi îi primeşte surâzând, glumeşte cu medicul în legătură

cu o faimoasă cură cu lapte de măgăriţă, vorbeşte despre excursii la poalele Vezuviului, despre imediata sa plecare dincolo de zidurile nefaste ale oraşului. Profesorul nu se lasă înşelat de falsa bună dispoziţie a suferindului şi-i avertizează pe Ranieri de iminentul, apropiat sfârşit. Povestirea martorului păstrează şi astăzi, după trecerea atâtor ani, sigilul emoţionant al participării directe, a documentului pur: In questo mezzo, îl Leopardi, mentre tutti miei gli crano intorno, la Paolina gli sosteneva il capo e gli asciugava îl sudoare che veniva giu a goccioli da queiramplissima fronte, ed io, vegendolo soprappreso da un certo infausto e tenebroso stupoare, tentavo di ridestarlo con gli altri eccitanti or di questa or di quella essenza spiritosa, aperto piu dell'usato gli occhi, mi guardo piu fisso chemai. Poscia: Io non ti veggo piu, mi disse come sospirând-o. E cesso di respirare…" 93

Ranieri izbuteşte, afirmă, să facă în aşa fel ca trupul poetului să nu fie purtat la groapa comună a cimitirului pentru boieriei. După afirmaţiile sale ar fi îngropat iniţial coşciugul de nuc plumbuit sub altarul din dreapta al bisericii Sar, Vitale, din suburbia napoletană. Mai târziu coşciugul cu osemintele a fost reîngropat în vestibulul bisericii, în locul însemnat cu lapida memorială. În cartea sa, afirmaţiile sunt foarte hotărâte şi făcute cu un ton care îi subliniază apăsat meritele: „… mi resterebbe solo a narrar i concitaţi affanni e la ingente spesa che ci valse îl salvare îl cadavere dall'infausto cimitero cholerico dove, grandissimi e piccolissimi, morţi, o non, di cholera, crano tutti inesorabilmente e confusamente gittati, con sopra un alto strato di calce viva, ed un lastricato di pietra vesuviana…" 94

Lapida poartă inscripţia epigrafică compusă de Pietro Giordani:

Al *Conte Giacomo Leopardi Recanatese Filologo ammirato juori d'Italia Scrittorc di filosofia e di poésie altissimo Da paragonare solamente coi Greci Che fini di XXXIX anni la vita Per continue malattie miserissima*

Face Antonio Ranieri Per VII anni fino alia estrema ora congiunto AWamico adorato. MDCCCXXXVII 9S.

La rândul ei, înnegurata soră din Recanati, Paolina, notase sintetic cu o vibraţie de orgoliu dureros în registrul familiei, sub numele lui Giacomo Leopardi: „A di 14 giugno 1837 mori nella città di Napoli questo mi-o diletto fratello divenuto uno dei primi letteraţi d'Europa…" 96

Dar anul 1900 avea să arunce o tragică lumină asupra sorţii înmormântatului din biserica San Vitale, comparabilă cu aceea a unui alt ilustru trup tumulat, nu se ştie unde, în gropile comune din cimitirul palermitan al Capucinilor. Destinul 1 ui Giacomo Leopardi se împleteşte cu al lui Nicolae Bălcescu.

Exhumarea prilejuită de primul centenar leopardian a dus la uluitoarea constatare că în coşciugul putrezit pătrunsese umezeala şi pământul în care au fost găsite foarte puţine oseminte, fragmente de coaste şi cele două femururi care s-au făcut praf la prima atingere. Lipsea craniul care închisese sub înalta lui boltă creierul genial. A început să se ridice întrebarea şi marea bănuială în legătură cu afirmaţiile lui Ranieri, ca şi ipoteza că „minciuna" acestuia ar fi fost deliberată pentru a păstra un asemenea „obiect" ca mormântul cu trupul, pentru slujitorii cultului leopardian. În 1938, rămăşiţele poetului onorat în centenarul morţii au fost transferate lângă mormântul lui Virgiliu, reunindu-se astfel două glorii italice, în timpul războiului este transportat la Recanati un sarcofag care ar fi închis în el rămăşiţele poetului, reîntoarse la pământul naşterii. La deschiderea efectuată la Centrul Naţional de studii leopardiene s-a constatat absenţa osemintelor. Autorul unei cărţi recente se întreba pe bună dreptate: „Se, infatti, Antonio Ranieri ha mentito (che l'abbia fatto per pietà, oppure per attribuirsi un immeritato vanto, non interessa) e abbastanza evidente che le ossa del poeta finirono nel cimitero colerico irrimediabilmente confuse fra miile altre… Se Antonio Ranieri ha mentito, e bene che finalmente e ufficialmente tutti lo sappiamo…" 97

Chiar dacă nu se va putea răspunde vreodată la această întrebare, osemintele marelui poet au trecut prin osmoză în humusul dumnezeieştei sale ţări, după cum poezia lui a iradiat asupra întregii lumi.

INTRODUCERE ÎN STUDIUL OPEREI LUI GIACOMO LEOPARDI

M uită vreme opera literară a lui Giacomo Leopardi a fost înscrisă în aria vastă a neoclasicismului italian şlefuitor al formelor lui Foscolo sau Manzoni, prelungit – cum scriam altă dată – la Giosue Carducci, care-i putea adăuga modern pozitivismul, cu lirica-i severă, de vastă respiraţie. Totdeauna, alături de Petrarca sau de Foscolo, Leopardi a fost socotit în triada marilor lirici ai literaturii italiene. Incantaţia poeziej sale se transmite fără intermediar, printr-o

extraordinară facultate de a se face sesizabilă, oferind însă şi pendulări puternice unei axe estetice care nu se dovedeşte niciodată imobilă. Leopardi trăieşte scufundat în adâncurije poeziei sale, vibrând liric în contemplarea iniţial mirată, ulterior îngheţat de lucidă, iar transformarea realităţii în poezie este dată de această permanentă, dilatată contemplare. El şi-a păstrat nealterată „virginitatea" minţii şi a sufletului, a putut merge către zonele interioare, săpând profund dincolo de învelişuri. El şi-a păstrat totdeauna acel sens primordial de infinită tristeţe care caracterizează pe copiii gânditori. Ei sunt aceia care stabilesc raporturile noi între stările vizibile îi invizibile ale lucrurilor. Starea de sensibilitate excepţională îl face să fie aderent nu la curente, ci la variaţii de aderenţă pe de o parte la ceea ce avea să fie romantismul multiform, bazat pe realitate, pe tumult, pe însăşi viaţa cu toate tribulaţiile ei, pe de altă parte aderarea la echilibrul calm, la seninătatea aparentă a unui clasicism, cu care starea romantică se va interfera cu forţa unui râu năvalnic de munte la confluenţa cu marele fluviu care curge lent spre delte. De altfel lirismul leopardian va invada mediul invocat al antichităţii, acordându-i vibraţia modernităţii. Va exista la el – cum am mai scris – un dualism al fuziunii de umbră şi lumină, o sinteză între elementele romantice şi clasice, atât de caracteristic literaturii sale şi care a putut să primească atributul estetic de neoclasicism.

Romantismul italian nu a fost iconoclast, nu a contestat integral vechile valori estetice. El se înfăţişează astfel sub denumirea sa neoclasică, tocmai prin această fundamentală însuşire de a nu nega, specific variantei italiene. De altfel un alt caracter permanent al literaturii italiene a fost acela al „tradiţionalităţii" sale. Acesta este primul „romantism" al neoclasicilor ottocento-ului, al lui Prato, Aleardi, Tommaseo, Leopardi sau Manzoni care se pot regăsi toţi sub egida faimoasei întrebări, clasic sau romantic. Neoclasicismul este proteiform, îmbrăţişând constant aspecte din ambele curente. Se putea simţi nevoia unei abandonări în iluzia amară (Leopardi), în visare, în căutarea unei noi stabilităţi estetice, dată de conştiinţa modernă, chiar în iraţional. În poezia europeană se descopereau acum noi zone, prin coborârea interioară, prin descifrarea adevărurilor şi ale realităţii în moduri profund subiective, prin viziunile noi, date de starea pe ţărmurile albiilor unde curg, fluide, „marile mistere". Se credea numai în realitatea pe care eul o creează. Dar romantismul italian, maturizat

într-o atmosferă latină, nu va fi niciodată receptiv la stările maladive. În complexitatea personalităţii poetice a lui Leopardi tendinţa clasico-romantică corespundea focurilor sale interioare, bogatei sale activităţi spirituale. Elementele disparate sunt sudate, recreate, reelaborate într-o fuziune comună, care transcende contemporaneitatea curentului literar, depăşindu-l sau anticipându-l. Calea lui Leopardi, calea lui Foscolo este calea neoclasicismului inovator. Leopardi se poate revendica de la o formaţie clasicizantă care îşi găseşte sorgintea în plin Settecento, la Vico sau Monti, în elementele preromantismului de tip Vittorio Alfieri. Dar el a ştiut să pună pecetea sa sensibilă şi negativ romantică pe principiile noii şcoli, revoitându-se violent împotriva regulilor aristotelice, recunoscând pateticul în artă, preponderenţa genului liric asupra celorlalte, negând în mod absolut imitaţia modelelor nemuritoare ale trecutului clasic. Păstra de la starea clasică transparenţa de cristal a formei, sobrietatea negatară a retoricii. El putea să înscrie în geometriile clasice tumulturile sensibilităţii moderne, pendularea neliniştită a sufletului însetat de cuprinderea lumii, chiar dincolo de realităţi terestre, navigând pe întinsele mări ale imaginaţiei. Este foarte dificil de stabilit gradaţii şi nuanţe între oscilările leopardiene, între teme tradiţional settecenteşti şi tratarea lor sensibil romantică. Este evident că nu lipsesc elementele iluminismului anterior, stimulator îndeosebi al profundei meditaţii a lui Giacomo Leopardi. Ca dintr-o vastă mină îşi putea extrage poetul minereul încărcat de adevăr, îi primea mesajul îndepărtat, dar atât de actual, de luciditate şi limpezimi. Tensiunea aceasta intelectuală îl purta spre marile întrebări ale existenţei cărora le căuta răspunsuri relative la natura şi destinul uman, la raporturile dintre individual şi social, dintre existenţă şi neant. Personalitatea lui Leopardi, întreaga sa trăire se poate descifra într-o cheie romantică. Opera sa este într-adevăr *la storia d'un anima* şi romantismul declara răspicat *l'etalage du moi*. Alternarea rembrandtescă de umbre şi lumini, de spirale ascendente, de coborâri vertiginoase, încordarea cu care îşi caută propriul său eu, îl sigilează cu semnul romantismului chiar atunci când el poate protesta cu declaraţii antiromantice. Resortul interior porneşte întreaga mişcare de sfere şi de roate angrenate la mişcarea pendulară a romantismului leopardian. *Le mal du siècle* înfăşoară în curbele lui personalitatea poetului italian, în marea dramă pe care o trăieşte, în intensitatea ei, în sensibilitatea ascuţită, în forţa

artistică neobişnuită, care face din el un creator, un înfăptuitor chiar atunci când neagă în modul cel mai absolut. Euritmia determină starea clasică a poeziei, iar Leopardi este poet al naturii, al infinitului, al visului nedeterminat. Clasic prin cultul frumuseţii, prin puterea de a-şi dimina poezia, făcând-o să asculte de acea lege estetică pe care Dante o numise magnific, *lo fren dell'arte*, măsura de aur a capodoperei. Fiind el însuşi drapat în mantia sumbră a singurătăţii, dar visând ca şi Mihail Eminescu, aflat pe aceeaşi infinită spirală, către steaua de noapte, către lună, martorul lent, de lumină al infinitei nelinişti umane. Sufletul leopardian este al păstorului rătăoitor în nesfârşirea grandioasă a pustiului. Discursurile susţinătoare ale tezelor clasicismului erau interpretate substanţial romantic, edificate ca o construcţie clasică. Focul altern, ipostazele proteice, multiforma varietate, definesc o personalitate romantică, definesc tensiunea, încordarea, încă de la început a lui Giacomo Leopardi. Antiromantismul declarat este o rezultantă teoretică a italienităţii sale hotărâte în a declara preponderenţa literaturii Sudului asupra înneguratului Septentrion. Naufragierea leopardiană pe oceanul infinitului, în bătaia vântului în arborii care limitează orizontul este pecetea cea mai romantică pusă de *l'etaiage du moi*, pe toată învăţătura clasicizantă „nebună şi disperată" a tânărului recanatez. Nedeterminarea, neînscrierea în limite precis conturate, evanescenţa luminii selenare răsfrântă în pupilele dilatate, muzicalitatea, exaltarea iubirii, labilitatea tinereţii, înfrângerea omului de către moarte au contrapus sufletul leopardian, înclinat ca fragilele trestii sub bătaia marilor furtuni romantice rătăcind de sub îngheţatul Nord.

În *Discorso di un italiano intorno alia poesia romantica* 9S, Leopardi s-a ridicat polemic împotriva tendinţelor romantice, demonstrând formaţia sa settecentescă, profunda cunoaştere pe care o avea despre literatura clasică a antichităţii, a cinquecentiştilor italieni, care redescoperiseră pe greci şi pe latini şi îi imitau cu frenezie. Discursul este o demonstraţie a erudiţiei clasice a lui Leopardi şi a capacităţii sale de filolog. El putea opune natura raţiunii încercând să izbească violent în romantici, ridicându-se împotriva stării lor metafizice, împotriva excesului spiritualist. El, clasicizantul iniţial, nu putea să nu sublinieze cu setea lui raţionalistă şi de adevăr marele contrast, profunda contradicţie dintre fantezia exacerbată a romanticilor şi adevărul care trebuie să fie elementul fundamental al

oricărei opere. Transfigurarea realităţii în limbajul specific al artelor cunoaşte legi proprii care nu îngăduie ignorarea adevărului. Această primă încercare de sistematizare a ideilor estetice leopardiene care este *Discurso di un italiano intorno alia poesia romantica*, este cea mai arzătoare ridicare de scuturi a unui scriitor italian împotriva migraţiei romantice. Numai clasicismul aspiră către frumos şi, reflectând natura, reflectă însăşi categoria eternităţii pe care natura inalterată etern o reprezintă. Rezultat a doi ani de meditaţie şi de studiu, *Discursul* urmează meandrele gândirii estetice a tânărului Leopardi, însemnând dimensiunile micului său tratat de estetică. Aşa cum îi şi scrisese lui Pietro Giordani, vrea să se scufunde până la gât în literatura clasicilor: „Ora vi diro solamente che quanto piu leggo i latini e greci tanto piu mi's impiccoliscono i noştri…". Totul trebuie recreat în domeniul artei şi literaturi! italiene, urmând îndeaproape modelele trecutului antic. *Discursul* lui Leopardi are această tendenţiozitate patriotică, de a-i îndemna pe tinerii oameni de cultură ai Italiei de a crea o înaltă poezie italiană, urmând tradiţia clasică a Peninsulei, regenerând întreaga sensibilitate a poporului italian. Tinerii italieni sunt îndemnaţi să se ridice în apărarea patrimoniului naţional, ale cărui elemente fundamentale sunt aerul şi pământul, tradiţia şi sufletul, limba, poezia şi arta. Stăpâna lumii care a fost Italia se găseşte acum în pulbere. El nu le vorbeşte ca un „maestro", ci ca un tovarăş, având vârsta lor, fiind un tânăr italian ca şi ei. Romanticii sunt acum pentru el o „sectă" a cărei ultimă misiune este de a da lovituri definitive Italiei.

Dar toţi care au examinat toate aceste opinii declarate ale lui Giacomo Leopardi au ajuns la concluzia definitivă că „pur essendo în teoria avversario convinto e fiero del romanticismo, pur essendo, per la forma, degli scrittori piu classici che vanti l'Italia, e poi, rigoardo alo spirito, essenzialmente romantico…" 10°. Romantismul leopardian este genuin liric punându-l în contrast pe creator cu elementele existenţei care-l circumscrie. Dar romantismul leopardian are trăsăturile curentului în varianta sa italiană. Leopardi este o voce elegiacă în corul romantic, trecând dincolo de literatura arcazilor. „Bătălia" clasică a lui Leopardi împotriva romanticilor este o bătălie împotriva urâtului şi a acrobaţiilor extravagante, evadarea din canoanele aristotelice, din dogmatism şi virtuozitate formală. Leopardi nu putea să nu se simtă o picătură din marele fluviu al romantismului, din mobilitatea lui, să nu fie parte integrantă din familia neliniştitelor

spirite care nu puteau să se declare mulţumite vreodată. Realitatea imediat sesizată trebuia să fie imediat redată, în căutarea anxioasă a propriului suflet, în marile oglinzi ale introspecţiei. Aşa cum am mai scris şi altă dată – romantismul este însăşi tumultul vieţii. Afirmând cele mai puternice libertăţi, căutând în numele lor ceea ce este nou. Pentru aceasta sfărâmă zăgazurile fermelor discipline, ale şcolilor calme, dezechilibrând şi totuşi de atâtea ori construind şi orientând în noile domenii, trecând spre extreme limite, travestit de multe ori, revelat permanent în orice manifestare a fervorii vitale, sau dincolo de viaţă în fantezie, căutând mereu, însetat de cunoaştere. Ca fluviile se poate contorsiona, sub acţiunea cauzelor, care pot fi şi alogice, curgând mereu spre necunoscut. El este sforţarea spiritului liber, în spargerea zidurilor care claustrează, chinuit perpetuu de căutarea unor alte lumini şi alte ceruri. Nimic nu mai poate împiedica, de la Jean Jacques Rousseau şi de la enciclopedişti, manifestarea individualităţii umane. Poetul se simte purtătorul unui mesaj secret, încărcat cu greaua povară a adevărului pe care trebuie să-i transmită. Eul se revarsă asupra întregii lumi. Natura „analitică" ar fi reprezentată de atitudinea clasică, romantismului rămânându-i facultăţile sintezei. Poetul se putea considera un predestinat, purtător de idei sociale, ferment generator de tumulturi în conştiinţa oamenilor. Pe planuri estetice înclinarea către temele în care predominau analizele interioare au dus uneori la supraîncărcarea conţinutului, au dus la spargerea unui echilibru precar între forma care nu mai putea închide asalturile ideilor năvalnice, conţinutul supraabundent. Idealul romantic covârşeşte o altă imensă prejudecată estetică specifică literaturii italiene, aceea a campanilismului, a provincialismului ei, ridicând-o prin adaptarea de teme eterne dar şi de teme care revendică în numele exotismului alte lumi, la o poezie universal tematică. Romanticii se vor înclina către „umilii" vieţii, către aceia care nu mai apăruseră până atunci pe scena istoriei, sub reflectoarele artei. Aşa vor apare „cronicile" veacului de mijloc, străbătute de un filon patetic, de participarea scriitorilor la destinele acelora care fuseseră pe ultimele trepte sociale. Romanticii se orientează şi către trecutul naţional totdeauna transfigurat în zone de lumini pentru a redeştepta interesul poporului pentru existenţa sa istorică, pentru a găsi acolo, exemple rivificatoare, puteri regeneratoare, pentru redeşteptarea naţională, pentru Risorgimento. Înclinarea către evul mediu, epocă a

creştinismului, epoca în care lumea se împodobea „cu un veşmânt alb de biserici", a purtat pe romantici şi înspre contemplarea înfiorată de undele largi ale unei stări mistice. A existat desigur, ca o altă caracteristică originală a mişcărilor eului în tumult al mişcărilor romantice, şi strania voluptate a încarcerării în solitudine. Au fost invocate, ca răspunsuri definitive ale nelimitatelor întrebări, prăpăstiile roşii ale marelui neant. „Răul secolului" a putut să fie aspirat în dilatarea plămânilor tineri, cu toată puterea de către adolescentul Giacomo Leopardi. Era o epocă de încrucişări de curente „la filosofia che troppo astraeva în Germania, la rivoluzione che troppo concretava în Francia. A imbevere la malattia e, per cosi dire, fomentaria e nutrirla în se egli era fatalmente disposto dalia sensibilită sua, dai malanni fisici e morali, dall'educazione, dai contorno domestico, dai contorno sociale. E influirono da prima a dare alia malattia un color vivo ardente gli străzii dell'età discordante e del Pltalia avvilita..." 101. Eroii romantici se puteau claustra în înaltele lor turnuri, victime primordiale ale mândriei lor unice, ale disperării şi orgoliului. Izolarea lor le îngăduia să se considere faruri baudelairiene, apte să lanseze semnale de lumină, încărcate de încredere şi utopice umanităţii înconjurătoare. Italia a cunoscut în plină perioadă romantică o literatură militantă, sub semnul patriotismului activ, în misiunea de educare a maselor largi populare, spre idealurile de luptă ale redeşteptării naţionale, ale Risorgimentului: unitatea Peninsulei şi îndeplinirea idealului de independenţă. Eroismul ajunge a fi trăsătura distinctivă a personajelor centrale ale Risorgimentului literar italian. Starea etică determină întreaga tendenţiozitate a literaturii, abolind preceptul estetizant al artei pentru artă, atribut al clasicismului. A fi contemporan, chiar în exaltarea temelor trecutului, este acum legea principală, dogma inexorabilă a scriitorilor activi ai Italiei din Ottocento iniţial. Secolul cunoscuse o auroră neoclasică sub semnul revoluţiei franceze şi al epocii napoleonice. Literatura avea însă să ajungă „veristă" după primii cincisprezece ani, tinzând să fie expresie integrală a societăţii, adeziune absolută la frământările vieţii naţionale, dar şi cu nuanţa individualistă a celui care se consideră inapt în a se însera în ritmurile sociale tumultuoase, ale unei societăţi în convulsie. Leopardi a căutat să regăsească neliniştit cărarea pierdută, pentru a ajunge din nou la centrul preocupărilor sale pasionate, încercând să dea lovituri puternice inerţiei la care fusese condamnat de prezentul

stagnant şi manierist. El va fi încercat să nu răspundă chemărilor îndelungi de sirenă ale metafizicii, dar va accepta coborârea şi explorarea în profundele straturi interioare, spre zonele ultime ale subiectivismului, acceptând vibraţia nouă în poezia lumii a patetismului şi a melancoliei. Furtuna gândurilor sale izbutise să decanteze puritatea de cristal a poeziei, filtrată şi răsfrântă în prisma policrodică a sufletului sensibil, filtrată prin participarea intensă a poetului la criza literaturii romantice, cu toată forţa, integrală, a spiritului său însetat totdeauna de cunoaştere şi de adevăr. „Titanismul" romantic de tip byronian de exemplu va cunoaşte la Leopardi o ardere constantă la focurile interioare, iar le mal du siècle va coborî până la ultima tangentă a negrului său arc. Echivalenţele poetice pe care le-a determinat arta lui Leopardi sunt nestematele răului secolului. În acelaşi timp (cum afirmă Rinni), lupta împotriva spiritualismului, implicând o exaltare a Settecento-ului, era conexată de altminteri cu „una forza di «fede» molto romantica tanto piu che la filosofia illuministica amata dai Leopardi e proprio quel materialismo nel suo aspetto pessimistico che trovo mediante îl sensismo uno sviluppo nel sentimentalismo romantico e nella tipica protesta romantica. Tanto che şi puo asserire che Leopardi accetto la filosofia illuministica nella sua interpretazione sensistica-pessimistica… Come e anche facile constatare come îl Leopardi sta îl culmine della linea poetica italiana iniziatasi con la crisi preromantica e sviluppatasi în un romanticismo neoclassico di originalită squisita e potente…" 102.

Gândirea lui Giacomo Leopardi, cu toate afirmaţiile sale, nu se poate ordona într-un sistem rigid. Ea a fluctuat, urmând meandrele caracteristice romantismului. Lirismul primordial a interferat totdeauna filosofarea, discordanţa, lipsa de omogenitate a gândirii poetului. În realitate Giacomo Leopardi a vrut să-şi instaleze „sistemul" filosofic sub semnul iluminist al noilor cuceriri ale ştiinţei, combătând curentele idealiste, ridicând deasupra cercetărilor raţiunea, controlatoare a adevărurilor. El acorda spiritului libertatea de căutare, dincolo de dogme, fie ele chiar spiritualiste, căutând să obiectivizeze datele şi adevărul transmis de realitatea înconjurătoare. Dar există în sistemul său filosofic, anticipând „cazul" literar al unui alt mare liric italian, Giovanni Pascoli, imense lacune pe care nu le-a putut umple materialitatea recunoscută a materiei, mari întrebări, cărora la începutul secolului al XIX-lea ştiinţele pozitive nu le putuseră încă

răspunde. După cum în meditaţia leopardiană a existat, ca şi la Pascoli, un moment de echilibru, caracterizat prin negaţia agnostică a romantismului, o tentativă de a se distruge datele realităţii, pentru o căutare nouă, dincolo de materialitate, în metafizică. Natura îi putuse oferi, pozitiv, o singură realitate – moartea. Ea purifică şi strânge solidar umanitatea, ca în *Ginestra*. La fel, durerea, cu inevitabila marea ei experienţă, înfrăţeşte. Sub semnul durerii este însufleţit întregul univers, egalizând umanitatea, înclinând spre contemplarea fenomenelor naturii, acordând până la urmă seninătatea dată de renunţare. El a putut teoretiza, în oscilanta sa filosofie despre iluziile necesare. El va fi mai mult un observator psihologic decât un ordonator de sisteme. Inima omenească nu va avea pentru el mistere. El nu poate fi un autor de tratate filosofice, va rămâne totdeauna un artist. Asemenea concluzii care pot fi ale fiecărui cititor atant al operei sale integrale, contrastează cu notaţiile care pot fi surprinse în *Zibaldone* şi îi care tânărul filosof nu se sfieşte deloc, în a-şi dimensiona şi caracteriza sistemul: „... Il mio sistema introduce non solo uno sectticismo ragionato e dimostrato, mă tale che, secondo il mio sistema, la ragione umană per qualsivoglia progresso possibile, non potră mai spogliarsi di questo sectticismo; anzi esso contiene il vero, e şi dimostra che la nostra ragione, non puo absolutamente trovare il vero se non dubitando; ch el la şi allontana dai vero ogni volta che giudica con certezza; e che non solo îl dubbio giova a scoprire il vero (secondo îl principio di Cartesio ecc.) mă il vero consiste essenzialmente nel dubbio, e chi dubita, să le să îl piu che şi possa sapere..." 103 Scepticismul său va dizolva întreaga încărcătură de învăţături şi de dogme transmise din trecut, va lăsa fără răspuns marile întrebări, va întoarce pe filosoful „sceptic Spre acele fiinţe primordiale, a căror fantazie nu este zăgăzuită de intelectualismul dobândit, ridicându-se ca pastorul rătăcitor în pustiurile Asiei, spre originea creaţiei. Scepticismul nu va putea dezvălui adevărurile oculte din indescifrabila Natură. Intelectualismul a fost înfrânt de romantism, care putea închide toată realitatea în eu, poeţii intuind şi transmiţând ecourile lumilor misterioase ale Infinitului necunoscut.

Gândirea sceptică a filosofului Leopardi putea să despoaie lumea de frumuseţe, dar nu de mister. Dar „durerea" filosofiei sale, atât de intim subiectivă în experimentarea sa, el putuse s-o răsfrângă asupra întregului univers.

Un ilustru estetician ca Benedetto Croce putea să infirme sistemul leopardian, considerându-l pseudofilozofic, o reflectare permanentă a stărilor sufleteşti, o *storia di anima*. Vibraţia lirică şi tristeţea leopardiană au interferat acel simetric raport dintre gânditor şi artist, acordând literaturii capodoperele *Cânturilor*. Complexitatea gândirii leopardiene a fost totdeauna secunda poeticii, iar existenţialismul vremurilor noastre îşi poate găsi un precursor conştient în Leopardi, afirmator al tragismului existenţei care nu-şi poate explica finalitatea universului. Facultatea de a raţiona fusese, pentru adolescentul înclinat la masa studiului din Recanati, o primă justificare, intelectual superbă, a misiunii umane, acordând conştiinţei raţionale posibilitatea de a se elibera, de a-şi putea construi un univers ordonat. Viaţa nu-i apărea iniţial ca un edificiu ridicat de speculaţii metafizice, ci o contracţie armonică, ale cărei legi de echilibru puteau să fie cunoscute.

De altfel este absolut sigur că în concepţia leopardiană, a „filosofa" nu însemna a fi un constructor de elevate sisteme, ci a demonstra mai mult capacităţi intelectuale care să poată îngădui explicarea cauzelor lucrurilor. Descoperind, sub legea sceptică a raţiunii, cauzele originare, Leopardi a făcut să ţâşnească întreaga sa capacitate de experimentator. Filosofia sa derivă din viaţa sa, pesimismul său este al tânărului artist care dev. ine treptat conştient de tot ce înseamnă durerea şi duritatea trăirii, destrămarea tuturor vălurilor pe care iluzia le aşterne asupra lucrurilor. Mai târziu, când Leopardi va fi cu totul conştient de valoarea personalităţii şi propriei sale opere, el se va ridica cu violenţă împotriva acelora care vor încerca să explice pesimismul său prin cauza stării precare a sănătăţii sau a lipsei de mijloace materiale. Asemenea protest viguros este exprimat în scrisoarea adresată la 24 mai 1832 lui de Sinner, în care acuză pe aceia care voiesc să dea o explicaţie „medicală" caracterului filosofiei şi literaturii sale. Filosofia „disperării" el a îmbrăţişat-o, ca pe un rezultat ultim al „cercetărilor" şi sunt adevăraţi laşi acei oameni „qui ont besoin d'etre persuades du merite de l'existence, que Fon a voulu considerer mes opinions philosophiques comme le rezultat de mes souffrances particulieres, et que Fon s-obstine a attribuer a mes circostances materielles ce cu'că ne doit cu'a mon entendement. Avânt de mourir je vais protester contre cette invention de la faiblesse et de la vulgarite, et prier mes lecteurs de s-attacher a détruire mes

observations et mes raisonnements plutot que d'accuser mes maladies…" 104 Leopardi putea estima raţiunea ca primul stimul al cunoaşterii şi interferând zona scepticismului, ajungea la concluzii pesimiste, urmând drumul atâta de aspru al adevărului. Această filosofie, cum Leopardi va însemna la 2 ianuarie 1829, în *Zibaldone* nu conduce însă la mizantropie, cum poate să-i apară unui observator superficial. Ci, dimpotrivă, vrea să demonstreze că oamenii nu au motive a se urî, căci ei nu sunt, reciproc, cauzele relelor pe care le îndură umanitatea: „… La mia filosofia fa rea d'ogni cosa la natura, e discolpendo gli uomini totalmente, rivolge l'odio, o s-o non altro îl iamento, a principio piu alto, all'origine vera dei Mali dei vivenţi…" 10S. Natura este o forţă vastă, care transcende întregul univers, fiind marele vinovat în absoluta ei indiferenţă. Omul va lupta totdeauna împotriva oarbei sale puteri, sfinxul imobil pe care nu-l poate înduplecа nicio îndelungă lamentaţie umană. Pesimismul cosmic leopardian este una din cele mai revelante şi originale caracteristici ale poeziei sale majore: Natura a fost clementă numai în Paradisul iniţial. Scopul filosofiei în concepţia mărturisită a lui Leopardi este de a găsi raţiunea adevărului şi, aşa cum se desprinde dintr-o notă din *Zibaldone* poezia care caută frumosul şi filosofia care caută adevărul sunt cele mai *aţfini facoltă* între ele, „tanto che il sommo filosofo e sommemente disposto a esseresommo poeta e viceversa. Esse sono la sommită dello spirito umano…" 106

Dar Leopardi va cunoaşte şi profunda „plictiseala" (*la noia*) metafizică, generată de lucidul său scepticism care îi limitează cunoaşterea şi lipsa de finalitate explicabilă a întregului univers. Ordinea acestui univers este strâmbă, sensul este întors şi ateu, acesta este diagnosticul disperat pus de tinereţea lui Leopardi. Când s-au putut ridica întrebări relative la autonomia sistemului leopardian sau la sublinierea existenţei unei surse filosofice dată de însuşirea unor noţiuni şi filtrarea lor prin experienţa proprie. A converti lirismul în filosofie, a avea posibilitatea de a fugi din starea lirică, din sine însuşi pentru a se obiectiviza, i-a fost cu neputinţă aceluia care a rămas totdeauna, în primul rând, un poet.

Ideile filosofice leopardiene sunt în realitate opinii lirice, referitoare totdeauna la legea introspecţiei, la propriul eu, neridicându-se la legi generale, la sinteze. Impulsurile de gândire se datorează declanşării resorturilor lirice. În el există unitatea spirituală

care nu poate fi sfărâmată de nicio analiză, filosoful şi poetul se copătrund, formează o coloană monolitică. Nu trebuie să se filosofeze este ultima concluzie a filosofiei perfecte, pe care o exprimă Leopardi în *Dialogo di Timandro e di Cleandro*, considerând că este cu neputinţă ca activitatea omenească să fie înţeleasă, ca şi Natura, în întregul ei ansamblu. Raţiunea distruge iluzia, conducându-l pe om la adevăr şi „filosofia" lui Leopardi poate fi şi o lungă, lucidă lamentaţie lângă înmormântarea iluziilor. El intuieşte lumea, circulând pe lângă adevăruri, nu poate niciodată să devină un gânditor abstract, neînfiorat de participare. Neputându-se obiectiviza, neputând să se elibereze de flăcările interioare, Leopardi nu a putut să se ridice spre generalizări de concepţie. Dacă filosofie înseamnă ridicarea lirismului a istoriei şi experienţei proprii la înălţimi conceptuale, atunci Leopardi a putut „filosofa", fiind însă totdeauna mai mult un contemplator decât un gânditor.

Iniţial Leopardi considera rousseau-ist că natura a creat pe oameni egali şi fericiţi, ea fiind echivalentă şi cu frumuseţea, depăşind prin măreţia ei raţiunea, raţiunea fiind moartea, iar natura fiind egală cu viaţa. Mai târziu scepticismul şi experienţa leopardiană vor declara Natura drept cauză primă a relelor omului şi vieţii. Leopardi va ajunge pe treapta cea mai înaltă a lucidităţii sale sceptice când va arăta (în *Zibaldone*) că oamenii nu mai au nimic de sperat, nici în viaţă „nici după moarte. Omul nu este responsabil niciodată, el este totdeauna o victimă. Pesimismul leopardian este descoperirea aceasta raţională a imensului abis care există între subiectivismul omului doritor de a trăi integral şi armonic, păstrându-şi speranţele şi iluziile intacte, deci între fervoarea sa vitală şi ordinea aspră, obiectivă a universului înconjurător, dezumanizat, neconstruit la o scară antropomorfică. Leopardi îndrăzneşte să releve omului dimensiunile sale, dezvăluindu-i le adevărul integral, după moartea ultimelor iluzii. Iniţial Leopardi crezuse în marile valori ale spiritului şi în viaţă. Dar pentru el viaţa a fost durere, durerea care i-a permis să privească în faţă acea forţă malefică care îndurerează întregul univers, şi care poate să fie învinsă numai cunoscându-i prezenţa, acceptând-o stoic, ca o lege generală, şi încercând să fie depăşită printr-o intensă activitate. = „... Tutto e male. Cioc tutto quello che e, e male, che ciascuna cosa asista e un male; ciascuna cosa asiste per fin di male; Fesistenza e un male e ordinata al male: îl fine del Puniverso e il male; l'ordine e lo

stato, le leggi, l'andamento naturale d. cât universo non sono altro chemale, ne diretti ad altro che al male… Questo sistema non ardirei pero estenderlo a dire che l'universo asistente e il peggiore degli univerşi possibili, sostituendo cosi al Fottimismo îl pessimismo. Chipiu conoscere i limiti delle possibilită…" 107. Leopardi ajunge astfel în zona ultimă a coborârii spre deziluzia istorică şi existenţială. Concepţia aceasta pesimistă nu va fi însă niciodată nihilistă. Totul este nimic pe lume, chiar şi disperarea şi durerea, va mai afirma şi altă dată, într-o altă notă din *Zibaldone*, Leopardi, dar poezia sa este compensatoare unor asemenea afirmaţii. Arta va ilumina pesimismul leopardian, cristalizat în versurile care nu vor fi şterse niciodată din memoria lucidă a oamenilor, care îşi pot recunoaşte, în prisma lor poliedrică, razele negre ale neliniştii lor. Leopardi contestă universul existent în numele lucidităţii pe care vrea s-o ridice la rangul de filosofie sceptică şi limitează facultăţile umane în transformarea măcar parţială a acestui univers, pe care nu-l poate mişca din ordinea sa strâmbă, antiumană, nicio energie a omului. Dar Leopardi pentru totdeauna deplânge soarta umană, atunci când se arată a fi înspăimântat de a se afla condamnat într-un univers gol, într-un univers ostil. Dar marea forţă a artei leopardiene este că aproape totdeauna realizează în mintea şi sufletul aceluia căruia i se adresează efecte contrarii afirmaţiilor pe care le face poetul şi pe care poezia sa le transfigurează când se transmite oamenilor. Deşi el declară ca iluzii iubirea, gloria, virtutea, forţa poeziei te face să aspiri către ele. Niciodată pesimismul leopardian nu este monoton, varietatea, gradaţiunile lui excepţionale îl fac pe cititor să urmărească înfrigurat impresiile angoasei leopardiene, care vor trezi totdeauna vastele ecouri ale recepţiei lor de către cei mai moderni, ultimii cetitori.

Emoţia va face totdeauna să vibreze fiecare vers îndurerat al lui Leopardi dând conştiinţa de corespondenţă dureroasă între destinele umane.

Se poate vorbi, desigur, de caracterul materialist al metafizicii lui Leopardi, de gnoseologia sa sensistică, de o tendenţiozitate desigur pesimistă a principiilor sale etice, dar toate aceste caracteristici aparţin nu sistemului ordonat al unei concepţii organice, ci sunt totdeauna oglinzi ale sufletului şi ale melancoliei unui prea sensibil poet. „Filosofia" leopardiană este mai mult un sentiment în stare potenţială poetică. Filosofia leopardiană este limfa vieţii unui poet care

încearcă perpetuu să se cunoască pe sine însuşi, să se descrie, pentru a aduce în faţa oamenilor o mare experienţă, o profundă sensibilitate. Antonio Gramsci explica pesimismul leopardian printr-o reflectare a unei profunde crize de tranziţie: „Nel Leopardi şi trova, în forma estremamente drammatica, la crisi di transizione verso l'uomo moderno, l'abbandono critico delle vecchi concesioni transcendentali senza che ancora şi sta trovato un *ubi consistam* morale e intellettuale nuovo, che dia la stessa certezza di cio che şi e abbandonato…" 108. Pesimismul leopardian, a cărui primă sorginte este desigur luciditatea, este interferat de încrederea în om. El acordă omului o demnitate unică chiar şi în zonele tristeţii, el consideră nefericirea umană echivalentă cu nemurirea şi crede că pământul a fost creat pentru om: „… L'infelicită nostra e una prova della nostra immortalită, considerândola per questo verso, che i bruţi e in certo modo tutti gli esseri della natura possono essere feliei e sono, noi soli non siamo ne possiamo. Ora e cosa evidente che în tutto îl nostro globo la cosa piu nobile, e che e padrona del resto, anzi quello a cui servizio pare a miile segni incontestabili che sta fatto non dico il mondo mă certo la terra, e l'uomo…" 109 Limitele materiei sunt şi limitele ideilor omului, va afirma odată Leopardi şi subtilul său materialism care se va vărsa ca un fluviu lent în marea infinită a misterului. Şi el a activat intens într-o fază iniţială a construirii gândirii sale, pentru dărâmarea concepţiilor metafizice, arătând că materia este tot ceea ce noi cunoaştem, putem cunoaşte sau concepe. Ultima filosofie posibilă este filosofia adevărului care a dezagregat iluzia. Creierul gândeşte şi nu sufletul, gândirea este produsul materiei superior organizate – se deduce dintr-o faimoasă însemnare din *Zibaldone*: „… la materia pensa e sente, p. erche tu vedi al mondo cose che pensano e sentino e tu non conosci cose che non, sieno materia; non conosci al mondo, anzi per qualunque sforzo non puoi concepire altro chematería…" no.

Ca o compensaţie în universul înfiorat de pesimism Leopardi a creat scutul iluziilor a căror forţă în susţinerea existenţei umane le-o recunoştea, cu toate loviturile date iluziilor de către raţiune. El le recunoştea o forţă extraordinară de a se reînnoi, de a se ridica din pulbere, în urma loviturilor date de experienţele trăirii îndurerate. Omul nu poate trăi fără iluzii, stimulatoarele existenţei. Ele pot împinge omul, în ciuda raţiunii inhibatoare, spre mari fapte şi opere, sub semnul aspiraţiei spre iluzii denumite plăcere, glorie, onoare,

iubire, fără de care omul nu ar fi niciodată decât un contemplator şi nu ferment activ.

Aceste „beate larve consolatorici", aceste fantome aurite ale iluziilor, în realitate au fost chei de boltă ale marilor construcţii umane. O mare iluzie a umanităţii în trecut a fost religia. Alessandro Manzoni, contemporanul său, simţea încă puternica fascinaţie a creştinismului. Pentru Leopardi creştinismul iniţial era echivalent cu catolicismul practicat în micul oraş al copilăriei, când putuse pronunţa, spre orgoliul părinţilor, mici predici, în oratoriul dedicat nobililor localnici, sub semnul dogmei riguroase în Statul Pontifical din care făcea parte Recanati. Aspiraţia sa spre contemplaţie şi infinit putuse suferi din pricina rigurozităţii practicant catolice. Religia antichităţii avea atributul clarităţii, legată de natură, concepută iniţial în armonia ei antropomorfică, fără mistere şi tenebre. Se recunoaşte Naturii panteistic, forţa de a-şi fi arhitect creator, de a fi însufleţită de trăire, de o curgere mereu reînnoită, cu o forţă universală care transcende. Anticii credeau în materialitatea întregului univers şi considerau viaţa pe pământ fericirea, pentru creştini lumea şi viaţa aceasta erau valea plângerii, fericirea fiind acordată în iluzoria trăire a lumii de dincolo.

Creştinismul, ca o consecinţă, a putut să-i facă pe om „inattivo, contemplativo, disposto a subire la tirannia" m. Şi Leopardi avea să afirme mai departe că religia nu a ameliorat lumea, în care predomină războaiele, nedreptatea, cruzimile, în care totdeauna învinge forţa brutală: „... la sola religione che consideri come male quello che naturalmente e, fu, e sară sempre bene (bellezza, giovinezza, riochezza, feilicită) e che considera pericolose fruti di peccato..." 112 Leopardi neagă posibilitatea de a se deduce din existenţa universului existenţa unei fiinţe infinite, Dumnezeu creator al universului, neputându-se proba experimental infinitul spaţial şi temporal al unei asemenea făpturi, inexistente la perceperea simţurilor, în timp ce lumea este sensibilă, perceptibilă. El recunoaşte critic catolicismului forţa conservatoare, facultatea primordială de a respinge orice suflu inovator, birocratismul imens al organizării dogmatice care creşte proporţional cu descreşterea implicită a credinţei. Respingând „făgăduiala11, imensa iluzie a vieţii viitoare, Leopardi reproşează creştinismului facultatea de a înspăimânta pe oameni, distrugând frumuseţea, măreţia, viaţa acestei lumi, aruncându-i pe oameni în pasivitatea contemplaţiei. El acuză creştinismul de a fi dărâmat

coloanele de frumuseţe ale antichităţii împingând lumea spre o nouă barbarie. Cetatea celestă a Ierusalimului a fost edificată pe ruinele splendidelor cetăţi terestre pe care le-a ridicat omenirea în trecutul Atenei şi al Romei: „... la sua forza fu tutta tetra e malinconica în paragone della freschezza, della bellezza, allegria e varietă della vita antica..." m. Creştinismul are semnificaţia coborârii pe scara valorilor marilor virtuţi clasice, de tipuri plutarchiene. Adversar sensibilităţii umane, creştinismul este şi contrar naturii ei, iar Leopardi poate să fie considerat la un pol opus lui Dante Alighieri. Detaşarea poetului de practicile religioase ale adolescenţei s-a produs fără o criză cutremurătoare şi sub semnul unor lecturi iluministe din Rousseau, Voltaire sau Holbach. În noua sa înţelegere, iluzia religiei trebuie să fie îndepărtată, iar *Ginestra* avea să fie simbolul căii noi a omului care luptă împotriva naturii adverse, dar şi împotriva oricărei providenţe creştine. Pentru el atitudinea estetică şi încrederea implicită în poezie vor fi puternicele, ultimele iluzii, în a căror forţă compensatoare va crede totdeauna. Pentru el arta cuprinde în sfera ei, întreaga încărcătură de energie de care este capabil un om. Pentru el arta este nexv (a echivalentă cu paroxismul dat de uriaşa descărcare de forţe spirituale umane de perfectă „stare de graţie", magica fort – care poate târî pe omul care aspiră la drumul poeziei. Aşa dar pentru marele poet Giacomo Leopardi, al cărui suflet nu a fost brăzdat de fulgerele creştinismului, arta. este suprema iluzie, aceea care încă nu I-a înşelat. El crede în autonomia şi în valoarea artei, transcende dualismul dintre formă şi conţinut, considerându-le în fuziune armonică, indestructibilă. Arta poate stabili punţi de legătură cu întregul univers şi poate să concilieze pe om cu natura. Iar misiunea ei principală este de a-l stimula pe om către trăirea în viaţa intensă de pe planeta căreia îi aparţine. Omul urând inactivitatea, este eliberat de pasivitate prin dinamismul artei. Leopardi preconiza în artă surprinderea momentului în care se manifesta un echilibru între meditaţie şi lirism, între poezie şi filosofie. El va considera de altfel că există excepţionale afinităţi între filosofie şi poezie, deşi una are drept misiune primordială căutarea adevărului iar alta a frumosului: „La poesia e la filosofia sono entrambe del pari quasi le sommită dell'umano spirito, le piu nobili ele piu dificili facoltă a cui possa applicarsi Pingegno umano..." 114. Leopardi recunoaşte artei marea forţă de a construi frumuseţea, de a putea covârşi sensibilitatea umană, chiar atunci când

reprezintă valori negative ale vieţii. Rândurile din *Zibaldone*, care închid această afirmaţie, constituie o excepţională apărare a propriei poezii, o justificare profundă, luminoasă a pesimismului lucid, care face apel la energia oamenilor, la încordarea lor spre perpetua activitate: „Hanno questo di proprio le opere di genio, che quando anche rappresentino al vivo la nulità delle cose, quando anche dimostrino evidentemente e faceiano sentire Pinevitabile înfelicită della vita, quando anche esprimano le piu terribili disperazioni, tuttavia ad un'anima grande che si trovi anche in uno stato di estremo abbattimento, disinganno, nullită, noia e *mortifere* dizgrazie (sta che appartengano alle alte e forti passioni, sta a qualunque altra cosa), servono sempre di consolazione, raccendono Pentusiasmo, e non trattando ne rappresentando altro che la morte, le rendono almeno momentaneanvente, quella vita che aveva pierduta…" 115

Leopardi a mai revenit asupra forţei consolatoare a poeziei faţă de om care niciodată nu va putea fi mulţumit de propria-i condiţie umană, considerându-se o fiinţă perfectă căruia i se refuză fericirea. Leopardi putea să ajungă la concluzia amară că omul este *un* être *souffrant* şi că venirea lui pe lume nu este de a se bucura de viaţă, ci de a o perpetua. Egoismul poate să fii. e considerat elementul fundamental al oricărei pasiuni omeneşti, necesar societăţii contemporane, dar împingând-o spre aneantizare. Acela care nu este egoist şi mizantrop (de altfel adevăraţii mizantropi nu sunt solitari) va cădea inevitabil pradă celei mai sterile dintre pasiunile umane, plictiseala, *la noia*: „… figlia della nullită, cosi e madre del nulla – giacche non solo e sterile per se mă rende tale tutto cio a cui şi mesce o avvi. cina…" 116. Cuvântul acesta *Noia* revine frecvent în imensul *Zibaldone* şi Leopardi îi recunoaşte facultatea de a fi ca aerul care pătrunde în orice gol, pe care îl lasă dispariţia unui sentiment de durere sau de plăcere. La *noia* poate să fie cunoscută numai de marile sensibilităţi. A nu putea fi un mulţumit locuitor al pământului, a acuza întregul univers indiferent, a încerca sentimentul plictisului universal este un semn nobil al măreţiei spiritului uman: „piu puo lo spirito în alcuno, piu la noia e frequente, penosa e terribile" *n*? Ea nu este, nu poate fi cunoscută de toţi oamenii, Iar *la noia*, acest sentiment de marasm complet nu este caracteristică decât omului modern. Anticii nu o putuseră cunoaşte, lor fiindu-le proprie şi reală, fericirea. Pentru Leopardi fericirea nu poate fi contingenţă adevărului şi realităţii, deşi

omul nu poate aspira decât spre o fericire terestră. Dar niciun muritor nu poate să fie fericit pentru că natura vitregă a dăruit oamenilor „necesitatea", aspiraţia spre fericire, dar nu i-a dăruit niciodată mijloacele pentru a o putea atinge. Fiind. echivalată în limita ei ultimă cu plăcerea, fericirea nu poate fi atinsă niciodată în prezent, ea rămâne o perpetuă aspiraţie umană, înscrisă întotdeauna în viitor. Ea se înscrie în cercul magic al imaginaţiei, este interferată de filonul evanescent al iluziilor. În realitate numai spiritele mediocre pot estima că au ajuns la atingerea unei asemenea vane iluzii, sufletele mari, spiritele neliniştite pot cunoaşte numai negativul fericirii, adică pot aspira să nu fie nefericiţi, rămânând într-un echilibru senin acordat de cunoaşterea lucidă a imposibilităţii de a fi fericit. A fi activ în permanenţă înseamnă a nu fi nefericit, activitatea atenuând, în tensiune, sensul infinit al nefericirii. A fi activ înseamnă a-ţi demonstra şi amorul propriu, o altă puternică, nobilă iluzie, acordată de încrederea în propria-ţi activitate, în propria-ţi valoare. Această conştiinţă de propria-ţi valoare te îndeamnă şi spre drumul aspiraţiei către glorie, care nu trebuie să fie ostentativă, ci simţită în tăcerea cabinetului de lucru, ca un stimul activ către noi acţiuni, către noi speranţe. Pentru că numai atunci ea păstrează „la forza del Pillusione, sola forza ch essa abbia..." 11S. Dar, ca orice plăcere, de departe poate să apară magnifică, de aproape, minimă, aridă, nulă. Este clar că şi o asemenea părere intră tot în sfera de afirmare puternică a propriei personalităţi, Leopardi, nefăcând niciodată abstracţie de subiectivism, interferat cu o opinie mai valoroasă despre propria-i operă. Dar, cu toată această înclinare a universului către propria-i fiinţă, nu se poate face afirmaţia că Leopardi a fost un egoist, care a crezut puternic numai în geniul propriu, excluzând pe contemporani din templul artelor. El a putut să subscrie la o teorie a *amorului propriu*, a iubirii de sine, a aspiraţiei spre existenţă. A putut considera de exemplu sinuciderea ca cel mai oribil lucru pe care l-ar putea face un tânăr şi moartea I-a obsedat, înfiorându-l, făcând-o să circule frecvent în notaţiile lui, cu o teribilă neliniște. Aprehensiunea lui faţă de neantul absolut, în care moartea îl precipită pe om, cunoaşte o singură excepţie atunci când considera că se poate muri pentru patrie şi pentru cucerirea gloriei, atunci moartea ar fi purtat cu ea pecetea nemuririi: „... Ls vita umană non fu mai piu felice che quando fu stimata poter esser bella e dolce anche la morte, ne mai gli uomini vissero piu volentieri che quando furono

apparecchiati e desiderosi di morire p.er la patria e per la gloria…" 119 Şi moartea nu poate să fie considerată un rău pentru acela care nu mai este un tânăr încărcat cu iluzii, ci o eliberatoare a omului de toate relele, în primul rând distrugând toate dorinţele omului. Un asemenea adevăr afirmat, demonstrator al labilităţii condiţiei umane, al caducităţii tuturor iluziilor, se impunea tot mai mult, echivalent cu conştiinţa frustrării totale a omului în faţa vieţii, în faţa societăţii. În lumea plină de erori misiunea primă a omului este de-a cunoaşte adevărul şi este deplorabil, va scrie Leopardi, că omul care are o viaţă atât de scurtă, trebuie să întrebuinţeze cea mai mare parte a ei pentru a elimina erorile transmise, decât de a urma calea reală a adevărului. Care poate fi considerat drept adevăr absolut numai în constatarea că totul este relativ.

Amorul propriu, conştiinţa de propria valoare este proporţional cu intensitatea vitală. El este diferenţiat de egoism, echivalat cu amorul propriu fără de iluzii, amorul propriu este flacăra arzătoare, iar egoismul suflarea de gheaţă. Iubirea şi nu egoismul constituie principiul vital al naturii, îl „massimo Dio", considerat astfel pentru intensitatea cu care îşi exercită forţa asupra făpturilor şi existenţei. Iubirea şi moartea sunt singurele lucruri frumoase pe car. ele are lumea, singurele demne să fie dorite de demnitatea omului, îi scrisese Giacomo Leopardi necredincioasei Fanny Tărgioni Tozzetti, iar în *Zibaldone* mai limpede îşi mărturisea aderenţa totală la un asemenea puternic sentiment: „Io non ho mai sentito tanto da vivere quanto amando, benche tutto îl resto del mondo fosse per me come morto. L'amore e la vita e il principio vivificante della natura, come l'odio îi principio distruggente e mortale…" 120

Durerea dată de iubire este stimulatoare a vieţii. Durerea vieţii şi-a găsit în Leopardi un mare poet, I-a îndemnat pe drumul aspru al artei. Din ruinele tuturor iluziilor Leopardi şi-a regăsit totdeauna inima în care a răsunat nefericirea alături de poezie, descărcându-i marile energii creatoare, stimulându-l spre încredere în mângâierea dată de cânt. Pesimismul nu a devenit niciodată negaţie a creaţiei, nu a stins niciodată flacăra care ardea fără să mistuiască proteicul suflet leopardian. Durerea transfigurată în artă a devenit voce din plânsul universal, dar şi glas de clopot profund îndemnând la perpetua activitate.

POEZIA

CANTI

Poezia leopardiană este echivalentă cu lirismul cel mai direct, necunoscând ordini prestabilite, ţâşnind ca marile fântâni arteziene, cu profunde izvoare subterane, exprimând bătaia vastă a inimii, în toată puritatea ei genuină, ecou sonor al freamătului universal. Vocea poeziei leopardiene este unisonă cu marele cor al lumii, în solemnitatea şi religiozitatea naturii, a durerii, a caducităţii omului. Sublimitatea liricii leopardiene consta în excepţionala ei însuşire, de a ridica în zborul cel mai înalt, spre meditaţie şi seninătate, biata făptură umană pe care durerea a putut-o coborî spre prostraţie dar niciodată doborî definitiv. Exaltarea lirică a condiţiei umane constă în acceptarea până la urmă echilibrată a precarităţii şi adversităţii lumii, dar nu şi a înfrângerii omului, care-şi poate covârşi sentimentele şi destinul advers. Liricul leopardian, în cele două ipostaze antitetice, a iubi viaţa şi a-i fi difident, cunoaşte în final fuziunea plasmatică, de zone de umbre şi lumini, definind romantismul. Pendularea lirică leopardiană va fi totdeauna între polii optimism-pesimism, omogenizaţi, unitari ca şi bătaia unanimă a inimii, care se bucură şi este neliniştită, concomitent. Unitatea lirică a operei lui Leopardi este o calitate mirifică a sa, rătăcitorul poet din deşerturile grandioase ale Asiei, călătorul înfiorat de focurile telurice ale Vezuviului. Gândurile sobre ale liricului, totdeauna lucid în faţa năprasnicelor probleme ale universului, în fuziune cu sentimentele arzătoare, se echilibrează în cea mai armonică şi ponderată, cristalină formă. Ei are forţa magică a poetului care pătrunde în miezul secret al lucrurilor, profunda intuiţie care este un dar al uriaşei lui sensibilităţi, el are marea forţă de a adera totdeauna condiţiei umane, cu toată spontaneitatea. Impresiile sale, pe care le transfigurează în notaţii imediate, lirice sunt percepţii instantanee ale realităţii originare, ale setei sale de viaţă, ale dorinţei de a se simţi o picătură din imensul fluviu uman care străbate harta istoriei. Un asemenea freamăt vital I-a agitat totdeauna pe sensibilul poet, chiar în orele sumbre ale tragicei, scurtei sale existenţe, când durerea îi era singurul astru negru la orizont.

În cazul literar al lui Giacomo Leopardi se poate vorbi de *panlirismul* său, de echivalarea poeziei numai în ipostaza ei lirică. Chiar şi patrimoniul clasic al antichităţii a fost tezaurizat de poet ca aport la zestrea sa romantică, lectura şi comentariul clasicilor fiind totdeauna ale unui neliniştit spirit şi cititor romantic. Totdeauna opera de artă

leopardiană se ridică pe o bază acordată de existenţă. Privind în interior, incitat de raportul dintre sufletul propriu şi lume, Leopardi şi-a ascultat totdeauna vocile din adânc, transcriindu-le, concret, existenţial. Scrisoarea pomenită din 5 martie 1824 către Giusepe Melchiori descifrează o asemenea metodologie: „... Io non ho scritto în mia vita se non pochissime e brevi poésie. Nello scriverle non ho mai seguito altro che un'ispirazione (o frenesia) sopragiungendo la quale, în duc minuti io formavo îl disegno e la distribuzione di tutto îl componi mento..." 121 Această „frenezie" lirică era dată de sondarea în straturile interioare, de patosul adeziunii la subiect totdeauna aflat sub cel mai uman semn. Vibraţia interioară a generat totdeauna poezia lirică, eul fiind marele nucleu de la care iradiază prin fisurare continuă emoţiile. În fundul sufletului leopardian au rămas totdeauna nealterate datele primordiale ale vieţii, ca un inalterabil tezaur. Existenţa tristă leopardiană s-a reflectat în literatura sa, modelându-se după tiparele proprii, sparte ulterior pentru a fi păstrată unicitatea expresiei, originalitatea formei de artă. Poate că în niciun alt caz literar arta nu a fost mai profund străbătută de filonul biografic ca în cazul lui Leopardi, care dintre toţi eroii posibili pe care îi oferea contemporaneităţii, s-a preferat, romantic, totdeauna pe sine. Nu a evadat din social, dar marile oglinzi ale poeziei le-a folosit esenţial pentru propria-i reflectare. Poetica leopardiană poate, fără nicio îndoială, să fie estimată ca o poetică a personalităţii, în sensul romantic al acestei afirmaţii, în sensul exigenţei de absolut, în sensul prezentării integrale a eului poetic, în sensul afirmării forţei artistice. Leopardi a fost şi apărătorul înflăcărat teoretic al lirismului, al emoţiei scrisului, al etalării sensibilităţii. Pentru el unda lirică purta cu ea forţa genuină a regenerării artei, pe care bucolicii Arcadiei o rătăciseră în zone artificiale. Starea lirică este o stea fixă, călăuzitoare care poate orienta spre claritate, spre simplitate, spre vibraţia perceptibilă pentru orice om. Era o reîntoarcere spre fântânile regeneratoare ale Juvenţei, spre viile, nealteratele ei ape. Era o reîntoarcere spre filoane autentice, netraverstite, spre chipurile luminoase, fără de fard. Adevărul esenţial în poezie este totdeauna adevărul propriu eului creator. Autenticitatea minereului preţios originar, care se explorează în cele mai profunde mine sufleteşti, fuzionează cu sinceritatea originară, deplină, pentru plăsmuirea odoarelor verbului. Tensiunile focurilor interioare se descarcă sub cerurile senine, care reflectă marile lor curcubeie

voltaice, către oglinzile poeziei. Şi se încorporează cu fluiditatea plasmei limbajului poetic, căpătând sensuri noi.

Că Leopardi era liricul prin excelenţă, că el însuşi se consideră ca atare o poate demonstra şi un alt fragment surprins în *Zibaldone*, scris în perioada de reviriment a creaţiei, care a fost primăvara anului 1828, petrecută în Pisa: „… Uno de maggiori frutti che io mi propongo e spero dai miei verşi e che essi riscaldino la mia vecchiezza col calore della mia gioventu; e di assaporarii in quella età, e provar qualche reliquia de-miei sentimenti passati, messa quivi entro, per conservata e darie durata, quasi în deposito; e di commuover me stesso în rileggerli…" 122 El va fi simţit plăcerea de a-şi fi estimat propriile lucrări, contemplându-le frumuseţea şi preţurile noi, cu satisfacţia deplină de a fi creat frumosul pe lume, chiar dacă opera nu putea să fie cunoscută şi de alţii.

În alternanţa antitetică, pendulează în poezia leopardiană sensul caducităţii şi al duratei, oscilaţia între vis şi realitate, între materie şi transfigurare, între adevăr şi iluzie. Alternarea atinge şi axa spaţiului şi a timpului, între amintire şi prezent. Setea de infinit nu a fost niciodată potolită de dimensiunile „locului" leopardian, a cărui proiecţie sentimentală îi caracterizează grav sensul primordial al artei sale poetice.

Leopardi a avut deplina conştiinţa a timbrului unic al poeziei sale. În solitudinea lui au curs fântâni, melancolia lui a sfidat natura, fatalitatea nu I-a împiedicat să estimeze clipa existenţei uname, proiectată într-un univers advers şi nemărginit. Solitudinea lui a cunoscut reverberaţiile unei noi aurore. Aşa se explică şi unitatea structurală a mesajului *Ciuturilor* pe care el încerca să-i explice generoşilor săi prieteni din Toscana, cărora avea să le dedice versurile nemuritoare: „… Sia dedicat-o a voi questo libro, dove io cercavo, come şi cerca spesso colla poesia, di consacrare il mio dolore, e col quale al presente (ne posso gia dirlo senza lacrime) prendo comiato dalie lettere e dagli studi… Ho pierdut-o tutto – sono un tronco che sente e pena…" 123 în încarnarea solitudinii sale, introspecţia leopardiană „explorarea propriului piept", atinge şi zonele inefabile ale misterului. Taina poate deveni izolatului o imensă realitate care înfăşoară lucrurile sau stelele, trecând dincolo de zăgazurile pe care le pune cunoaşterii, necunoscutul infinit încă nedescifrat. Aşa cum am mai scris în neliniştea căutătorului, căruia prima dată i se descopere

neexplorate domenii de realitate, era neliniştea umană. Această sete a cunoaşterii în abis, satisfăcută de explicarea dată de poezie nu de filosofie sau de exactitatea ştiinţei, corespunde unui salt în necunoscut. Sunt oameni care percep invizibile interpenetraţii şi complexe stări, dezvăluitori ai umbrelor, „văzători" ai miezului lucrurilor, tumultuoşi „bântuiţi" în trăirea lor – singura creatoare – şi nu numai de adevărurile visului, sunt şi fiinţele calme, oprite la barierele generalei cunoaşteri, fără dorinţa de a trece „dincolo", prin spargerea zăgazurilor, prin trecerea hotarelor cognoscibilului. Ei sunt mulţumiţii contemplatori ai planetei Terra. Au existat în poezia lumii înalte porţi de bronz, la care de veacuri au bătut oamenii arzând de setea cunoaşterii, pentru a fi consolatori ai omenirii a cărei parte minoră accepta un destin de resemnare, de spaima de moarte, de mister. Aceste vibrante ecouri ale universului, poeţii în stare de veghe, vor popula golurile pe care le lasă ştiinţa cu creaţiile visurilor lor. Ei vor predica solidaritatea umană, a populaţiilor înfiorate sub atingerea infinitului exprimat în moarte, în mister. Ei vor desprinde omenirea din asemenea gigantice braţe strivitoare, relevându-i un univers clar. Va exista „teama salubră" de moarte şi mister, interferată cu atitudinea spiritului care se ridică din zone ale întunericului, proiectând asugră-le o lumină de torţă uriaşă. Din micul univers şi până la vastele desfăşurări ale marelui cosmos va fi căutarea unor asemenea poeţi a căror apropiere de micile sau marile „lucruri" le va acorda halouri fosforescente pentru a le semnala ca noi cuceriri ale spiritului uman.

Cuvintele lui Leopardi care exprimau durerea, neliniştea şi disperarea eternă aflau în *Canti* expresia lor sublimă, pentru a-şi găsi descărcarea tensională. Cuvintele leopardiene înscriau în sfera artei lor magice, sinteza unei asemenea lumi nemăsurat de disperate.

Melancolia pasională a *Cânturilor* este o imensă palpitare, un infinit suspin uman, care poate înfiora întreg universul. Leopardi putuse să fie comparat cu Shelley, contemporanul său în nefericire, asupra căruia însă prevala, prin vibraţia profundă a unei sincere dureri. Forţa „catartică" pe care o pot dobândi versurile tristeţei leopardiene, consolatoare în finalitatea lor, putuse să fie recunoscuta într-un important studiu, din 1844, al lui Sainte-Beuve, care-l înscria precis pe scriitorul italian în rama gigantică a titanismului romantic european, recunoscându-i scepticismul raţional şi geometria clasică a verbului. Voce „exemplară", voce profundă a unei epoci de criză şi de

tranziţie, vocea unei excepţionale sensibilităţi poetice şi umane, versurile lui Leopardi au putut să fie comparate, prin tensiunea lor energetică, cu versurile de furtună ale *Divinei Comedii*, iar prin freamătul sentimental cu palpitarea *Rimelor* lui Francesco Petrarca. Poezia lui Leopardi nu a fost o poezie vaporoasă, evanescentă, realitatea nu şi-a şters, contururile în aura de vis care le-a învăluit. Subiectivismul şi obiectivismul, poezia şi filosofia au fuzionat în reverberaţiile artei sale, care a fost totdeauna fidelă înaltelor, austerelor sale idealuri. A existat la Leopardi candoarea negaţiei, revelarea condiţiei esenţiale a naturii şi a durerii, în echilibrul dintre perpetua explorare interioară şi revărsarea sa obiectivă, în exterior, contrastul dialectic între „la mente che gela e il cuore che avvampa" ...125. Aspectul acesta caracteristic al durerii transfigurate şi purificate, al unui „pessimismo equilibrato e redento da una segreta invincibile fede noi; valori piu alţi della vita, faceva şi chei *Canti* entrassero a poco a poco nella considerazione di opera classica..." 126

Leopardi a încercat totdeauna să atingă adâncurile realităţii, s-o cristalizeze, s-o pietrifice în versurile sale. El a difuzat şi încrederea sa în iluzii umane, pe care le-a considerat ca entităţi concrete, recunoscând în final negaţia atingerii unor asemenea trepte, care să se ridice spre absolut. Ritmul logic al *Cânturilor* are fluenţa melodiei intonată la ţărmurile suferinţei, lângă taina durerii în contemplaţie mută a mării existenţei. Decantarea tuturor pulberilor aflate în suspensie, ca într-o rază de soare, purifică esenţial durerea, umanizând-iO. „Egli esprime nella sua poesia e nel suo dolore e nella sua disperazione stessa, l'amore di cui e pieno e caldo il suo cuore per la sua vita ei suoi doni-dolore e disperazione che non fan che renderlo piu grande, quell amore, e piu bella la sua poesia essenziale, pura, nelle suc altezze supreme, di ogni intrusione di qualită personale e interessata come poche altre furono mai pure ed essenziale..." 127

Sinteza între gândire şi sentiment, între meditaţie şi emoţie duce la unitate estetică şi proclamă în acelaşi timp marea forţă etică a *Ciuturilor*. Iar materia, verbul capătă, în cizelări şi recizelări, transparenţa alabastrului lângă care sunt plimbate lumini. Modulaţiile *Cânturilor* vor transcende oglindirea interioară a dramei personale spre sensuri universale, mitul iluziilor ajungând să fie echivalent cu arta.

Volumul rr. ic al *Cânturilor* este deschis de trâmbiţele canţonei,

All' *Italia*, în care emulul lui Petrarca, tânărul de douăzeci de ani, clamează crezul său de italienitate. Se cântă trecutul de glorie al unei mari ţări căzută în prostraţie, se reevocă grandori. Este într-adevăr profundă fervoarea celebrării italice şi adânc sinceră în transcenderea tristeţei, pentru exaltarea patriei. Meditând asupra istoriei, Leopardi caută corespondenţe în contemporaneitate închinându-şi versurile tineretului, totdeauna neliniştit şi plin de elanuri. Canţona demonstrează solidele cunoştinţe ale poetului despre antichitatea clasică, excepţionala abilitate artistică, de a şti să aleagă trăsăturile cele mai interesante ale unor elemente pe care le transmitea de-a lungul istoriei, poezia cetăţenească. Locul comun, patria coborâtă în pulbere în prezent, glorioasă în trecut, este tratat cu un freamăt pasional, cu o exuberanţă vulcanică, având o mare încărcătură emoţională. Leopardi, de la prima sa încercare real artistică dovedeşte cunoaştere de maestru, izbutind să echilibreze savant elementele literar tradiţionale în tratarea sa modern romantică. El izbuteşte să personifice o Italie vie, smulgând-o din regatul fix al entităţilor abstracte. Nenorocirile Italiei îl emoţionează profund pe tânărul patriot, care poate să aspire emblematic spre moarte, sângele lui, cucerind astfel magica facultate de a putea aprinde mari flăcări în piepturile italice. Contrastul dintre trecut şi prezent este sesizat cu toată furia de care este apt un temperament poetic dinamic, care izbuteşte să afle accente sublime în evocarea tribulaţiilor Patriei. Strigătul lui Leopardi din sălbaticul, solitarul burg Recanati a putut să răsune peste tot pământul Peninsulei. Aşa cum avea să scrie Luigi Settembrini „queste parole sono state vero fuoco; le abbiamo ripetute noi, ele hanno ripetute morendo coloro che sono caduti per la care e sacra, patria nostra…" 128 Pietro Giordani le compara cu focul electric, cenzorii oficiali le semnalau „veninul" şi spiritul de fatal liberalism, iar chiar în îndepărtatul an 1856, la Reggio Calabria avea să fie amendat cu o mie de ducaţi un bărbier Pietro Merlino, vinovat de a deţine o carte intitulată *Cântecele* lui Giacomo Leopardi!

Speranţa în destinul viitor al patriei însufleţeşte fiecare vers al canţonei, iar accentele poetului, atunci când evocă cu invidie eroii care au căzut pentru patrie, atunci când voieşte să rămână el singur luptător, sunt inspirate de un rar spirit cetăţenesc, sunt accentele virile ale unei mari energii descătuşate. Canţona este prima revelatorie mărturisire a rarelor facultăţi poetice ale unui tânăr care vrea să uite

totul în afară de patrie. Lirica eroică şi-a putut găsi în Leopardi un mare ecou receptiv. Canţona poate fi şi o lungă prosopopee în încercarea artistică elevată de a încorporai concret ideea de patrie. Trupul enorm al patriei se ridică din pustiul grandios al istoriei, poetul izbutind să evoce o lume larvară într-o splendidă halucinaţie. Lui, într-o succesiune rapidă de scene, i se prezintă fantasmele istoriei, de la evocarea splendidului trecut la prezenta mediocritate. Aplauze pentru tradiţia de glorie, lungă lamentaţie pentru nefericirile epocii în care trăiesc italienii târâţi să lupte sub alte ceruri îngheţate, departe de pământul Patriei. Campania din Rusia, la care tinerii italieni au fost constrânşi să participe pentru a-i ajuta pe propriii dominatori, îşi pune amprenta halucinantă pe reevocarea nefericirilor pe care această infaustă acţiune le-a adus Italiei. Versurile se revendică de la o stare de puritate şi candoare în imposibilitatea acceptării unui asemenea destin istoric şi ele au putut într-adevăr impresiona prin patetismul lor, uneori într-o stare de incoerenţă, dată de rapiditatea notaţiilor care se impun prin facultatea spontaneităţii lor. Ele au avut puterea atracţiei magnetice şi a rapidităţii fulgerului în acceptarea de către italieni şi sunt şi un răspuns magnific pentru anumiţi critici, care au ridicat falacios problema indiferentismului leopardian la frământările şi mişcările regeneratoare ale timpului său istoric. Faza *Canţonelor* este în realitate faza participării, faza activismului citadin al marelui poet italian. Freamătul, vibraţia prelungă a versurilor din *All'Italia* nu s-au stins niciodată din conştiinţa italiană, care le-a transmis până la descifrarea lor mereu activă a unui exeget, atât de modern ca Giuseppe Ungaretti. Nucleul de adevăruri al canţonei a fost purtat de impetuozitatea formei instantanee în întreaga, divizata Peninsulă, care şi le-a însuşit ca un simbol, ca un îndemn vast la lupta pentru idealurile Risorgimentului. Tânărul poet Giacomo Leopardi a mânuit ca un artist adevărat jocul de umbre şi lumini al evocărilor sale halucinante, fremătând de voinţa de a descoperi şi a releva şi altora marile adevăruri de a transmite setea sa de viaţă, energia, dinamismul, împotriva umbrelor nesfârşite care se proiectau peste tânăra lui viaţă. Versurile din *AU Italia* pecetluiesc de la început întreaga poezie leopardiană prin puritatea eticii lor, prin setea lor de ideal, prin presimţita durere, care va deveni curând diamantul negru al artei sale.

Tipărind *Ali Italia* şi *Sopra* îl *momento di Dante che* şi *preparava în* Firenze129, Leopardi le dedică lui Vincenzo Monti, controversat

scriitor, dar pentru contemporaneitatea literară un purtător de steag, tânărul poet îşi afirmă hotărât patriotismul: „… mi parve dolce e beato îl consacrarie a voi, Signor Cavaliere. Stanţe che oggidi chiunque deplora o esorta la patria nostra, non puo fare che non şi ricordi con infinita consolazione di Voi che… sostenete l'ultima gloria nostra, io dico quella che deriva dagli studi, e singolarmente dalie lettere *e* am belle, tanto che per anche non şi puo dire che Tltalia sta morta…" 130

Pentru Giacomo Leopardi, Dante, poetul totdeauna viu, este simbolul Italiei. Aşa cum apare din frecventele notaţii din *Zibaldone* el îi recunoaşte marelui trecentist starea de „prim luptător" pentru ideea de Italia şi de pionier uriaş al literaturii naţionale, primul care a îndrăznit să scrie o mare operă clasică în limba poporului. Leopardi a putut sublinia şi caracterul incisivităţii plastice a lui Dante, scriitorul care sculptează, în faţa cititorului din două trăsături de daltă personaje, idei, concepţii, sentimente. Dar în această fază a poeziei lui Leopardi, Dante a fost, cum am mai scris 1) 1, unul dintre primii poeţi care au exaltat ideea de patrie. În esenţă *Divina Comedie* nu este altceva decât mirifica poemă a iubirii infinite şi a durerii de patrie. Nimeni nu şi-a idolatrizat mai mult patria ingrată dar totdeauna adorată, ca Dante Alighieri, pasionat cântăreţ al magnificilor ei frumuseţi, care o înscriu între minunile planetei Terra, ori al glorioasei ei istorii trecute. Nimeni nu a deplâns-o mai profund pentru nenorocirile-i prezente. După cum, de la profeţi, nu s-a ridicat o voce mai gravă, nu s-a agitat un bici mai puternic pentru a o flagela, pentru a o blasfema, încercând în felul acesta s-o smulgă din prostraţia în care zăcea. Acest glas puternic de italienitate, adăugat frumuseţilor armonice ale versurilor, a făcut din *Divina Comedie* o poemă naţională şi universală în acelaşi timp.

Pentru Giacomo Leopardi ca şi pentru cititori şi exegeţi moderni, Dante Alighieri este şi însumarea unei puternice voinţe, care a străbătut până la ultimul pas drumul extraordinar pe care şi-i propusese. Nu s-a înclinat niciodată, austeritatea şi rectitudinea lui, conştiinţa foarte fermă de propria-i valoare fiindu-i stelele care I-au călăuzit, aşa cum îi profetizase severul său maestru, Brunetto Latini, către portul gloriei. Demnitatea întregii sale vieţi are o mare putere exemplificatoare. Omul Dante a ştiut să domine adversităţile duşmanilor, amărăciunile şi „pâinea amară" a exilului, a ştiut să cucerească gloria prin nedepăşita strălucire a poeziei sale.

De aceea cea de a doua canţonă italică a lui Giacomo Leopardi poate fi o lungă apostrofă, o lamentaţie demnă adresată poetului. patriot, o oglindire amară a condiţiilor Italiei contemporane, servilismul faţă de dominatorii care o obligau să-şi ducă tineretul către moartea obligatorie pe câmpiile îngheţate ale Rusiei, în absurda campanie napoleonică.

Elocvenţa leopardiană are impetuozitatea apelor fluviului care este gata să se verse peste ţărmuri. Antiteza, trecut echivalent cu gloria, prezent condiţionat de nefericire, este desigur romantică şi este din nou utilizată ca axă centrală a poemei. Concepţia din *All'Italia* este translocată în *Sopra un monument o di Dante*, dar pe o mai amplă scenă, accentele lirice violent patriotice, demonstrând totala participare a poetului. Invocarea adresată italienilor de a reveni sub semnul august al grandorii trecutului, de a se trezi din îndelungul somn istoric, se revendică de la o certă solemnitate. Apostrofa de a părăsi pământul Patriei dacă nu-i pot fi demni locuitori se prelungeşte în emoţionanta invocaţie îndreptată către morţii inutili din pustiile de gheaţă ale nordului. Viziunea leopardiană a acelor ţinuturi de nesfârşite zăpezi este a unui om al sudului care nu poate admite absenţa soarelui, interferată de vibraţia patriotică a deplângerii celor jertfiţi unei cauze care nu le aparţinea. Tânărul poet este târât de impetuozitatea sentimentelor pe care le încearcă, freamătul lui patriotic este profund, sinceritatea este caracteristica predominantă a acestor versuri iniţiale. El se lansează în zonele exterioare, evadează din lumea sa interioară, se obiectivizează pentru a putea izbi în adormita conştiinţă a contemporanilor. Forma nu este convenţională şi cadrul ei strâmt este asaltat în permanenţă de valul sentimentului sincer, de ardoarea care-l înflăcărează. Leopardi crede până în străfunduri în patria şi poezia sa. Aceste concepţii sunt pentru el de o absolută valoare. De aceea expresia sa dobândeşte o intensă, perpetuă vibraţie, totdeauna prezentă la el în faţa unor idei şi concepţii din care îşi face o lege estetică şi etică. Pasionata participare capătă şi tonul exclamaţiilor care nu se revendică totdeauna de la o înaltă artă, dar se pot justifica prin emoţie şi prin sinceritatea deplină, prin voinţa de a „nota" totul, instantaneu, imediat. Sentimentul deziluziei istorice îl face să fie vocea corifeului din corul tragediilor antice, dar şi conştiinţa unui popor care se trezea spre un nou destin istoric. Însemnări din *Zibaldone* foarte precise demonstrează asemenea concepţii în care

Leopardi echivalează, ca şi în versurile *Canţonelor*, patriotismul cu virtutea: „... sens amor patrio non c'e virtu... La virtu non e altro în somma, che l'appâicazione e ordinazione dell'amor proprio (solo mobile possibile delle azioni e desiderii dell'uomo e del vivente) al bene altrui... Senza amor nazionale non şi havirtu grande..." 132 Pentru Italia lui Leopardi Dante putea să aibă virtuţile marii puteri exemplificatoare. El se poate înălţa în conştiinţa tânărului poet recanatez până la o întrupare a ideii de Italia. Valenţele tragice ale poeziei sunt şi ale constatării unei inerţii a cărei existenţă covârşeşte prezentul italian. Mesajul de luptă pe care Leopardi îl lansase încă din*All' Italia*, în care putuse cere armele, pentru a-şi smulge patria din prostraţie, pentru a ridica-o din genunchi, este relansat în *Sopra îl monummento*, cu toată mândria unui descendent al gloriosului trecut latin. Peste tumultul versurilor canţonei într-adevăr emerge figura poetului protagonist, cu toate speranţele şi dezamăgirile sale. Întreaga Italie se va zbate din nou, în zorii Risorgimentului pe care îi trăieşte Giacomo Leopardi, ca o navă în marea furtună, care aminteşte de versurile aceluia căruia i se pregătea monumentul în Florenţa, simbolul Italiei, Dante Alighieri.

Într-adevăr umanitatea lui Giacomo Leopardi a vibrat îndelung sub semnul iubirii de patrie.

Extraordinara canţonă eroică *Ad Angelo Mai quand ebbe trovato i libri di Cicerone della repubblica* 133, a fost scrisă dintr-un alt impetuos avânt patriotic, descoperirea textelor clasice ale lui Cicero fiind echivalente în creaţia leopardiană cu ascultarea unei voci puternice a trecutului glorios, al eroismului antic. La descoperirea patrimoniului clasic Leopardi participa emoţionat, întreaga sa pregătire prin studiu îndelung aducându-l aproape de marea lor valoare umanistă. Dar poetul canţonelor, v-ibrând patriotic, putea să descopere întreaga viaţă intensă, care pulsase în trecutul luminos, pentru el vocea clasicilor redescoperiţi, purtători de mesaj umanist, de încredere în om şi în facultăţile lui, era mai răsunătoare decât orice voce a unui contemporan. Trebuiau să fie treziţi morţii pentru că viii dorm, acesta este îndemnul şi nucleul poeziei dedicată „faimosului descoperitor". Raportul obişnuit trecut-prezent, glorie, decădere este purtat de Leopardi la o nouă înălţime poetică. Arta leopardiană îşi află o nouă capacitate de a se defini, de a se căuta. Descoperirea textelor ciceroniene în Biblioteca Ambrosiană din Milano capătă pentru

Leopardi valoare de simbol. „Glasul antic", care răsună din nou, este un grav avertisment pe care îl dă trecutul prezentului decadent. Logica stringentă încearcă să limiteze cercul magic al iluziilor despre o lume în care nu poate supravieţui speranţa. Dar numele clasic al lui Cicero îl face din nou să viseze, dincolo de melancolie, la posibilitatea de a-şi servi ţara. El dorea ţării şi tineretului ei contemporan o nouă glorie, acordată de artă şi literatură, gloria luptei armate fiindu-le interzisă de istoria nefastă a prezentului: „... Sicohe diamoci alle lettere quanto portano le nostre forze – va scrie Leopardi lui Leonardo Trissino – e applichiamo l'ingegno a dilettare colle parole, giacche la fortuna ci toglie îl giovare co fatti..." 134 Şi în cazul acestei canţone centrul iradiant îl formează nucleul de antiteze, în invocarea plastică a unor figuri ale trecutului, desprinse din evanescenţă ca mari statui simbol şi prezentul nefericit.

De data aceasta, vibraţia este generată de evocarea eroilor gândirii, activi chiar dincolo de moarte, prin operele lor încărcate de umanism şi de lumini. De aceea poate fi elogiat Angelo Mai ca ultimul italic, îndrăzneţ luptător împotriva mediocrităţii contemporane. Canţona aceasta se înscrie şi sub semnul unei aspiraţii solare, cu tot emoţionantul ei fior tragic, în înflăcărarea tânărului poet, în setea lui de frumuseţe şi de trăire etică. Există şi sensul unei chinuitoare întrebări, al unei aşteptări neliniştite, legată de întregul viitor individual şi colectiv. Exista îndemnul vast de precursor al Risorgimentului, romantismul nu încă paseist şi pasiv, ci corespunzător unui îndemn dinamic, optimist. Violenţa se dezlănţuie împotriva acelora care nu pot să înţeleagă un asemenea îndemn, nu pot să descifreze un astfel de eroic mesaj. S-a spus, pe drept cuvânt că versurile canţonei *Ad Angelo Mai* sunt cheia de boltă a întregii lumi poetice leopardiene. Sensului negativ al nulităţii contemporane i se contrapune, până la anihilare, grava speranţă a redeşteptării naţionale, a recuceririi luminii trecutului. Nu este interzisă nici speranţa, nici imaginaţia, care poate fi un arhitect al unui destin armonic. Ideile speranţei şi fanteziei se înscriu într-o orbită de astre, a căror traiectorie pe firmament va trece totdeauna, în ciclu ireversibil, de la apus la răsărit. A trece dincolo de zidurile cenuşii ale melancoliei echivalează cu a sfărâma mediocritatea prezentă a lumii. Meditaţia leopardiană s-a oprit astfel pe cel mai înalt punct al arcului său, iar arta atinge o zonă în care domină originalitatea, măiestria de stil, bogăţia

lexicală, fuziunea între idee şi expresie. Este aci prezentă noutatea cea mai vitală a lirismului leopardian, care se ridică deasupra poeziei convenţional-artificiale a contemporanilor, în limbajul cu un timbru extrem de personal, printr-o interferenţă savant gradată între tonurile halucinante id care răsună vocile morţilor şi eroilor uitaţi şi tonul „familiar", acela care întrebuinţează expresiile caracteristice vorbirii comune. Impactul acestor tonuri fundamentale generează tensiunea artistică cea mai profundă a unei voci cu inflexiuni romantice. Acest contrapunct armonic este noua cucerire a poeticei leopardiene. În canzona „civilă" *Ad Angelo Mai* se revela clar, stăpân deplin pe uneltele magice ale scrisului său, poetul.

Epitalamul *Nelle nozze della sorella Paolina*, anticipa celebrarea unor nunţi necesare, dar care niciodată nu s-au îndeplinit, sora poetului rămânând „nubile" până la sfârşitul vieţii. (Ne amintim din corespondenţa sa cât de mult s-a agitat Giacomo pentru a găsi, cu ajutorul prietenilor, pretendenţi la mâna surorii, care, alături de Carlo, i-a luminat copilăria în Recanati.) Epitalamul leopardian exaltă, plin de speranţe în viitor, misiunea femeilor Italiei, de a creşte patriei o generaţie de vlăstare, menite să răstoarne întreg prezentul istoric. Pentru înalta lor valoare etică sunt evocate o serie de figuri feminine din trecut, tot atâtea tipare ale virtuţilor, ca femeile Spartei, care îşi puteau trimite fiii la lupte pentru apărarea cetăţii, dorindu-le să se întoarcă victorâoşi sau să moară eroic. Dar exemplul cel mai luminos din splendida ceată a femeilor virtuţilor antice este Virginia, tânăra romană, care nu a şovăit să-şi curme viaţa când candoarea ei a fost atinsă. Păstrată ca o efigie de tinereţe şi gingăşie prin moartea ei virtuoasă, Virginia preanunţă sensibilitatea Silviei şi a Nerinei şi se înrudeşte spiritual cu poetul care a închis-o în acest basorelief sepulcral. Sublima jertfă a unei asemenea femei poate să fie un model pentru femeile contemporane ale Peninsulei. Viitorio Alfieri dedicase în întregime capodopera sa exaltării acestei sublime figuri feminine pe care Leopardi o umanizează profund, în frumuseţea şi eroismul ei, exaltând încă o dată antichitatea exemplificatoare. Leopardi totdeauna când se află pe ţărmurile nesfârşite ale morţii este cutremurat evocând-o. Dar moartea poate să fie învinsă de virtutea care acordă omului caracterele nemuririi. A nu fi laş în faţa morţii şi a vieţii, a prefera moartea unui destin istoric advers, a prefera nenorocirea nesfârşită trăirii mediocre – sunt comandamentele etice ale acestei

cantone în care se simte palpitarea inimii poetului, înflăcărat de speranţe într-un viitor de justiţie. Deasupra oricărei oscilări şi îndoieli, versurile cantonei intonează marile exemple, umanismul integral al educaţiei plăsmuită în tipare clasice. *Nelle* nozze *della sorella Paolina* spaţiază orizontul* leopardian, tonalitatea poetică cucereşte noi note energice, stilul dobândeşte caracteristicile epigrafice, expresia se concentrează în nuclee tari, incisive: „… la concentrazione dello spirito su di se ora ha un palpito energico e generând-o îl moralisimo lo avvia entro un alveo di exclusioni e di accenţi imperativi…" 135

Pretextul unei întreceri într-un joc popular cu mingea, cristalizează în *A un vincitoare nel pallone*, tema predilectă a virtuţii antice, înfiorată de nostalgii, interferată de obişnuita blasfemare a epocii prezente. Evocarea epocii antice şi a marilor exemple revelatoare este sub semnul întrecerilor gimnastice, al atletismului care pregăteşte pe tineri pentru apărarea cetăţii. Apelul nu numai indirect, prin reevocarea trecutului, este adresat tinerilor Italiei – îndemn pentru pregătirea lor de a deveni elemente regeneratoare, active ale ţării. Patria ajunsese o ruină, viaţa un joc, o ipostază a primejdiei. Pe fundalul cenuşiu al istoriei, ruinele Romei sunt un teribil avertisment. Recea logică, luciditatea unui cunoscător, alege sigur viziunea pesimistă, în oscilaţia dintre raţiune şi iluzie. Redeşteptarea sperată a viitorului poate să fie o ultimă, amară speranţă. Umilirile patriei, la care poporul ei asuprit nu a reacţionat, sunt chinul permanent al poetului ros de neputinţa de a transforma istoria. Surâsul devine amar în această *obbrobriosa era*, poetul se scufundă în apele tristeţii. Dar starea disperată este învinsă de o reînnoire a încrederii poetului în viaţă, în jocul vitalităţii, în educaţia aptă să amelioreze condiţia umană. Un tânăr poate sfida moartea şi mai curând, generos, să-şi dea tânăra lui viaţă nefericitei patrii, decât să supravieţuiască convins de starea precară a unei existenţe fără pasiuni, fără ideal. Acţiunea, fapta trebuie să fie actul primordial. justificarea existenţială a omului. Când nu există un ideal stimulator, înfruntarea primejdiei poate să fie un mare, un eroic act uman. Acest erou este desigur, înveşmântat de o aură romantică, în exaltarea acţiunii gratuite, în explozia vitalităţii, poate să fac o proiectare în exterior a ideilor leopardiene din această primă perioadă a operei sale poetice, în care condamnă inerţia, blesteamă pasivitatea, se ridică înalt cavaler al iluziilor, în care pesimismul cunoaşte disperarea eroică,

activă – aspiră către înfruntarea virilă a riscului, până la dispariţie. Eroii sunt mântuiţi prin educaţia lucidă, care exaltă ideea primejdiei şi a trăirii.pe marginea prăpăstiilor în care ard focurile imense ale lavei istoriei.

În ciclul de canţone dedicat *virtuţii* poate să fie înscris şi *Bruto Minore*, tot cu o tematică dominată de contrastul puternic între om şi destinul advers, între trecut şi prezent, între eroism şi laşitate. Pătrunde însă, ca un element nou, uriaş, prezenţa naturii, indiferent cadru şi martor crud al suferinţei şi neliniştii umane. Tonurile osianice ale prezentării naturii lângă om contrastează cu tema clasică, şi peisajul devine un cadru al stării sufleteşti, după romantica formulă a lui Amyel.

Lumea etică s-a prăbuşit în gigantice ruine, italica virtute este în pulbere, călcată de copitele cailor barbari. Oamenii sălbatici ai Nordului îngheţat bat năprasnic la zidurile Romei. Nu mai există speranţă. Se ridică deasupra ruinelor, ca un simbol, pentru a pronunţa un lung monolog, Brutus, acuzând în numele oamenilor natura indiferentă şi zeii de marmoră îngheţată. Vocea tragică a romanului este vocea poetului modern italian, în negarea nu numai a prăbuşitei virtuţi italice, ci a întregii concepţii despre această facultate esenţială a demnităţii umane. Sunt considerate îndoielnice în tragicul monolog al latinului învins, toate ideile şi conceptele despre existenţă, despre etică şi religie, despre soarta proficuă. Este atacat cu violenţă destinul advers, în faţa căruia omul se poate totuşi ridica înalt, aruncându-i extrema sfidare, combătându-l cu ultima armă a demnităţii sale, cu sinuciderea. Versurile severe ale lui Leopardi justifică libertatea de discernământ a omului, liberul său arbitru, care îi îngăduie să învingă soarta, prin alegerea voluntară a morţii. Latinul lipsit de o coloană a templului lumii sale, care fusese virtutea, se sinucide, pierzând încrederea în ea, pe ruinele libertăţii, făcând apologia actului deliberat al morţii voluntare. Actul acesta poate să fie interpretat şi ca o splendidă izbucnire de mândrie vir. ilă, a eroului solitar, care nu vrea să accepte legile unei lumi în care nu mai crede. El se ridică asupra lumii în ruină a iluziilor sale, lume ideală pe care încercase s-o facă lume reală, fără a izbuti. Recunoscându-şi înfrângerea, recunoscând forţa adversă, eroul roman, eroul romantic, comparat cu Jacopo Ortis, nu se lasă strivit de loviturile destinului duşman, pe care îl înfruntă, liberându-se de el, prin anihilarea conştientă. Bruto Minore nu poate

să fie decât un Prometeu *rău* înlănţuit. El nu poate accepta simbolul muntelui şi al vulturului chinuitor, fără a se revolta. Solitudinea lui este totală, solitudinea dată de înălţimi. Bruto Minore este gândirea însăşi a lui Giacomo Leopardi şi desigur că simbolul lui are sensuri universale. Este o parabolă a întregii umanităţi, un itinerar de meditaţii, de la fantezie şi imaginaţie la raţiunea lucidă, de la poezie la proză. A sfărâma jugul destinului cu eroismul stoic al constatării morţii definitive a iluziilor este o ipostază exclusivă a condiţiei umane. Suntem siguri că în auzul poetului, înclinat peste hârtiile pe care mâna sa sigură trasa portretul viril al lui Brutus, au răsunat versurile dantești care exaltau magnific moartea pentru dobândirea libertăţii, în evocarea nemuritorului Cato din Utica: „Liberta va cercând-o ch e şi care / Come să chi per lei v.ita rifiuta…" 138

Omul se salvează din cataclisme istorice nesupravieţuindu-le, Infinitul său suflet le transcende, autodistrugându-se.

S-a putut scrie despre titanismul romantic italian şi despre suprema sa încarnare în poezie, care poate să fie Brutus în orgoliul nemăsuratei sale disperări, în refuzul de a accepta o lume care se contrapune idealurilor sale superioare. S-a putut considera că în *Bruto Minore* există şi o altă cheie, care poate fi mânuită pentru a descifra sensurile meditaţiei şi sensibilităţii leopardiene, pecetluite de seninătatea disperării. Leopardi avea totdeauna să afirme (şi într-o ultimă scrisoare din Napoli către de Sinner), că între el şi Brutus există un paralelism absolut, că durerea şi disperarea sa n-aveau exclusiv izvoare filosofice, că nu trebuiau să fie atribuite chinurilor pe care le îndura corpul, ci spiritului său mereu neliniştit.

Lungul monolog din *Bruto Minore* cristalizează dramatic gândul leopardian cel mai intim, înalta sa etică. Tragedia umană cu un singur protagonist şi-a găsit în *Bruto Minore* o transfigurare artistică care se mărgineşte cu zonele sublimului. Ultimul erou al unei epoci ultime, eroul cutremurat de pathos